VITT. EMANUELE
12
C
57

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
12
28 B
10

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

22-C-42

14 G-A 26

22

34

IAC. SADOLETI

DE LIBERIS RE-CTE INSTITVEN-DIS, LIBER.

M S

M D XXXIII.

Venet

BIBL. S. COLL. ROM. SOC. IESV
IHS
BIBL. VITTORIO EMANUELE IN ROMA

IAC. SADOLETI

AD GVLIELMVM

BELLAIVM

Langeum, De liberis rectè inſtituendis

Liber.

V R I P I D I S *Eſt, in Andromacha opinor, non tam formam fœminæ, quã uirtutes eſſe quæ delectent coniugem.* Te *uerò* Gulielme Bellai, *optime amicorum omnium, quanta oportet affici uoluptate: qui eam uxorem nuper duxeris, cuius ad egregias animi uirtutes atq; dotes ſpecies ac forma adiuncta ſit, digna electiſſimis moribus: quos habuit quidem illa unde diſceret, nata in familia nobiliſſima, & in eis educta quotidianæ uitę conſuetudinibus, quæ ſplendorem & elegantiam optimi generis apprime redolerent. Sed tibi certe contigit ex tui animi ſententia, ut talem haberes, qualem ſemper optaſti.* Nam *cum etiam tu antiqua nobilitate, & claris maioribus procreatus, plura, ac multò præſtantiora ornamenta tibi ex uirtute acquiſiueris, ijs quę à natura & à fortuna multa ac magna accepiſti. Sanè fuit æquum, ut ſociam thori, atq; uitæ eam tibi adiungeres, cuius ingenium & uirtus tuis humaniſſimis moribus reſponderet. Maximè autem in hoc laudanda*

FRANCISCI *Regis noſtri ſapientia eſt, & conſilium ſummo principe dignum, qui quod cæteri ferè in equis & canibus, ipſe præcipue in uiris facit, ut prouidentiam omnem adhibeat, quò ex ſpectatis utrinq; generibus electi in hoc ſanctum fœdus matrimonij conueniant, ut ex bonis parentibus naſcatur progenies, quæ poſtea &* Regi, *& patriæ poſſit eſſe utilis. Etſi in eo præterea neceſſaria eſſe diſciplina quædam uidetur, quemadmodum domi ali atque inſtitui debeant pueri atque adoleſcentes. quo de genere nos, cum nuper neſcio quid conſcripſiſſemus, uiam patribus, & rationem oſtendere conati, qua bene atque ingenue erudire liberos poſſent, ſtatuimus tibi deferre hoc munus, quod futurum eſſet monumentum noſtri in te amoris: & ſi tu minime omnium huius quidem præceptionis indigeas. quis enim eſt, de inſtituendis recte liberis ſcribere aliquid uolens, qui non plura & potiora domi ueſtræ huiuſce generis documenta reperiat, quam ipſe ad inſtruendum alios poſſit afferre?* In *quo ſępe ſolitus ſum mirari parentis ueſtri felicitatem, an uirtutem, an uerius dicam utrunque: qui cum plures ſuſtulerit, aluerit q; liberos, ſic eos omneis ęqualiter artibus optimis, & præclariſſimis moribus expoliuit, ut cuncti ex eadem quaſi forma humanitatis, ſimul ac dignitatis conflati, & quodam modo excuſſi eſſe uideantur.* S*ed tamen non inacceptum tibi fore hoc animi mei ſtudium ſum arbitratus, quod & iucundum amicitia, & opportunum recens tuum coniugium facturum ſit:* E *quo* Deum *immortalem precari non deſino, ut te*

gignere

gignere prolem eam contingat, quæ paternam & auitam uirtutis imaginem in omni poſteritate poſſit propagare. Verum ut ad ipſum iam ſermonem de liberis rectè inſtituendis ueniamus: Cum ſederem olim in meridie domi ocioſus, neſcio quid tum de meis ſtudijs cogitans, acceſſit ad me Paulus Sadoletus, *adoleſcens ſanè quàm deditus ſtudijs honeſtiſſimis, quem ego fratris filium, traditum mihi à patre, in filij educans loco, omnibus eum inſtituere contendebam & literis bonis, & moribus. Quem tamen laborem leuem mihi & iucundum faciebat, cum ſummum eius ingenium, tum uoluntas natura & conſuetudinem iam ad omnem optimam partem, rationemq́; propenſa. Is tunc cum introiſſet ad me aliquantum temporius quàm ſolebat, (erat enim tempus diei certum conſtitutum, quo audiebat quotidie de me Ariſtotelis* Ethica) *Sic eum interrogare ingreſſus ſum.* IACOBVS. *Quid eſt* Paule *quod te huc tam mature? num te ſefellit hora? aut aliud quid fortè apportas noui?* PAVLVS. *Nihil quicq̃ magnopere* Patrue *mi, aut ſi non tam huius, quę in corpore ſit, q̃ ſanctioris in animo generationis & meæ pietatis ergo te proprium nomen quæritur, longe iuſtius mi* Pater. *Sed ego ad te acceſſi prudens aliquanto maturius, non ipſe aliquid apportans noui, ſed expectans potius à te.* IAC. *Quid iſtuc quod expectas? age, exprome, nihil enim recto ſtudio tuo obruet unq̃ uoluntas mea.* PAV. *Scio ego iſtuc, etiam te tacente, mi* Pater: *facile enĩ mihi declarat res ipſa. Sed modo ꝑcũctãti mihi cũ cubicularius dixiſſet ociũ tibi eẽ, nõ in*

opportunum ſum arbitratus petere à te, ut de inſtituenda recte adoleſcentia ea mihi in unum præcepta componeres, quæ ſparſim & interciſe ſæpe edere es ſolitus: cupio enim habere mecum tanquam commentarium præceptionum huiuſmodi, è quo ipſe me conformare ad uirtutem poſſim, ut talis fiam, qualem tu me eſſe uis. Sed hoc niſi moleſtum eſt, & ſi non aliud quid anteuertendum putas. I A. *Mihi moleſtum? aut aliud quid anteuortam? an eſt quicquàm omnium rerum quod malim, quàm te & optimum, & doctiſſimum eſſe? Sic enim puto te hoc quærere, ut quod & ad bonos mores attinet, & quod ad literas bonas, totum tibi id à me explicari cupias.* PAV. *Iſtud ipſum eſt, quod ego cupio.* IA. *Atqui Paule ſi rem tractare, & exequi ordine ſuo uolumus, ab ipſa pueritia exordiendum eſt. Nemo enim inſtitui recte poteſt adoleſcens, qui nequiter fuerit eductus puer: nam ut radix indolem ingeniumq; arboris, ſic bene moratum & compoſitum adoleſcentiam pueritia ipſa producit. Hoc primum tempus ætatis, quod in primis lubricum eſt, atq; anceps, minime eſt omnium legibus iis, quibus nunc utimur, animaduerſum atq; tractatum, neq; adhibita cura, ut id publice excolatur, cum maxime in eo uno ciuium boni mores, & ciuitatum ſalus conſtituta ſit. De actionibus, & controuerſijs inter ſeſe ciuium accurate iura conſtituta ſunt: in quo autem fermè ſunt omnia de genere uitæ eligendo, de educatione liberorum, de officio parentum, de uirtute, de moribus, quas quenq; ſequi artes, & quas rejcere conueniat, mirum ſilentium eſt, preterquam*

eſt, præterquam ſiqua ſunt Pontificio *iure ad doctrinam uirtutis ac religionis præcepta iuuentuti, uel generi potius certo, ijs uidelicet qui ſacris initiati ſunt, nec tamen ea ordinatim, neq; à pueris, ut potius innuiſſe præclara quædam, q̃ diligenter expoſuiſſe uideantur*. Græ*ci diligentiores: nec tam in agendo præcipiendoq; ea, quæ ſunt uirtutis: (in hac enim laude nulli omnino nationi neq; generi priſci illi maiores noſtri conceſſere: quod ueterum rerum monumenta perſpicue indicant) quàm in conſeruando & tradendo poſteris ea, quæ optime eſſent ſtatuta*. C*um apud nos &.xij.tabularum lex totius æquitatis ac iuris ſeminarium, & uetera omnia plebiſcita, S.conſulta, magiſtratuum edicta, nouorum iuriſconſultorum infinita quadam ubertate & redundantia iandiu offuſa & obliterata ſint. At me* Hercule *apud* Græ*cos non modo* Draconis *ac* Solo*nis ueteres quamplurimæ leges, uerumetiam* Lycurgi *rhetræ, ut illi appellant, conſeruatæ perquamdiligenter ſunt. Quod eò eſt miſerabilius, quòd ille bonam partem legum ſuarum, non in tabulis, ſed in mentibus atque animis ciuium ſuorum inſcripſerat, ut uſu, non ſcriptura perdiſcerentur.* Redeo *ad* Solonem*, cuius legibus ſic ad unguem & propè curioſe omnia perſcripta ſunt, quod ad educationem quidem attinet puerorum, nihil ut omnino, quod ad eam ſpectet rationem, omiſſum ſit.* E*ſt enim ille quæcunque etiam minima tenuiſſime perſecutus, qua de gymnaſijs, qua de pædagogis, quota diei hora, quosq; ad ludi magiſtros ueniendum eſſet, quo etiam ueſtitu & comitatu incedendum: ac ne illud quidem prætermiſſum,*

ut cum procederent in publicum, intra pallium manus continere deberent. His, *ut mea opinio & coniectura fert, nequaquam indiligentius maiores noſtros illos ueteres accuraui ſſe, quæ ad diſciplinam iuuentutis facerent, exiſtimandum eſt: nam & illæ in campo quotidianæ exercitationes hoc declarant, & tempus militiæ preſcriptum, & gerendi mutandiq; ueſtitus diuiſa tempora; cum à prætexta ad togam puram, inde ad togam uirilem tranſitus eſſet, quæq; huiuſcemodi multa, non tam ex antiquis legibus, quarum ſcriptura interijt, quàm ex annalium monumentis & rerum geſtarum hiſtoria ſeligere licet: quibus promptum eſt cognoſcere, ex illis diſciplinæ bonæ ſeminibus, atque illa tanquam noualium agrorum ſic recentium animorum diligente cultura, eas uirtutum & morum optimorum fruges fuiſſe effuſas, quibus priſca ætas redundauit.* Nos *iſta contemnimus ſcilicet, curamq; penitus liberorum parentum permittimus arbitrio. Aſt quotuſquiſque eſt qui ſapiat recte? & aut liberos ſtudeat effici quam optimos, aut etiam id ſi uelit, nouerit, tamen modum & uiam inſtituendi? non'ne ignaris plerunque hominum mentibus lumen à legibus præferri oportuit, quo & uolentes docerentur, & cogerentur inuiti?* Nunc *in hac perturbatione uitæ atque morum mihi uenit in mentem canticum illud, quod uſurpatum olim apud ueteres, cum eſſet laus iam priſcorum tem porum unà cum* Rep. & *libertate* Pop. Rom. *profligata, noſtra ætate inſtaurari uideo.* PAV. *quod nam id eſt:* IA. A*etas parentum peior auis, tulit nos nequiores, mox daturos progeniem*

ros progeniē uitioſiorem. PAV. *Iā memini* Horatianū. IA. *Iam illud maximū uinculū in legibus* Solonis, *ad continen dos patres in officio, atq; uti liberorum curam ſecundum præſcriptum legis gererent. quandoquidem, ſi præter= miſiſſent, & uel auaritia uel ſcelere compulſi uiolaſſent ſententiam legis in educandis atque inſtituendis liberis ſuis, propoſitę erant pœnę, & grauis iudicij metus, ad quod eos adduci à quolibet uolente, & nomen deferri il- liuſmodi patris licebat: legitima quoque illis adempta, quæ naturę lege quadam atque humanitatis patri debeat filius: nam neque colere illum talem cogebatur, nec re- uereri, nec ſuſtentare ſuis opibus egentem aut debilem. Denique qui parentis boni officio in filium uſus non eſſet, in eum noluit lex ullum à filio pietatis & grati animi of- ficium ſua autoritate extare. Illud unum excepit, ſanè quam humane, ut defuncto eiuſmodi patri, iuſta tamen filius faceret: cum in eo non ullum commodum ageretur parentis. Sed illa pietas naturę, ipſiq; humanitati debita redderetur. Sed quorſum hæc? ut itelligas* Paule *magnam huiuſce primę ętatis curā rationē q; ducendā eſſe à ſapien- tiſſimis fuiſſe iudicatū: ut quę ueſtibulū quodam modo ui- tę ſit, totáq; annorū cōſequētiū quaſi formā q̄dā & ędifi- cationē prębeat.* PAV. *Sanè pſuaſum mihi habeo optimo hęc ab illis cōſilio iſtituta fuiſſe, quę & rōnē bonā in ſeſe habeant, & egregiam cęteris oībus utilitatem afferre ui- deantur: quo etiam magis cupio explicari mihi ea à te, & ſub unum quaſi aſpectum pueritiam cum adoleſcentia con ſtitui: non enim mihi hoc ſoli, ſed pluribus fortaſſe erit*

emolumento

emolumento. I A C. *Bene ominaris Paule, itaq́ eſt faciendum: & quoniam omnium rerum bonarum principia ab* Deo *immortali ducenda ſunt, ambo eum uenerantes obſecremus, ut uolens & propitius adſit nobis, ſibiq́; grata, & reliquis utilia iubeat à nobis proferri.* P A V. *Sic agamus.* I A C. *Eſt igitur huius noſtrę pręceptionis ratio in duas diuiſa partes.* Altera *in moribus pars,* Altera *in literis tota conſiſtit.* Mores *pertinent eò, ut quodcunq́ fiet dicetur'ue, habeat in ſeſe modeſtiam quandam, ordinemq́; agendi aptum & conuenientem, in quo ſplendeat decorum illud, quod non animos modo prudentium, ſed imperitorum etiam oculos delectet, moueatq́; neceſſariò in admirationem ſui.* Literarum *uerò & artium earum, quas uocamus optimas, ea uis eſt, eaq́ natura, ut quod caput in nobis eſt, atq́ adeo quod uere & proprie ſumus ipſi, id tanquam inchoatum & rude acceptum à natura, ad ſummam ipſę dignitatem perpoliant, exprimantq́; in eo formam diuinę illi ſimilem.* P A V. Par *eſt pręclarum mediusfidius mi* Pater, *ſiquidem altera ex parte facit, ut ſimiles* Deo *ſimus, ex altera ut uideamur.* I A C. Atqui Paule *hoc tibi in primis & maxime animaduertendum eſt, hoc penitus tenendum & comprehendendum, non eſſe nos quod oculis cernitur hoc corpus, & hanc compactam ex oſſibus & neruis molem carnibus contectam, cute ueſtitam: neq́ hunc uultum noſtri primam imaginem, in quo notare ſigna interiorum ſenſuum ſolemus, atq́ animum penè ipſum in eo noſcere.* Sed *quo ſapimus intus, & cogitamus, unde omnis eſt*

mnis eſt nobis ratio atq; conſilium, hoc nos homines eſſe, factum ipſum quidem ad imaginem effectoris ſui Dei: *ſed obſcurum per ſe & languens, niſi ſcientię & literarum lumen accendat.* Iam *quod dicebamus rectam educationem in literas & in mores diſtributam eſſe, rurſus alia diuiſione ſecandum eſt, quatenus quidem pertinet ad mores: nam literæ continenti ferè curſu gradus habent ſuos, quorum ex alio ad alium tranſitus fiat: mores diuiſi nec ratione ſolum, uerum etiam tempore.* PAV. *Quo pacto?* IAC. Non *eſt eorum unum genus, neque ſimplex tractatio.* Aliud *enim in moribus profectò eſt, quod aliena cura & ratione imprimitur in nobis.* Aliud *quod à domeſtica mente atq; conſilio nobis ipſi conſciſcimus.* PAV. *Quid amborum ut diuiſa tempora ſint, non ne una ac eadem eſt ratio?* IA. Q*uorum alterum cum ratione eſt, alterum nullam continet rationem, non poteſt amborum una atque eadem ratio eſſe.* PAV. Cupio *mihi hoc fieri planius.* IAC. Conabor *equidem, quod melius ut poſſim, ſimile tibi proponam, in quo intueri imaginem meę rationis poſſis.* Dic *ergo tu mihi, uidiſtin* Romę Apollinem *illum, qui in xyſto poſitus ad hortos uaticanos, anteriorem illam ambulationem, & omnem gyrum uiridiorum exornat, cui proximum eſt* Laocoontis *ſimulachrum, ea qua ſcimus omnes artis pręſtantia & nobilitate?* PAV. Amplum *illud ſignum dicis & procerum, facie auguſta hominis plus paulò quàm adoleſcentis? quod tanquam ſagittam emiſerit ex arcu, diducto geſtu brachiorum, uidetur expectare, an quò inten-*

tum ſuit

telum eo perueniat: in quo lenes illi conatus motusq́; corporis, atque oris eximia pulchritudo, ſummam & opificis artem, & operis gloriã demonſtrant. IA. *Illud ipſum.* PAV. *Et uidi ſæpenumero, & contemplatus ſum.* IA. *quæro ergo ex te, ſi ipſe* Iouis Apollo *filius illa prorſus facie ſit, ab eoq́; in lapidem omnia deſcripta ſint, oris, & corporis liniamenta, greſſus quoq; & motus, nec non uoces, ſoniq́; uerborum, ita ut nihil fieri poſſit ſimilius, mentis uero & cogitationis nihil omnino intus ſit, dixeris'ne tu unam eandemq́; rationem* Apollinis *in* Deo *& in marmore eſſe.* PAV. Agnoſco ὁμώνυμον. *& ſimul uenit in mentem imaginis illius, quam* Nube *caua tenuem ſine uiribus umbram in faciem* Aeneę *finxit, non tam* Iuno *ſuis manibus, quàm carmine maximus omnium* Poeta. IA. *Optimum iſtuc quidem, & ad id, quod dicebamus etiam appoſitius: cuius ego in memoriam ſi reduſſem, non habuiſſem neceſſe certare cum* Polycleto, *& tanquam addere conari quę ipſius ſtatuarię arti deeſſent ornamenta: cum multo pręſtantior ille* Polycletus *ſimulachrum cuiuſmodi quęrebamus, omnibus abſolutum & perfectum artis ornamentis, nobis effinxiſſet, ſed ſimulachrum duntaxat, hoc eſt quod non mente & uoluntate ſua, ſed imitatione quadam ſolum moueatur: quod ego te arbitror non eiuſdem modi, neq; unius generis cum uero ipſo* Aenea *exiſtimaturum eſſe:* PAV. *Minime uero exiſtimem: iamq́; intueri mihi uideor, quę ſit utriuſq; moris diſtantia, alter enim extrinſecus inductus eſt, & aliena ratione impreſſus, ſuę expers rationis, tanquam inanimatus mos, ueri moris ſimulachrum,*

lacbrum, & quędam quaſi penicillo in aliena tabula ducta ſimilitudo. Alter quem ſua & propria ratio gignit formatq́;, conſulto iſtud agens, gnara muneris ſui atque officij, eademq́; continet; quod in priore illo genere non accidit: ita hoc ueritas eſt, illud ueritatis adůbratio. IA. *Nunc mihi tu ſapis, & ueram inſiſtis rationem, nō enim in puero, neq; homine pueri ſimili, qui ſit mentis ſuę & conſilij inops, illa extrinſecus inducta moris imitatio, aut certi ordinis unum, aut uirtutis propriū nomen habet.* PAV. *Aſſentior.* IA. *Quin & uocabulis quoq; ac nominibus rē diſtinctam eſſe uideo, quod extraneum illum morem diſciplinam uocamus, proprium autem & noſtrum, uirtutem.* PAV. *Quid ita?* IA. *Diſciplina eſt, aſſueſcere ad alienę uirtutis imperium: uirtus, ad ſuę.* PAV. *Iam intelligo. Sed quid tandem iſto more opus, ac non ſua potius ratio ad informandum optimis moribus hominem in unoquoque expectatur?* IA. *Rem iacis Paule difficilem cognitu, iuuenibus præſertim, quos nondum dies, & uſus, & rerum multa cognitio edocuit, quanta ſit conſuetudinis, & quàm propè ineluctabilis uis, quo etiam non conuenit, neque poteſt cadere in ætatem iſtam exacta illa & ſubtilis uirtutis notio, quam etiam ſenecta ætate qui conſequuntur, beati iure appellantur. Sed uobis pueris uel etiam adoleſcentibus ſcientiæ & cognitionis loco perſuaſio quædam tradenda eſt, ut credatis & pareatis maioribus natu, quos tamen exiſtimatione hominum probari intelligitis: nihil enim in laude hominum, bona'que opinione uerſari diu poteſt,*

quod

quod abhorreat ab æquo atq; uero. Quantum autem affe=rat ad uirtutem conſuetudo, uel ex eo patet, quòd quæ de uirtute philoſophia pertractat, ea non à conſilio, neq; à ſcientia, ſed ex more ipſo appellata eſt moralis: non enim magis corpus tenerum in membris manu fingitur, atq; componitur, quàm animus purus atq; recens in eum diſcedit morem, in quo inſtituitur. Quemadmodum enim in ſtirpibus, ſic in hominum animis, quandiu molles hi ſunt, atq; tractabiles, quæuis facile inducitur forma: quæ ſi poſtea uſu & die callum obduxerit, fit propè im=mutabilis. Cum autem illud incommodè natura paratum eſſe uideatur, ut tanto ante in animis noſtris cupiditates rationem anteueniant, omni ope curandum eſt, ut extra=neę interea cogantur obedire rationi, dum ſua & dome=ſtica aduentet ratio, cuius tanquam legitimæ dominę im=peria libentius deinde exequantur: nam ſi quoad illa ab=eſt, nullius cura cohercitę, regnum ſibi in animo uindi=care conatę fuerint, & quæ libuerit omnia ad uolunta=tem gerere, nę fruſtra poſt reclamabit, & aduerſus illas nec quicquàm contendet ratio. Ac ut tibi, quanquam adhuc penè puero (annum enim modo ætatis undeuigeſi=mum attigiſti) aliquid tamen aperiam de opere ipſo, con=ſilioq; naturæ, quando ſtudium me tuum & ingenij bo=nitas inuitat. Sic habeto, duas in homine eſſe animi partes, diſſimiles natura inter ſe, & fermè repugnan=tes: unam rationis, alteram cupiditatis: harum partium ratio perſpicax ex ſeſe eſt, & luminis particeps, men=tisq; habet oculum cernentem clariſſimè atq; acutiſſimè

omnia: cęca, & luminis penitus expers eſt cupiditas. Porrò harum partium utriq; conſiliarij ſui adſunt bini: in ſuadendo unus, in diſſuadendo alter. Rationi quidem ipſi atq; menti, honeſtum & turpe: Cupiditati, iucundum & moleſtum. Hi cuncti numero ſex, cum contubernales ſint, & in unis commorentur ędibus, ſi non conſentiant & congruant inter ſe, ſed ſint turbulenti atque diſcordes; quas tu ibi rixas atq; pugnas, quos perturbationum motus, quantos fluctus ſeditionum ineſſe putas? cùm aut tanquam turpe repellit ratio, quod ſibi iucundum cupiditas adſciſcit: aut cupiditati moleſtum eſt, quod ratio iudicat honeſtum: clamores intus aſſidui ſcilicet, tumultus, prȩlia. Quę eſt igitur uera ratio bene uiuendi? hęc nimirum, ut ſeſe exęquet cupiditas, & componat rationi, ſuumq́; iucundum cum illius honeſto, & cum turpi moleſtum coagmentet, & conſtruat: quod aſſueſcendo maxime, & agendo, commode fit: nihil enim tam iucundum, quàm illud, in quo aſſueueris, eſſe poteſt: hoc tu in tuis ſodalibus ac ſocijs, nec non in eis locis, in quibus es alitus, ſtudijsq́; quę pertractas facile per te potes Paule exiſtimare, à quibus ſiquis te auellat, conuertatq́; ad familiaritates alias, & ad alia ſtudia, moleſte accipias, quod inſolitum & inuſitatum morem odioſum ducas: ad conſuetum uero cum uoluptate delabare. Quod tantum habet conſuetudo & inconſuetudo uirium, ut altera effectrix iucundi ſit, moleſti altera. Cùm itaq; ſe ſic habeat res, contendendum eſt omni ſtudio parentibus, ut liberos à teneris recte doceant aſ-

ſueſcere. quanquam enim mos iſte aliena aura impreſſus, non uera uirtus eſt, ſed ſimulachrum imitatioq; uirtutis: tamen, quemadmodum de Pygmalionis muliebri ſtatua in fabulis traditum eſt, proceſſu temporis euenit, ut Deorum aliquo beneficio, in ſpiritum & uitam ueræ uirtutis tranſeat. PAV. *Ni te à primo aliud percontatus eſſem, libenter paterer te hunc diem totum in his ſermonibus ponere: ita cum perpulchra ſunt iſta, quæ narras, tum mihi quidem uehementer iucunda.* IA. *Atqui iucundiora multo tibi erunt Paule, cum re ipſa experieris ita eſſe, & quæ nunc auribus & cogitatione tua concipis, etiam uſu intelligentiaq; percipies, à quibus tamen ingenium tuum iam propius abeſt, quàm ætas: finxit enim te natura ad ſtudia uirtutis aptum. Cura etiam acceſſit patris tui primum, deinde noſtra. Proinde iactis præclare adoleſcentiæ tuæ fundamentis, tua reliqua eſt contentio, ut ſpei laboriq; noſtro, aliorum quoq; expectationi, quæ multa de te excitata eſt, ſtudio & diligentia & omni uirtute reſpondeas.* PAV. *Incenſus amore ſummi Pater, cum ſponte mea, tum tuis in primis monitis & hortationibus incitatus, ac magis etiam aliquantum, poſtquam ſum à te in Grecę linguę cognitionem, & philoſophię ſtudia inductus, ex quibus quidem dici non poteſt, quot & quantę ad animum meum perueniant uoluptates.* IA. *Macte uirtute, taleis enim animos haud eſt difficile recte inſtituere, tanquam autem ſi omnes cęteri eodem animo ſint, ſic nos ad educationem pueritię prius, ac deinceps adoleſcentię aggrediamur.* PAV. *Quid ſi non ſint eo*

dem

dem patr. , & naturam difficilem , minusq́; aptam afferam? I A. *Meminiſti opinor quod à tuo* Poeta *de labore eſt dictum.* P A V. *Qua ille labore improbo uinci omnia affirmat , id fortaſſe dicis.* I A. Dico *enimuero: uerum & illud quoq;, quod in communi prouerbio fertur, uſum fieri alteram naturam.* P A V. Fertur *quidem, atq; in primis.* I A. Veruntamen *ſic habeto , ſi natura minus idonea ſit , poſſe quidem euinci labore atq; induſtria, ut is, quicunq; ille fuerit , ſub diſciplinam bonam datus,minus incommodus euadat, nulla inſigni re ad turpitudinem notatus: pręclaram autem illā ſpeciem,decusq́; eximię uirtutis,nemo poteſt omnino ſine initijs naturæ,& naturalibus quaſi ſeminibus acquirere. Quę cum ita ſint, nobisq́; id optandum ſit in puero, in quo naturę eſt poteſtas, non noſtra, ingenium bonum uidelicet, quid obſtat ut non id optemus,quod ſit commodiſſimum,quod item de genere,& fortuna,& conditione eius,quem inſtituturi ſumus eſt dicendum,ut ſit honeſto genere,bonis parentibus, locuplete familia,legitimo coniugio procreatus:non quòd cęteris , quibus cuncta iſta non adſunt , ſit interdicta ad uirtutem uia: ſed quoniam ijs certe,qui à talibus principijs proficiſcuntur , magis expedita ſit & planior.*Prudenter *enim* Grecus Poeta, *cum crepido generis non bene ſtatuta ſit , fermè progeniem inhonoratam prædicat ſequi:& re uera illud altum & fidens & liberum in animo, contrahat ſeſe & minus audeat neceſſe eſt, cum eſt, generis ſui probris in parentibus ipſis notatum.*Nato *igitur puero , nam quoad materna aluo continetur infans,&*

ſi quædam de exercitatione corporum, ac de quotidiani ui ſtus diſciplina matribus præcipi non inutilia poſſunt; tamen quoniam uentrem non omnes æqualiter ferunt: ſunt'q; aliæ alijs magis imbecilles, naturæ illius temporis ſit cura potius, quàm patris. Natum quidem infantem curare protinus debet pater, ut uberibus mater præcipue ſuis alat, & propter cognationem ſanguinis, & quod ea res non mediocre uinculum adiungit amori: in quo enim plus laboratur, id cum perfectum fuerit, plus etiam diligitur. Verum ſi aliquo caſu nutrix fuerit adhibenda, deligere oportet unam, quæ ſit moribus caſta, ingenio prouidens: ut enim affici animum etiam noſtrum, non corpus ſolum, eis cibis cernimus, quæ à nobis quotidie ſumuntur: ſic lac ex eo corpore hauſtum, quod temperato regitur animo, animi ipſas illas qualitates in infantis naturam non minimum defert. Prouidere autem oportet, ne aut aſperior in puero tractando nutrix ſit, ne ue rurſus quàm fuerit æquum, blandior: obrepit enim mos ex illo uſu non quotidiano ſolum, ſed ſingularum penè horarum & punctorum etiam temporis, in naturam pueri, ut uel aſperitate perterritus demittat animum, atq; illiberalem quandam timiditatem contrahat: uel ſi blandimentis nimijs fuerit corruptus, non queat deinde diutius in una uoluntate conſiſtere. Sed cum omnes ipſo initio uitæ protinus nati ad fletum & uagitum ſimus, quaſi præſagiente natura fortunam humanæ conditionis, quæ miſeriarum plena eſt, non dubium eſt per oculos & aures infantium, tanquam rudes rerum omnium, & penitus inſuetos, ſenſiones ad

labi ad animum etiam in ſomnis, quæ eum concutiant & terreant: quòd, ut iam diximus, omne inuſitatum fermè moleſtum accidit; atq; inde illis aſſidui fletus excitentur: cui rei remedio eſt aſſidua uectatio, & nutricum cantus, atque ut in uultibus & in affatibus familiarium infans aſſueſcat. Ac *uectatio quidem maxime in omnem partem eſt ſalubris: nam & confirmat corpus, & animum illis terriculamentis liberat: motu enim externo interiorem illum motum, umbratilemq; uincente ac diſſipante, ſenſionum impulſiones illę hebetantur: ob eamq; cauſam & cunę repertę ſunt, quaſi natura ipſa commonſtrante quid conueniat agi, & geſtatio in ulnis puerorum aſſidua. Quare danda opera eſt, quoad eius fieri poteſt, ut quę pueros fœminę alunt, habitent tanquam ſemper nauigantes.* Cantus *uero eam uim habet, ut non modo turbatos ſedet animos, ſed ſępe etiam furentes, ſicut in* Corybantibus *fit manifeſtum.* Iam *cum ad id ætatis fuerit uentum, ut puer concipere iam uerba, & auſcultare attentius loquentium ſermones incipiat, tunc maxime patrem attendere oportet, & circumſpicere familiæ diſciplinam, nequod turpe uerbum, aut impium erga* Deum *ad* aures *pueri allabatur: ne'ue quis geſtus obſcœnior in oculos incurrat.* Ac *matris tum quidem etiam præcipua eſt curatio, illi enim in ſinu, atq; in uultu præcipue hęret infans, ingrediq; ab ea & fari diſcit. quapropter ductare eum ipſa, ac geſtare debet ad templa, ad res diuinas, ad familiarium matronarum colloquia atque cõſpectus, ut cognatos affineſq; diligere iam puer, & eos diſcernere, atq; diſtin-*

guere non de facie ſolum, ſed ipſis nominibus queat: nec eum tamen ullam in domum introduxerit, in qua non caſta, & grauis ſit diſciplina, undiq; enim tanquam à locis circumcirca ſalubribus ſalutares auræ, ſic ab integris & ſanctis ex omni parte moribus, afflatus bonę diſciplinę in animum pueri influendus eſt. Procedunt anni, fitq; indies puer & animo & corpore uegetior, ut tanquam idoneo in ſolo iam ſeri aliquid poſſit: nullumq; ſemen eſt aut prius aut prętantius, nec quod uberiores ex ſeſe fruges aut utiliores ad beatam uitam efferat, quam inijcere illi in intimos animi ſenſus & nomen, & cogitationem prępotentis Dei: ut eum incipiat & amare, & reuereri, à quo ſibi omnia dari atq; donari quotidie audiat, quod commune iam eſt utriuſq; parentis officium: quem enim ipſos uiderit adorantes, & agentes pro beneficiis gratias, eiusq; opem atq; auxilium in rebus dubijs implorantes ſupplici uultu atq; geſtu, de eo iam ipſe eam opinionem concipiet, tanquam quiddam ſit, hominum, quos ipſe nouit, & poteſtate & natura multo maius: præſertim ſi, ut fit, cum quid puer appetiuerit quod ſibi flagitet dari, aut bullam, aut prætextam, aut quippiam ſimile, quod ad ingenuitatis & familiaris nobilitatis pertineat cultum, quotieſcunq; dabitur, toties Dei illud eſſe donum atq; munus puero inculcetur, ut de principio amare condiſcat, quem neceſſe eſt etiam timere, non timore illo ſeruili, is enim neq; gratus Deo eſſe poteſt, neq; ad innocentiam, ueramq; uirtutem quicquam proficiat. Sed ipſo eo, qui cum amore ita coniunctus eſt, ut nequeat auelli, De quo diuinitus

ſcriptum

ſcriptum eſt in ſacris literis: Timorem domini omnis ſapientię initium eſſe. Et uere cuius in animo inſederit iſte Dei ſiue amor, ſeu timor, quando utrunq; in utroq; mixtum & copulatum eſſe dicimus, de eo nunquam extimeſcendum eſt, quòd ad malas uitę rationes, quiſquis ille eſt, penitus ſe dedat: quod in puero potiſſimum conandum eſt, ut hæc bona radix ad beatam uitam fruticans, in eius animo quammaturiſſime, & quamſolidiſſime pangatur; dum uacuus locus eſt, neq; alienis aut etiam contrarijs animi conceptionibus propter nouitatem naturę, atq; ortus, mens etiam nunc occupata: cum quę primo & ſpatioſe depoſita ſunt ſemina firmiter comprehendunt, nec ſtirpium adhuc multarum ſylua in anguſtum coguntur. Atq; humana quidem eiuſmodi ſunt, ut errare & labi quandoq; ſit neceſſe: ueruntamen ſi iſta pietatis erga Deum purę q; religionis tanquam arbos intus adoleuerit, ſicut inutiles herbas umbroſis in locis naſci fortaſſe & uirere contingit aliquandiu, matureſcere quidem certe, & frugem ferre commode non contingit. Sic omnia uitia, quę capitalia fuerint, hac demum religionis uelut umbra necabuntur. Atq; hoc, quod de Deo, & de religione in Deum dictum à nobis hoc loco eſt, ſic primum eſt in puero & ante omnia curandum, ut nihilominus intelligatur in omnem id uitam pertinere debere: omnis enim profecto uirtus, omnis dignitas, omnis uitę iucundę ac beatę ſpes, in hoc uno ſtudio pręcipue poſita eſt, ut Deum & amare & uereri non deſinamus. Sequitur altera puerilis animi cultio, poſterior ea quidem illa, quam modo diximus, ſed cęteris longe

anteœdentior, ut pater qui filium ſuum alere atq; educare ad laudem excellentis uiri cupiat, talem ſeſe illi oſtendat ipſe, qualem eum effici uult: non enim ulla hac eſſe poteſt prœſtantior diſciplina. Neq; *hoc eo dico, quò non multa ſint quotidie uitę ornamenta adaugenda in pueris, quæ in patre fortaſſe non ſunt: ut literarum, uerbi cauſa, atq; artium illarum, quæ optimæ nominantur, ſtudium atque cognitio, aut iuris ciuilis,* Pontificij *ue ſcientia, belli quoque & militię; ſi id ita contingat, exercitatio atq; uſus, fieri enim poteſt, ut pater horum omnium expers parentum ſuorum culpa, uel etiam fortunæ exiſtat ipſe, quę tamen in filio procuranda ſunt: commune enim eſt & à natura inditum in omnium animis parentum deſiderium, ut filios relinquant meliores & clariores ſe, quod euenit amore quodam naturali, neq; magis filij, quàm ſui ipſius in unoquoq;, propter inſitum & innatum ſtudium perpetuandæ uitę, quo ad cupiditatem rapimur immortalitatis: pater enim in filio ipſe uiuere, & transferre ſemetipſum in ſuam imaginem ſibi uidetur. Sed ut aliqua in patre deſint, ad quę non amplius iam illa eſt ætas, fundamentum tamen omnium in ipſo eſt, bonus rectusq; mos uidelicet, & conſtans ac grauis domi diſciplina, de qua ſummatim nobis dicendum eſt, & hic locus totus continenti oratione breuiter comprehendendus: quandoquidem quę ad literas & ingenuas diſciplinas attinent ordine paulò ante propoſito, in ſecundum locum dicendi reiecta ſunt.* PAV. *Et rectè quidē, nō enim difficile poſtea fuerit reuerti ad annos & pueritię primordia, ſi ſic fuerit*

opus:

opus: & ego nunc quidem hac parentum uirtutis, & quaſi quadam in filijs delineatione ualde delector. Siue quòd eſt egregia & digna animaduerſione iſta res, ſiue quòd horum maximam partem ego quoq; in memet à uobis, qui me aluiſtis, ac produxiſtis, expertus ſum. IA. *Sit igitur hæc prima parentibus propoſita lex erga eos liberos, quos ipſi uolunt ad uirtutis optimam frugem producere, ut quales eos effici ſtudent, tales ipſi eis uideantur.* Neq; *hoc tamen, quod præcipitur à nobis, facile factu admodum eſt: quod ei qui uelit aſſequi, noſcenda & tenenda eſt in rebus mediocritas: cuius uſus difficillimus, fructus præclariſſimus ſemper fuit.* Verum *ſiquis forte fuerit pater, qui minus ipſe regendo filio idoneus, illum tamen cupiat in uirum magnum adoleſcere, requirat magiſtrum aptiorem, cuius in diſciplinam filium ſuum committat: ſatius eſt enim externis moribus probum, quàm domeſticis degenerem filium educari.* Et *hoc tamen facti tatum ſæpe à ſummis uiris non legimus ſolum, ſed perſpeximus ipſi: niſi forte* Philippi Regis Macedonum *conſilium reprehendendum eſt, qui cum* Alexandrum *filium haberet ea ſpe atq; indole maximę uirtutis, quam res deinde ab illo geſtæ comprobauerunt: tradidit eum à puero ſummo* Philoſophorum Ariſtoteli *inſtituendũ. Sed nos quidẽ ſic nũc ponamus, tanq̃ parens ipſe ad puerum inſtituendum atq; erudiendum aptus ſit, quòd & ſæpe animi ardore quodam efficitur, ut etiam ſi antea minus cogitauerit quæ ad eiuſmodi uitam moderatã atq; graue p̃tineant, amore filij incenſus in eam curam totum ſe conferat.* Adhi-

benda igitur, ut diximus, eſt mediocritas, ſine qua nihil uel ſpecie preclarum, uel uſu iucundum uere eſſe poteſt: cuius etſi integram, plenamq; notionem ſola philoſophia prębet, attamen qui natura bona prædıti, atque ingenio bono, laudem ſibi adipiſci ex uirtute contenderunt, etiam abſq; philoſophia aliquam aliquando in ſe imaginem huius omniũ uirtutum dominæ mediocritatis haud ignobilem expreſſere. Hoc *ex genere hominum ſit pater: natura moderatus, uirtutis ac dignitatis ſtudio præcipue flagrans, qui ſe totum in animum ingeniumq; pueri per oculos & aures illius infundere ſtudeat. Statim enim conijcit oculos puer in patrem familię, ut primum ualere cogitatione incipit: attentiusq; omnia illius dicta & facta intuetur, ut magnopere ſit prouidendum, ne quem fingere ipſi atq; formare ad omne uirtutis decus cupimus, aliquo ex nobis eum dehoneſtamento potius inficiamus. quoniam uero ſenſus oculorum ſenſum audiendi anteit, priorq; adhibet uim ſibi à natura traditam, ponenda primum ante oculos filij ſpecies in patre eſt grauis uiri, quę in amictu, & omni motu corporis animiq; conſiſtit, inq; ijs, rebus omnibus, quæ domi geruntur quotidie, in quibus pater ſeruare ueſtitus conſuetudinem eam debet, qua populus maxime utitur, ita uti neq; nimis ueſtimentis lautus, quod leuitatis: neq; rurſus plebeius ſit, aut ſordidus, quod aliquando negligentię, ſæpius autem aſcribitur auaritię: motus uerò animi ſui atq; impetus, qui ab iracundia, ab aliqua moleſtia, ab amore, ab odio, à ſpe, ab inopinato gaudio, ab alicuius mali & calamitatis metu, à ſubitis*

triſtium rerum nuncijs, à cæteris eiuſq; modi affectibus, inteſtinisq́; pulſionibus feriunt animos & quatiunt, & de ſtatu eos demouere conantur, ita ſuſtemet & regat, ut appareat intuenti, motus illos animi quamuis incitatos & celeres, expectare tamen & morari rationis imperium: nec excurrere audere, niſi cum, & quoad illa præſtituerit: quo ſpectaculo quidem nihil cerni in rerum natura poteſt diuinius. quid enim oculis hominum tam preclarum, tamq́; magnificum, atq; in omni pulchritudinis dignitate tam eminens accidere poteſt, quàm uirtutem animi intueri moderantis motus, & cupiditates ſuas, easq́; ad rationis normam apte dirigentis? qua conſuetudine ſi à primo imbutus puer in parente ipſo fuerit, næ ille egregiam ſementem in animo conceperit futuræ in ſe præſtantiſſimæ uirtutis. Sed hanc modeſtiam & temperationem animi ſequitur corporis in omni motu ac geſtu quædam quaſi tarditas: non ponderis illa, neq; lentitudinis, id enim plerumq; ignauiæ, & deſidiæ potius eſt, aut etiam ſtultitiæ interdum, & ſtoliditatis. Sed quæ ſe ad illam interiorem grauitatem accommodet, eiſdemq́; & aſtringatur habenis, & laxetur, quibus regitur animus, ut cum eueniat interdum ut acrius aliquid agendum contendendumq́; ſit, manuum, pedumq́; celeritas, & uultus, uocisq́; acrimonia, non interdicta nobis à natura, ſed ab ratione intus atq; conſilio ad uſus neceſſarios reſeruata fuiſſe uideatur. Hoc, ut dixi, quod eſt ipſius uitæ quaſi decorum quoddam, ornans illam totam atq; illuſtrans, noſſe quid quacunq; in re deceat, & quando & quatenus, maxime

xime quidem comprehēditur & perficitur ex philoſophia, quæ una facit, ut ſit ipſum ſibi undiq;, & in omnem ul- tum ſemper conſentiens: ſed plurimum etiam ætas, & re- rum multarum uſus affert, & in humanis euentibus quid plerunq; acciderit, & accidat, diligens animi, aduerſio, quæ & philoſophiæ ipſi materiam inſtrumentumq́; ſup- peditat, & ſola ſine philoſophia in homine acuto natura, atq; probo, ſpeciem poteſt effingere uiri ſapientis: ple- nam autem ac perfectam ſapientiam nequaquam poteſt. Debet aūt pater familię cum ſemp animum ſuum habere in poteſtate, tum uero cum pręſente filio aliquid eiuſmodi contingit, in quo uideatur debere commoueri, aduocare meminerit conſilium rationis: neq; ſolum quod conueniat, agere id atq; exequi: ſed cum quadam etiam dignitate, ut quammaxime fieri poteſt, in animo pueri illæ pręcla- rę ſpecies inſinuentur, & inſideant, quæ ubi ſedem ſibi, locumq́; in eo conſtituerint, uſumq́; & autoritatem domi- cilij fuerint nactæ, nullo poſtea modo paſſurę ſunt dede- coroſas alias, deformeisq́; ſpecies propè ſe accedere, aut diutius conſidere. Sit itaque pater ab hoc uitę inſtituto pius ac reuerens erga Deum immortalem, cum ęquali- bus comis, maiorum abſq; aſſentatione & uenditatione ſui obſeruator: in ſeruos uero ac domeſticos mitis potius, quàm aſper: uerum ut retineat grauitatem imperij, ſibiq́; ad nutum omnis præſtò eſſe inſtituat, utaturq́; domi bre- uiloquio, uoce leni quidem, atq; placata, ſed uerbis ua- lentibus: neq; ſeruorum congreſſus & colloquia nimis ſæ- pe appetat, adeuntibus tamen, & aliquid expoſtulanti-

bus, ſemper ſit comis, reſpondeatq; ſummatim quod ſit æquum & bonum. Vt autem ipſi inter ſe ſint concordes & pacem colant, neminiq; fiat iniuria: atque uti inopia laborantibus, uel etiam morbo oppreſſis ipſe ſubueniat cum quadam cura, ſignificationeq; beneuolentiæ, uerbis quoq; & factis aliquanto benigmoribus: hoc patri utiq; familias non in ultimis habendum eſt, ſi eos continere in amore ſui, & in magno metu ſuæ amittendæ familiaritatis uelit, quam illi ſic tractati, ſæpenumero uita ſua habent cariorem: & ineſt tamen in hoc toto genere grauitas quædam & autoritas imperij, ſpecimen dignitatis eximium demonſtrans, quę ad magnificentiam animorum exaggerandam pertineat: ingenerandum eſt enim in animo naturaq; pueri excelſum illud & rectum, quod nec in potentioribus obſeruandis grauitate careat, neq; in regendis humilioribus manſuetudinem deponat, cuius uti pulcherrima, ſic difficillima eſt tractatio: & tamen eius prima lineamenta ducere in animo filij, ſui imitatione debet pater, quę poſtea in eo ętas illuſtret, uſus confirmet, philoſophia perpoliat. Atq; hæc nos ſermone peracrrimus, non ut inſtituamus familiæ patrem, maius enim id negocium & maioris operæ ſit: ſed quantum ex eo manare ad filium boni moris quadam ſpecie uirtutis ac dignitatis imitanda pōt, id ut quaſi penicillo leui ducamus, & deſcribamus in animo recēte & tenero, quo tanq̃ in arbuſcularũ molli adhuc corticæ inciſę literę: ſic hęc uirtutis in puero deſcriptio, tp̃e demũ aucta & cõfirmatã obcalleat.

PAV. *Optīe iſtuc quidē, nã nec diffi cile fuerit, meo quidē*

animo, ubi tales parentes extiterint, filios, probos & pru denteis exiſtere. I A. *Recte ſanè: ſed ego illud abs te exiſtimari* Paule *uolo, cum uirtutis omnis doctrina aut in exemplis conſtituta ſit, aut in præceptis: hoc eſt, ut uel oculis, uel auribus in animo concipiatur, maiorem propè habere uim hæc, quæ quaſi prætereundo, & non dedita opera fieri uidentur, tantumq́; exemplo mouent oculos ad informandas puerorum ad uirtutem mentes, quàm quæ ad hunc eum ipſum finem palam intenta ſunt. mouet enim illa admiratio paternæ uirtutis, quæ in quotidianis mori= bus elucet, pueriles animos ad uoluntatem imitandi, præ= claroq́; ſpectaculo inuitat, ut fieri cupiant ſimiles: cum pręſertim uideant eos, qui circum ſunt, cum ſilentio & ueneratione patrisfamilię imperia exequi: obuerſatur enim illis ante oculos & in intimos ſenſus obrepit, nec uigilanti bus ſolum, ſed ſępe etiam in ſomno, decorum & pulchrũ illud, quod eſt ſolum per ſe, ſuaq́; ſponte ſpectabile: cu- ius aſpectus & admiratio prompta eſt, eaq́; omnium com munis. Scientia uero paucis conceſſa, atq; in hoc quidem genere tacita magis, quàm uocalis patris eloquentia ad in ſtituendum filium proficit, ea uidelicet quæ ipſis factis loquitur: nam uerbis agere, & dare ea uitę pręcepta fi= lio, quę pater ipſe ſibi non ſumpſerit, idem eſt ac profite= ri ſe itineris ducem eſſe in eum locum, à quo ipſe longe di uerſus abſcedat. Quod ſi talem ut queat gerere perſonam, aut à natura non accepit pater, aut ſibi ipſe ſtudio & me ditatione fingere non potuit: eum ut iam diximus, homi= nem requirat, cui recte in diſciplinam filium poſſit trade- re.* Verũ

re. Verum nos, ut cœpimus, in patre inſiſtamus, qui aut eſſe talis debet, aut ut ſit, optandum certe eſt, qui præ eundo filium poſſit ipſe in iter rectum ad uirtutem deducere. De quo nondum à nobis dictum eſt, quod eſt maximum, & ab hominum uſu fortaſſis atq; opinionibus longe remotiſſimum. P A V. *Quod nam quæſo iſtud eſt? magnum enim eſſe profecto, quicquid ſit, neceſſe eſt, quod ad tot res, tam præclaras, quot iam ſtrictim oratione percurſæ ſunt, aliquam acceſſionem queat afferre.* I A. *Hoc nimirum eſt, in quo uita communis tanquam in ſcopulo erroris alliditur, quòd omnes penè homines diuitias putant & magnitudinem pecuniæ ad uitam bene ac lautè agendam, maximum ſimul adiumentum, ornamentumq; exiſtere. Atq; hoc fortaſſe non uſquequaq; falſum eſt, magna enim commoda atq; adiumenta hominibus, non ad uitam ſolum, ſed ad uſum etiam exercitationemq; uirtutis, à pecunia parata atq; à domeſticis opibus ſunt. Sed hac opinione & ſententia longius ductos, neſcire ſibi conſtituere finem, & modum ignorare tam quærendi quidē, quàm etiam utendi: nullam hac ego ſtatuo peſtem in humano genere pernicioſiorem incidere potuiſſe: per quam quod patet ſcilicet, & perſpicuum eſt, hominum inter ſe ſocietas & fides iampridem ſublata penè, & de uita tota exterminata eſt. Aſt ego contra contendo, domum eam quæ diuitijs, pecuniaq; redundet, neceſſario omnis recti moris, & propter eam cauſam uitæ quoq; pacatæ ac iucundæ expertem eſſe. Neq; ideo dico, quòd paupertatem & inopiam è contrario adſciſcendam putem: facile enim*

aſſentior Regi *ſapientiſſimo* Deum *obſecranti, ut nec diuitias ſibi, nec paupertatem, ſed tantum ad degendam uitam donet neceſſaria: quam item ſententiam, pater ille philoſophorum, noſter* Plato *comprobat.* Sed *cum flagitia hominum & ſcelera maiora quædam ſint, alia minora, ſuſcipiendum eſt, maioribus nimiam rerum copiam fontem originemq́; eſſe, minoribus inopiam cauſſam afferre.* Ego *uero malim eius familię, è qua ingenuum puerum, adoleſcentemq́; inſtituimus, ſic opes domi, & fortunas eſſe conſtitutas, ut dominus quęſtum nullum faciat, ſitq́; domeſticis uectigalibus contentus; quę potiſſimum conſiſtant in fructibus prædiorum, ea porrò ſuppeditent ad uſum cultumq́; quotidianum, non modo commode, uerum etiam liberaliter: ſed quibus diſpenſandis frugalitas adhibeatur: nam luxum, & opulentiam, & uarietatem ſupellectilis, multiplicesq́; domi ornatus, atq; cultus, tanq̃ uitæ uenena in primis fugienda eſſe duco: frangit enim, & conterit uim totam uirtutis, animumq́; prorſus diſſipat illa abacorum, mancipiorum, gemmarũ, tabularum pictarum, ueſtisq́; ſingulę elegantia, ac uarietas, ſuiq́; inani in admiratione detinet; ut uaniſſimis ſtudijs homines occupati, ad ea, quæ ſunt uirorum induſtriæ neruos & continentiæ nequeant intendere: ac tunc minime, ſi in quotidianis epulis, & ijs, quæ epulas ſequuntur, ludis, iocis, cantibus, feſtiuis lepidisq́; dictis, omnis & uitæ & pecuniæ fructus reponatur.* Hoc *enim ex genere uitę, & aſſiduis domi delitijs, uini, cibi'que affluentia, ac quotidianis quodam modo luſtris, cum dies, & horæ, & tempora in aliq̃ua ſemper uoluptate conſumantur,*

mantur, non modo, feroces, & infeſti, & arrogantes animi adoleſcentium fiunt, ſed immoderati etiam, & effrenati, & crudeles, atque in omni genere deprauati: ut in naturam mentem'que tyrannicam euadant, nihil'que iudicent rectum, niſi ipſis quod libuerit: cæteros autem homines pecudum ac iumentorum inſtar ſibi ſeruire ſtatuant oportere: ut confitendum planè ſit, qua in domo, atque adeo qua in ciuitate huiuſcemodi uigeant mores, ſementem in ea omnium malorum & calamitatum eſſe iactam: nec fieri poſſe, ut ſtatus illius Reip. *aut diu quietus, aut in uniuerſum diuturnus ſit.* Atqui *hanc uulgus liberalem uitam appellat: falsò iſtud quidem, uti alia multa: quippe cum ex hac potiſſimum conſuetudine uiuendi, his profuſis & luxurioſis ſumptibus, auaritiam exiſtere neceſſe ſit, illam uiolentam & rapacem dico, per quam nationes urbesq; euertuntur.* Sed *quoniam de his rebus ſubtilius diſſerendi non eſt in præſentia locus, ſic patrifamilias præſcribamus (ſit modo is, qui liberos cupiat in uiros fortes, induſtrios'que euadere) frugalitatem domi, & temperantiam, ac in omni cultu uictuq; parſimoniam illi retinendam eſſe: quæ tamē abſit à ſorde, nec minuti anguſtique animi iudiciū præſeferat: quod fiet, ſi quotidiano & penè ſtato apparatu, mēſis mūdis pótius q̄ locupletibus, nō obſoniū parce præbitū, ſed cōquiſitio & uarietas fuerit repudiata: uidetur enī ī hac moderatiōe uitę rō ineē ſplēdida & liberalis, uitiū ī utrāq; ptē deuitās, digna ſapiēte patrefamilias, cuius q̄t ad liberos educādos ptinet, in hac pte quidē peculiaris curatio eſt: nā matres ferè & fœminæ omnes indulgentiores*

dulgentiores ſunt, itaq; infarciendo & ſuggerendo quodcunque expetitum fuerit, corrumpunt mores puerorum, neq; aduerſus eorum uoluntatem uel ipſę quicquam moliuntur, aut dicunt, uel alios patiuntur loqui: quo uno maxime regnum in anima cupiditatum, & Tyrannis *ipſa alitur.* An *non attendiſti his diebus* Paule, *cum* Perſarum *res geſtas legeres (me enim autore &* Cyrum Xenophon*tis, &* Herodoti *hiſtorias græce amplexus es) quantum ex diuerſo cultu inſtitutione q; puerili, diuerſæ* Regum *illorum naturæ, & contrarij inter ſe mores extiterint? Cyrus ex patre nobili ille quidem & in primis claro apud* Perſas*, ſed tamen in illis moribus educto, quibus panis & aqua cibus, obſonium autem naſturtium herba, aut ſi carnibus uellent ueſci, illæ erant labore & ſudore, nec ſine uitæ interdum periculo in ſyluis & à feris expetendę, magnus extitit* Rex*, natus ad res gerendas, laudem & gloriam in imperio amplificando unam præcipue ſpectãs: cuius ergo populares comitas atq; æqualitas, in bello uictas nationes clementia, atq; iuſtitia effecit, ut non magis eum charũ haberent ciues ſui, qui ſemper amauerant, quàm deuicti hoſtes, qui antea illi grauiter offenſi fuerant: nomen quidem illuſtre eſt, & ſempiternam laudem uirtutis ad poſteritatem conſecutus.* Hic Cambyſen *filium, quem hæredem nominis, atq; imperij relicturus erat, alijs ipſe uidelicet negocijs occupatus, alendum mulieribus permiſit: non enim uirtutis uim, neq; rationem è philoſophia, quæ una facit, ut illa ſit ſibi in omnem partem conſentiens, ſed à natura tantum acceperat: ergo dignum inue-*

nit in

uenit in progenie ſua muliebris diſciplinæ fructum omni bus enim in delitijs, & mulierum blandimentis educatus Cambyſes, *& aſſuefactus à puero, nihil offendere, quod eſſet ſuis cupiditatibus obuium, poſtea* Rex *appellatus, ad eam intemperiem animi amentiamq́; progreſſus eſt, nihil ut eum neq; ſaturare, quod uſitatum eſſet, neq; quod legitimum delectare poſſet: ita ad cædes multorum, & in his fratris ſui germani, furore quodam amentiaq́; inductus, cum etiam Deorum immortalium numini illuderet, ad extremum ſibi manibus allatis, & ſemetipſum unà & totam* Cyri *domum peſſundedit.* Delatum eſt *poſtea ad* Darium Perſarum *regnum, ſpectatę nobilitatis inter* Perſas, *ſed cuius tamen domi cultus atq; fortuna longe à regalibus delitijs abfuiſſet.* Is *porrò ad imperandum non eandem fortiſſe animi magnitudinem, quam* Cyrus, *parem quidem iuſtitiam atque humanitatem attulit: quare eius quoque opera regnum* Perſarum *maius effectum eſt: à quo genitus* Xerxes *ab eadem atq;* Cambyſes *educatione muliebri, paternaq́; negligentia,* Perſas *honore & laude cumulatos, graui ipſe dedecore & calamitatibus plurimis affecit.* Atq; *hęc icirco memorata ſunt à me, tibi* Paule, *ut appareat quod pluribus uerbis fuit neceſſe dici, nullum eſſe obicem ad uirtutem adipiſcendam maiorem, quàm delicias domi, & conquiſitiores, quàm moderata ratio poſtulet, rerum apparatus: quorum ſtudio ſi captus fuerit parens, nil eſt quod contendat fortem & ſtrenuum & idoneum magnis rebus poſt ſe filium relinquere. quid ergo eſt? placet mihi ſeueram & caſtam domi eſſe diſciplinam*

C plinam

plinam: neq; eam tetricam tamen, ſed conditam liberali quadam comitate, ut domeſtici nullius rei indigeant, amici autem & hoſpites intro libenter commeent: ad quorum aduentus, inuitationes'q; paterfamilias ſplendorem conuiuij, & hilaritatem uultus ac ſermonis maiorem aliquanto illa quotidiana adhibeat: lautius quoq; accipiat, & elegantius, nec tamen profuſis ſumptibus (hos enim ſemper abeſſe à bene conſtituta domo uolumus) quin in ipſis epulis & uino tacita poterit ineſſe exploratio & obſeruantia quædam, quo ſe nam pacto filius gerat: num patriæ diſciplinę ac moderati uſus memor, pudorem in conuiuio modeſtiamq; retineat, nouerit'q; ſibi ipſe in poculis temperare: hoc enim documentum capi in pueris atq; adoleſcentibus in primis conducere cenſet Plato, ad ſpeculandum quę ſit natura cuiuſq;: neq; id nos repudiamus: etenim conſilium eſt periculo uacuum, pręditum utilitate, in quo ſi ſatisfecerit adoleſcens, lætitiamq; conuiuij hilaritate potius & ſermone liberali, quàm palato & gutture metiendam ſibi duxerit, næ de eo non nequicquam ſperare licitum fuerit, talem eum fore, qualem quiſq; debet unus ſuum optare filium ut ſit pater. Sed ut noſtræ in hoc genere præceptionis ſummam faciamus: debet is paterfamilias, qui in ingenua diſciplina ac liberali, eademq; caſta & moderata alere liberos ſuos uult, ſic habere conſtitutam domi quotidianę impenſę rationem, ut & parſimoniam ſciat tenere ſine ſorde, & ſplendorem ac liberalitatem adhibeat, cum uenit uſus, ſine profuſione & luxuria; ab omni quidem parua & concisa cogitatione rei

cuiuſq; uel minimę curandæ prorſus refugiat, qua omnis planè eijcitur ex animo ingenuitas, & uirtutis indoles obſoleſcit: hoc enim ex genere moroſi, & difficiles, & moleſti homines efficiuntur, nec cęteris ſolum, ſed ſibi ipſi infeſti, omnia quaſi ſemper deſperantes, ijdem lucifugi, puſilli, ubi in cœtus ſe dedere, riduculi, ſiti propè in angulis, nihil latum & liberum in animo comprehendentes: oppleti mentem ſordibus, & minutiſſimis occupationibus, quo quid uirtuti, grauitati, dignitati, altitudini animi fieri poteſt inimicius? Sed, ut ab hoc aliquando genere abeamus, habes Paule in patre formam eius exempli, effigiemq; dignitatis, cuius ego aſpectum & contemplationē propoſitā uelim filio ei, qui ad magnas ſpes alatur, ad imitandum atq; aſſequendum: quę quidem in oculorum ſenſu poſita ſit, quorum interdum muta ſpeculatio non minus proficit ad uirtutem, quàm aurium auditus uocalis, de quo ipſo poſthac dicendum nobis eſt: hic enim ſenſus diſciplinæ eſt & doctrinę, & omnis ſapientię peculiaris ac proprius, ut qui animum ſolus cernat, quem nequeunt oculi intueri. Itaq; Socrates ille Gręcię ſapientiſſimus, oraculo quoq; delphico ſic iudicatus, cum adoleſcentem quēdam facie honeſta ac liberali diutius contemplaretur, illeq; adſtaret tacitus, dixiſſe fertur, Tandem ut te uideam, aliquid loquere: uidelicet ille hominem eſſe ipſum animum, animi autem cognitionem & perſpicientiam non oculis, ſed auribus attribuebat: neq; id iniuria, hauriunt enim aures uocem, quam format & diſtinguit oratio, quę cū ſit ſimulachrum cogitationis atq; mentis, uehiculum ſenſuum

inteſtinorum,ex animo ad alium animum uiã ſibi faciens, perfert meditationes & commenta illius mentis,unde ipſa profecta eſt,per aurium meatus ad alteram mentem, lega tione q; opportuniſſima & maxime utili fungitur, ut quę in arcanis mentium penetralibus occulta alioquin laterent & abdita hæc auditus uocis q; miniſterio, cum tota humanorum animorum nobiliſſima atq; acutiſſima gente cõmunicentur. PAV. *Et ſi quæ de uiſione oculorum dicta à te ſunt, quatenus per eos ſpecies quædam magnifica atq; grauis tranſmittitur animo, cuius ille exemplo & imitatione ſit ornatior, ſummopere me delectauerunt: tamen expecto non minorem ex aurium ſenſu uoluptatem: quippe cum earum ope, illa ipſa quoq;, quæ de oculis dicta ſunt, ad animum meum grata iucunda q; peruenerint.* Nanq; *& tu ad hunc ipſum ſenſum ornandum ac commendãdum iјs uerbis uſus es,ut non mediocris mihi ſit in te audiendo facta expectatio.* IA. *A gemus hoc loco* Paule *id, quod tu paulo ante dixiſti facto opus fore, ſi accideret uſus, ut reuocemus orationem ad priores annos, quos noſter ſermo erat prętergreſſus, peruenerat q; ad quandam metam,hoc eſt ad terminum eius ætatis, quã nos tribus ſeptennijs,& quarti dimidio admodum intendimus definire: illo enim inſtitutionis genere, quod exemplis, & moribus maiorum intuendis uitam uirtutis imitatione exornat, tota modo à nobis adoleſcentia comprehenſa eſt. Cum uero ad ea referri orationem oporteat,quę in pręceptis & monitis, aſſiduis q; parentum uocibus erga filios poſita ſunt,quò illis non ſolum proponatur, ſed exponatur*

natur etiam ipſa uirtus, Principium *fuerit nobis ad hoc quintus ætatis annus: nam & is dimidium ferè ſtaturæ conficit, quod ad menſuram corporis pertinet, quantum alterum tantum uidelicet auctionis, & incrementi uiginti cęteri anni addunt conſequentes: & eo uertente anno, primum puer qui in poteſtate mulierum totus antea fuit, ad curam patris bona ex parte traducitur*, Iam *enim & proloqui expedite quę ipſe intus concepit omnia, & planè intelligere alios loquenteis poteſt.*Ergo *ab eodem initio & fundamento, quo prius omnem noſtræ ædificationis ſubſtructionem de integro coagmentantes, ab religione in quam, & ab* Dei *immortalis amore atq; cultu, principia iterum noſtrę ducamus orationis: non enim ſi ſolem quotidie oriri & reuerti iucunde cernimus, propter excellentiam claritatemq́; maximi ſyderis, cuius ſplendore & lumine exhilareſcunt omnia, minus debet ad animum uoluptatis accidere, cum de* Deo *ſæpius eadem repetimus, atq; adeo multo plus, quando omnis pulchritudo, & fulgor, & uarietas cœleſtium aſtrorum, ab eius ipſius ſummi* Dei *infinita pulchritudine, tanquam exiguis riuis deducta eſt.*Primum *igitur & ante omnia curare debet pater, ut animum pueri illo timore* Dei *imbuat, de quo ante dictum eſt, qui timor ſolus ad inuictam fortitudinem animi aduerſus humanos omnes caſus firmandam & conſtituendam maxime facit: quod erit ſi uim illius, & ubiq; præſentiam, immenſamq́; maieſtatem, non tam rationibus quidem, quas nondum capere poteſt filij ętas, quàm exemplis, & narrationibus rerum earum, quę diuinitus mirę*

acciderunt, expoſuerit filio: in beneficijs quoq; eiuſdem Dei commemorandis, quibus & priuatim ipſe ab illo, & omne genus humanum communiter affectum eſt, & aſſiduus fuerit & diligens: in quo myſteria noſtræ religionis continentur, quæ ſunt tradenda & inſinuanda penitus, neque hac informatione filij ad pietatem & religionem. quicquam habendum eſt antiquius. Quod præclare fiet, ſi quæ ſancte & pie filio de rebus diuinis monſtrauerit pater, ea non uerbis ipſe tantum, ſed factis & operibus uſurpabit. Secundum Deum autem Diuosq; omnes, quos aut bonitas Dei ſtatim ab initio, aut poſt præclara ipſorum in terris merita, & honeſtiſſime acti dies in cœlum ſuſtulerunt, quorum utiq; debet præcipuus uigere honos, & immortalis apud mortales gloria, parentes ſuos cuiq; maxime docebit eſſe honorandos, & re uera cum ferè omnia parentibus debeantur, ortus enim noſter & uita, lux quoq; ipſa hæc diurna, quam ore, oculis, naribus, totius deniq; corporis contactu uolutatu q; libenter & iucunde percipimus, ipſis accepta referenda eſt: tum autem labores ab eis cauſa noſtra ſuſcepti, pleni curarum & ſolicitudinis, quos illi ut alant nos, & producant, ſiſtant q; honeſte in cœtu ciuium, atq; æqualium noſtrorum, non modo non refugiunt, ſed appetunt ultro, & conſectantur: digni profecto ſunt, ut illis omnis à liberis gratia debeatur, quę pietate potiſſimum, & cultu eximię cuiuſdam uenerationis reddenda eſt: quam ſequitur procuratio illorum uitæ ac ſalutis, & ut eorum neceſſitates, atq; incommoda, labore, ac diligentia noſtra depellamus: ſuppeditemus ege-

ſtati,

ſtati, infirmitatem ſuſtineamus, omnes domi foriſq; moleſtias, quæ undecunq; inferantur, ab illis propulſemus. Etenim ſi bene Heſiodus, *qui iubet pari menſura reddere beneficium, quod ab alieno acceperis, aut cumulatiore etiam ſi queas, quantum tandem erit parentibus impendendum, quorum beneficijs par nulla eſt gratia quæ poſſit reperiri? nec uero etiam quamuis infirmi, decrepiti, depoſiti, unquã inutiles filijs parẽtes ſunt. Sed ut* Diuorum imagines, *& ſimulachra colimus, ob memoriam beneuolentiamq; eorum, quorum uultibus aſſimulandis illa effecta ſunt, & quòd arbitramur ipſos illos* Diuos *propterea ad benigne nobis faciendum propenſiores fore: ſic nullum* Dei *immortalis ſimulachrum apud nos, quàm in patre & matre poteſt eſſe præſtantius,* Atq; *his ita erudiendus eſt tener animus filij in honore cultuq; parentum, ut pater matrem filio, mater patrem, utrunq; autem domeſtici ac familiares colendum ac uenerandum puero proponant.* Neq; *in ſolis tamen parentibus hic à liberis honos inſiſtere: ſed ad auos, reliquoſq; maiores, ſi forte ſuperſtites adhuc ſint, progredi etiam debet: cum in illis omnium, quæ à parentibus accepimus, cauſa uideatur etiam eſſe antiquior.* Porrò *ab hac in patres auoſq; reuerentia, hocq; honore pio ac debito, reliquus quoq; iſte honor & communis cultus, qui ſenibus, & grauibus, & ætate affectis hominibus impenditur, tanquã ex alueo pleno pudoris & probitatis exuberat: iuſtus ille quidem, neq; illi ætati non congruens, quæ ſibi patrium non immerito nomen uindicat: nã et de principio pueri quos nondum ſubtiliter et exquiſitè ex oris uultuſq; lineamen=*

 tis poſſunt

tis poſſunt diſcernere, illo aſpectu ſenili admoniti, cunctos uocant patres: & deinde poſtea cum æqualibus conſuetudo propè fraterna coniunctioq; amoris præbet in patribus eius nominis communionem. Iam *illa ætate quicunque eſt, ſi non generatione, at conſilijs poteſt puero atque adoleſcenti fieri pater. quã ob rẽ rectiſſime* Romulus, *ſiue ille Numa extitit, quorũ alter urbis, alter iuris & religiõis* Ro*manæ fuit parens, hac ſenectutis cum nomine paterno cognatione adductus, ſummum conſilium Ciuitatis Senatum, ipſos autem* Senatores Patres *nominauit: ſtatuitq; ſenioribus decedi de uia, caput nudari, & aſſurgi aduenientibus ab iunioribus debere: quod maxime ac diligentiſſime* Lacedæmone *obſeruatum fuiſſe literis traditum eſt: mirum enim quanto in honore habita fuerit ſemper in illa Ciuitate prouectior ætas.* Ex *quo extat illud: ab homine Spartano ſalſe ac docte* Athenienſibus *exprobratum.* Lu*dis enim* Athenis *cum* Lacedæmoniorum *legati in gradibus orcheſtræ honorifico ſanè loco aſſediſſent, poſtq; aliquantum pleno iam theatro ingreſſus ſenex, innixus baculo, homo ſanè haud magni pretij, circumiret quærens locum, neque eum ſeſſum reciperet quiſquam: ut uenit ad* La*cedæmoniorum legatos, illi confeſtim ob ætatis reuerentiam honorificæ aſſurgentes, ſuperiore illi ſubſellio conceſſere: propter quod eis cum eſſet maximo plauſu ab uniuerſo theatro gratulatio facta, unus eorum non illepide,* Ergo *probe, inquit, norunt* Athenienſes *quid facere rectum ſit, ſed id facere ipſi negligunt.* Formandus *itaque parentum præceptis & diligentia eſt puer, ut honorem ſenibus, & ma*

ioribus

iorıbus natu habere condiſca , habeatq; eos penè in parentum loco : proficit enim huiuſmodi obſeruatio cultusq; maiorum ad omnem uitæ modeſtiam adoleſcentibus plurimum, quod & pudorem in animis eorum ingenerat, & multos illis actorum dictorumq; ſuorum conſtituit teſtes, ut nullam in partem ipſi audeant extra honeſtum & rectum ſe commouere. Dum enim quos uerentur & colunt, eorum magiſterium (ut ita loquar) & malam de ſe reformidant opinionem, difficilem habent magis rationem peccandi, deprehenſiq; erubeſcunt: unde à uerendo dicta eſt uerecundia, quæ eſt actus ipſe pudendi atq; erubeſcendi, in uultu peccatum pingens, & liberalem ferens criminis commiſſi multam: uadem boni ingenij tamen, & expectatæ in puero uirtutis, ut ſanè appoſite uideatur dictum, Erubuit, ſalua res eſt. Nam pudor ipſe habitus eſt cauendi & prouidendi, ne quid tale contingat, ut ſit erubeſcendum, omni quidem ętati congruens, ſed ornamentum pręcipuum adoleſcentię: quem ſi amatorem flagitiorum, & propugnaculum continentię uirtutisq; dixerimus, haud ſanè falſo eum appellauerimus nomine. De quo ſuaſerim equidem parentibus, quibus noſtra non leuis futura eſt autoritas, ut hanc pudoris ſtirpem in ingenuis animis ſatam à natura, omni ipſi ope fouere ac propagare in liberis non poſtmittant: fructus ex ea uberes ſuorum laborum percepturi. Quamuis enim non ſit pudor idem planè quod uirtus, firmamentum eſt tamen pręcipuum uirtutis: malæ enim de ſe opinionis atq; infamiæ eſt timor, in quo ſeuera eſt & diligens uirtutis cuſtodia. Itaq; qui pudorem diuinum timo-

rem

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

rem eſſe dixerunt, huius uim affectionis melius denotaſſe ſunt uiſi. Solus enim pertimeſcit ne id amittatur à nobis, quod unum obtinemus honore ac dignitate propemodum diuinum, decus atq; honeſtatem uidelicet. Ac cæteros mortis & periculorum pauores, metus, formidines, qui animos abijciunt ac propè exterminant, cum plerunq; uanos atq; inutiles, tum ſemper turpes eſſe merito exiſtimamus, quorum etiam ſpecies ipſa indecora & illiberalis ſit, nam & lurido pallore os, & tremoribus membra concutiunt atq; deformant: quod accidit animo refugiente ad arcem uitæ, quæ in corde eſt, & omnia illuc ſubſidia undiq; aduocante: ut quaſi deſeruiſſe exteriorem mœnium ambitum, & ceſſiſſe hoſti loco uideatur: pudor uero occurrit foras, extra enim eſt periculum, ab opinione ſcilicet, atq; oculis, & ruborem in uultu, tanquam perſonam ad peccatum opponens, ſe celatum cupit, in quo ipſe ſeſe indicat, nec tamen magis deliquiſſe ſeſe, quàm uel in animo, ꝗ deliquerit, oſtendit: idq; ita uenuſte facit, ut cum uideatur fateri peccatum ſuum, in eo ipſo deceat, in quo fatetur. Sed quoniam de his ſatis multa, redeamus ad id, quod dicebamus, illud idemq; de integro ſæpiusq; dicamus, huius affectionis uim atq; naturam, quæ timorem alit in animis ignominiæ, atq; propagat, ab eis patribus, quibus recta liberorum educatio eſt cordi, ſtudioſe in filijs inſerendam, colendam, adaugendamq; eſſe, ut quæ quoad uera ratio & philoſophia ipſa aduenerit, bonam in eis mentē, opinionemq; cuſtodiat: in quo aliqua non leuis à parentibus diligentia & cura eſt adhibenda. PAV. *Quę mi*

pater?

pater? incredibile eſt enim quátopere audire cupiam. Ná *& ſi acceperam à uobis, qui me aluiſtis, atq; inſtituiſtis, honorandos parentes, & maiores natu colendos, idq; ego pro mea parte ut agerem, eſſemq; uobis dicto audiens, ſtudioſe enitebar: nunc tamen cognita utilitate ueſtri conſilij, & quantus inde pudoris exiſtat fructus intelligens, quod antea non animaduertebam, ero pohſtac in parendo, & perſeuerando etiam conſtantior: quod quidem mihi pręcipue pręter cęteros conuenit: quando ſcæteri à ſingulis, ego ex binis parentibus ad uenerandos, colendosq; maiores productus ſum.* IA. *Lętor* Paule *non inaneis fuiſſe operas noſtras, quibus te ad philoſophiæ ſtudia appliare cœpimus, iam enim mente concipere te intelligo, quantum ad rectum morem uera ratio & ſcientia ipſa firmamenti afferat. Sed quod de pudore in liberis alendo & conſeruando dicebam, id eiuſmodi eſt, ut patres, quos iſte amor filiorum ad decus & ad dignitatem inſtituendorum, dignus patria charitate indulgentiaq; cœpit, ſuſcipiant negocium cum lenitate & manſuetudine, nec ullam aſperam, ac perterricrepam (ut uetus* Poeta *inquit) erudiendi atq; inſtituendi ineant uiam: uerum ſuaLitate, clementiaq; nitantur: uerum ut in omnibus ſeruetur ſemper grauitas: non enim uſq; eo demittere ſe debet pater, ut familiarem ſe, & ueluti ſodalem conſtituat filio: ex quo oritur in puero patris cóteptio, & fiducia quædá ſui ipſius, ut tanq̃ nulla aſtrictus lege, q̃d ũq; libuerit, pręfractius id cócupiſcat: neq; rurſus ita auſterus eẽ & ꝑtinax, ut non multum comitatis atq; humanitatis filio impertiat:*

uitamq;

uiuamq; imaginem ſui, qua nihil eſt parentibus in omni uita dulcius, non ardore quodam beneuolentię foueat charius, atq; amplectatur. Sed ut moderandum eſt amori, ne nimia indulgentia corruptus puer, exuat metum & reuerentiam ſui patris: ſic à pręcipiti & prærupta aſperitate uehementius etiam abſtinendum eſt, quæ amorem elidit ex animo filij, eumq; in id uoluntatis & ſtudij adducit, ut quęcunq; patri placere in ſe cognouerit, habeat ipſe odio: & uel ad illiberalem animi timiditatem ſe abijciat, uel ſi fuerit natura contumacior, nitatur in aduerſum, & detrectando imperium patris, quotidieq; deterius aliquid faciendo, quaſi paternas iniurias ſibi uideatur ulciſci. Hæc *intuens qua fuit ſapientia, & quo uſu rerum maior ille* Cato*, in primis ferre, & habere in ore ſolebat,* Non minus *pollui, & deteſtandos eſſe patresfamilias, qui coniugibus & liberis, quàm eos, qui delubris* Deorum *immortalium manus attuliſſent.* Et uere, *ſi cogitare uolumus, cum nemini expediat metu contineri in officio, minime conuenit liberis, quorum pręſertim animos ad decus & ad honeſtatem cupimus informare: infirmus enim & debilis uirtutis cuſtos metus eſt: quem qui adhibere in filijs uolunt, audiant* Terentium *è communi uita huiuſcemodi patres commode admodum obiurgantem.* Et *errat longe mea quidem ſententia, qui imperium in liberos grauius & ſtabilius eſſe putat, ui quod fit, quàm quod amore adiungitur.* Sit *igitur hoc patri in primis propoſitum, ut ſe amari & magnificari uelit à filio: quod aſſequetur, ſi neq; moroſus, neq; aſper, neq; ſingula curioſius inſectans, nullamq;*

in partem

in partem immitis fuerit,& truculentus, præbueritq́; ſe facilem & indulgentem filio, grauitate tamen ubiq; retenta: id autem erit, ſi ita facta dictis temperauerit, interſeq́; miſcuerit, ut in is, quæ erunt ſtudij alicuius & uoluptatis (quę quidem ſit conceſſa atq; ingenua) nihil aut parum uerborum interponens, largiter cuncta ſuppeditaue rit filio, ſiue equis ille oblectetur, ſeu canes ad uenandum appetat, ueſtitu etiam indulſerit liberali & ſplendido, neque nimio tamen: ac deinceps hiſce omnibus ut uocare ęquales ſuos, hoſpitesq́; accipere domi, munerare etiam interdum aliquem ex ſodalibus ſuis poſſit: hęc enim pater ſi nihil prius garriens cum filio, neq; ineptis colloqutionibus iocum & hilaritatem quęrens, grauiter atq; magnifice, ac tanquam conſilio certo, utenda, agenda, regendaq́; conceſſerit: mirum quantus in animo illius inſidebit, & ad amorem, & ad reuerentiam, nihil ut audeat, ne cogitare quidem filius, in quo diſpliceat patri. Rurſus *ſi in ijs, quæ erunt uirtutis atq; officij, quæ ad modeſtiam, quę ad continentiam, quę ad comitatem cum æqualibus pertinebunt, humanitatem cum inferioribus, erga ſuperiores cultum, atq; honorem, pater orationi præceptisq́; non pepercerit, fueritq́; in monendo & docendo aſſiduus.* Porrò *autem in rebus ipſi atq; factis, in quibus recta diſciplina cernitur, nihil gratię cauſa permiſerit filio, neq; ſiuerit ut ſuo ille arbitrio, ac non ex pręſcripto patris, præceptisq́; uirtutis quicquam gerat, agat'que: nimirum hoc modo maxime illa pudoris fertilis uirtutum & frugifera radix, idoneos nacta cultus, ad ſummam dignitatem in puerorum animis.*

adoleſcet:

adoleſcet: neq; illis ſolum metum ignominię, ſed amorẽ etiam iniyciet & cupiditatem incredibilem adipiſcendę laudis: altitudine quoq; animi & cælſis rectisq; uoluntatibus illos adornabit, ut abhorreant omnem ſordem indignitatemq;: optimus enim artifex pater atq; is, qui refert ad dignitatem omnia, cum ſe & propter indulgentiam ſuam amari à filio, & propter grauitatem metui obtinuerit, facile illius ducet animum in quancunq; uolet partem, nec ullum ſemen in eo uirtutis fruſtra iaciet. Itaq; *ſe ille primum cupiet à patre & laudari & probari, laudato ipſo (ut* He*ctor ille* Næuianus *inquit) uiro, deinde ad æqualium familiaritates & conſortia ita ſe dabit, ut cum ſplendore uitæ, & morum nobilitate illis antecellat, humanitate tamen uelit eſſe par. Sic uita erit, noſter inquit* Terentius, *facile omnes perferre ac pati cum quibus erit, cumq; unà his ſeſe dedere, eorum obſequi ſtudijs, aduerſus nemini nunquam præponens ſe illis, ita ut facillime ſine inuidia laudem inuenias, & amicos pares.* At *noſter iſte aliquantum plus: præter laudem enim atq; amicitiam nouam, etiã admirationem ſummæ uirtutis obtinebit.* Sed *quoniã multa cadunt in hanc ętatem, quæ ſunt interdum uitio propiora, quàm uirtuti: quod quidem neceſſarium uidetur ita eſſe, propter efferueſcentiam cupiditatum tum maxime, & quod nondum adulta in pueris & adoleſcentibus eſt ratio, quæ poſtea quàm bene confirmata eſt, uix etiã uidetur poſſe ſenes, & ętate prouectos homines, ab omni errato & culpa coercere: diligenter uidendum eſt patri, ut ad regendam & gubernandam lubricam ætatem filij*

multum

multum æquitatis & patientię afferat, acute'que diſpiciat, ſiquid ſit commiſſum uirtuti alienum, atque officiorum id ex eo genere crimen ſit, quod ad bonum morem corrumpendum ualeat, an quod ab ætatis & adoleſcentię quaſi fermento quodam fuerit profectum, Horum *nos crimirum genera in preſentia non diſtinguimus, alienus enim de his diſſerendi eſt locus. Sed tamen ſunt nonnulla, in quibus pater diſſimulare & pati, & aliquid permittere adoleſcētiæ poterit, dum teneant illa aliquem modum, neque habebit neceſſe omnia pro ſuo iure exequi,* In *quibuſdam autem acrior, & uigilantior ſit neceſſe eſt, nec patefieri aditum ſinat ad ea inſinuanda uitia, quę cum ætate poſtea accreſcunt ſimul, indolem'que ſtatim ab initio, ſi inualuerint, uirtutis, mox & rem, & omnem bonam famam eijciunt: cuiuſmodi aleæ, ganeo, atque impotentes illi amores ſunt, quos tyrannos animi prçclare deſcribit* Plato. *Ac in ſuperiore quidem illo genere, quod mitius eſt, minus'que periculoſum, ſi euenerit ut non poſſit, aut ne debeat pater diſſimulare, adhibeat filium, leniter'que eū obiurget, ſuam de illo curam, ſolicitudinem'que, & ſuum illi ipſi errorem detegens, oret, obteſtetur, ut ne patris & propinquorum ſpem, ſuamque ipſe laudem ſperatæ, atque exoptatę dignitatis cōtēdat ire perditū.* Nec *multa erunt opus, ſi rite ego cōiecto, & ſuperiora prudentis diſciplinæ præcepta conſtabunt: grauior erit patre improbator ſui facti ipſemet filius, minusque ſibi ignoſcet, magnoque cum dolore feret preces & monita chariſſimi parentis.* Sin *autem (ſed nollem triſtius aliquid ominari, cum ī hac familia, &*

in his moribus nihil uideatur accidere poſſe ſecus, quàm uelimus) Sed tamen ſiquid deterius fuerit factum, uehementer quidem agendum erit à patre, & uerbis grauioribus: non tamen uſq; eò, ut ad trucem illam iracundiam ſe rumpat, quæ cum uocem uultum'q; perturbet, geſtus'que omnes impediat loquentis, nunquam non de grauitate detrahit, & ſpectato uiro ſemper indecora eſt. Sed imitabitur ſenem illum Terentianum, *ſat ſeuere, ut uidetur, obiurgantem filium.* Hem, *tibi ne hęc diutius licere ſperas facere me uiuo patre?* Amicam *ut habeas propè iam uxoris loco?* Erras, *ſi id credis, & me ignoras* Clinia. Ego *te meum eſſe dici tantiſper uolo, dum quod te dignum eſt facies.* Sed *ſi id non facis:* Ego, *quod me in te ſit facere dignum, inuenero.* Videntur *iſta permotura quamuis corruptum filium: hoc magis ſi fuerint ab ea diſciplina, & ex eiuſmodi patris, qualem ſupra formauimus, ore prolata: cuius nullo exemplo in paternę culpæ ſimilitudinem filius deductus ſit.* Erit *item remedio, ſi grauitas rei poſtulabit, ad quod tamen extremum decurri placet, ſi pater à filio uidebitur factus alienatior, nec eum amplius, ut conſueuerat adhibebit, paulatim'q; priſtinam ſuam in illũ indulgentiam, & antea ſolitam reſtringet liberalitatem: uel enim proderunt iſta, uel aliud erit agendum.* Verum *quod nos prohibemus in filio, ne eum pater uerberibus cędat, nec ingenuam naturam ad ſeruilem detrahat conditionem, id in ſeruo & operario homine facile permittimus: cuius ea ſit natura, quemadmodum de* Phryge *uetus prouerbium eſt, ut plagis fiat melior: quod etiam erit*

ſtudio

ſtudioſius faciendum, ſi quod peccatum in filio ægrè ferat pater, id contingat in ſeruo delicto ſimul ut ſit puniendum: ut omnibus modis intelligat filius, mentem ab ſeſe patris, quandiu ipſe illiuſmodi fuerit, & à ſimilibus factis uehementer abhorrere. Verum *hęc nos uaticinamur, & nequicquam tanquam accidere poſſint pertimeſcimus: à quibus omnis natura abhorret, non enim nec ſuſpicandum quidem eſt, quos talis aluerit, inſtituerit'q; diſciplina, & ad rectum iter uirtutis induxerit, ut eorum poſſit natura & uoluntas ad praua ſtudia conuerti.* Reliquũ *illud tantum uidebit pater, & in eo quidem intendet animum curioſius, ut perſpiciat, & animaduertat cuiuſmodi ſint qui de familia aut ex iuuentute, multa familiaritate atq; uſu adhærebunt filio: uigilandum eſt ſemper, multæ ſunt inſidiæ bonis noſtris, inquit,* Ennius: *& profecto uix datur ſpatium diligenti patri ullius capiendæ quietis. Sed ut illis ſolicitudinibus & curis, ſi bene locatæ ſint, nihil fieri poſſit dulcius.* Ac *de familia quidem breue præceptum eſt (quanquam ſui cuiq; domeſtici debent eſſe noti) ut omnes æqualiter colant, honorem'q; filium, & aliquid mandanti dicto audientes ſint: quotidianum autem obſequium, & cultum circa eum hi gerant, qui ſunt nominatum pręfecti à patre. Siquis uero extra ordinem inſinuare ſeſe in comitatum & conſuetudinem nimis ſtudeat, is tanquam aliquid malitioſe cogitans repellatur.* In *iuuentute maius periculum eſt, nam & maior ſæpe in magna copia ſodalium diſſimilitudo ineſt morum, & ſunt inter eos aliqui natu grandiores, uel etiam annis longius prouecti, qui*

ſti, q ex illa ætate ſimplici atq; lubrica uarijs ſuis cupiditatibus paſtum quęrunt, quorũ in primis perniitioſa ingenuis moribus eſt conſuetudo: qui quidem omni & ſono & ſtrepitu, tanquam inſidioſæ aues, ab grege manſuetorum perterrendi ſunt. Iuuenem autem à iuuenum æqualium congreſſu, & conſuetudine arcere ęquum non eſt. Igitur ad omnia huiuſmodi pericula remedium iam antiquitus uſitatum, pędagogorum cura atq; induſtria: qui cum aſſidui comites ſint adoleſcentibus, continent in officio, & aliquid praue ceptãtibus, obuiã eunt: quos maxime probatos, & ſibi fideles eligere debet pater. Sed etſi horũ ſtudiũ ac diligentia nonnihil aliquando proficit, nullum tamen fortius eſt in adoleſcẽtibus uirtutis pręſidiũ, quàm pudor de quo ante diximus, & illa ordine directa ac ſibi bene conſtans diſciplina familiaris, patriſq; in primis ſapientia & grauitas, quam cum uſu quotidiano imbiberit filius, exemploq; illo domeſtico & pręceptis patrijs imbutus, pręclaras decori honeſtiq; imagines, quæ in animo illius penitus inſederint, detulerit ſecum in forum, & ſe cum cęterorum moribus ſtudijſq; compoſuerit, tum incipiet notare atq; diſcernere, quid inter ſe atq; eos interſit, qui nequaquam ſimili à diſciplina profecti ſunt: nec tantum habuerunt Deorum immortalium beneficium. Tunc ſuis fortunis gratulabitur, gaudebitq; experiri, & quotidie aliquid agere ex illo ingenuo more atq; modo, cuius fructum percipiet non ſolum in animo ſuo lętitiam, ſed ab æqualibus honorem, & à ſenibus admirationem, ab uniuerſis inſignem quandam beneuolentiam: eoq; uelut ſtimulo

*mulo amoris et laudis ad ulteriora ſemp̄ incitatus, fiet quo
tidie in omni bona parte uſu cõfirmatior, benignitatemq́; in
primis exercebit, iuuabit quos poterit, oĩbus erit comis, mo-
leſtus nemini: probos & bonos arctiore ſibi uinculo fami
liaritatis adiunget, reliquos non aſpernabitur: ita aget di=
cetq́; oĩa, ut in uerbis & in factis exiſtat dignitas, non ſe
uera illa & grauis, quę maioribus natu conſentanea eſt,
ſed quæ cum hilaritate modeſtiaq́; coniuncta maxime de
ceat adoleſcentiam.* Deniq; oẽm illam *paternæ uirtutis ac
dignitatis, optimorumq́; morum ſimilitudinem nõdum pla-
nè robuſtam, ſed ueluti cum ætate ſecum unà pubeſcẽtem,
in cœtum æqualium & comitum ſuorũ domo transferet,
ut multi, qui intuebuntur ex eodem loco, eademq́; ætate,
quosq́; illa egregia & pueriſta ſpecies uirtutis cõmouerit,
uideantur fore eo animo, ut conentur imitari: ex quo po=
teſt coniectura capi, quantũ ciuitati & toti reipub. euentu-
rum ſit boni, ſi hęc recte inſtituendæ adoleſcentię diſcipli
na aliquando publice coletur, cũ unius interdum exem-
plo intelligimus cunctam pene iuuentutem ad imitatio-
nem uirtutis facile accendi poſſe.* PAVLVS.
*Ita afficior mi pater, cum te hæc audio loquentem, ut
lætitiam meam ipſe uix feram: quippe qui* Dei *im-
mortalis maximo dono adeptus ſum, ut & hac uolunta-
te ad conſectandam uirtutem, & in hac diſciplina ali=
tus eſſem, ex qua fructus iam aliquos capere incipio
ex ijs, qui à te modo numerati ſunt: ſed cum in hunc uitæ
ſtatũ & uirtutis uſum pductus eſt adoleſcẽs, quid nã quę-
ſo illi amplius deeſt, quominus felix ſit ac beatus?* IA. *To*
 tum

tum id Paule, *quod eſt maxime neceſſarium, uirtus ipſa uidelicet, cuius umbram rectum eſſe morem iam toties diximus: nobis uero ueſtigandum & tenendum corpus eſt, ne tanquam in ſomno uiſis inanibus decepti, ſed uigilantes, & re uera ſummi boni efficiamur compotes.* PAV. Iam *intelligo te uelle philoſophiam dicere.* IA. *Volo in quam uero: illa enim eſt una, ſine qua nullius hominis uita (diuinam ſemper excipio ſortem) ſuopte certe ipſa conſilio, nec ſapiens unquam, nec beata eſſe poteſt.* PAV. Cur *igitur non quamprimum ad illam tertiam partem noſtræ institutionis tendimus? in qua ut arbitror, philoſophia ipſa ineſt: cuius tota eſt, ut dicis, uirtutis expolitio.* Et *ſi enim me ſummopere hæc delectant, quę dicta ſunt & dicuntur, tamen ad ipſum fontem & caput omnium uirtutum cupio accedere.* IA. *Vnum etiam reſtat* Paule, *de quo à nobis aliquid dicendum eſt, quod cum honore atq; utilitate primarium ſit, propter quandam tamen opportunitatem in oratione à nobis factum eſt poſtremum: nullum enim adhuc uerbum de ueritate fecimus.* At *ea eſt præcipua non ſolum bene moratę, ſed etiam uere beatæ & ſapientis uitæ procreatrix, ſine qua nihil neq; probum, neq; prudens, neq; liberale, neq; magnificum uere poteſt exiſtere. quis enim mentiri & fallere non dico aſſuefactus (monſtrum enim illud hominis potius quàm homo eſt) ſed uel paululum modo inducens animum, licere aliud ſentire aliquando, aliud loqui, & habere linguam à corde diſcrepantem, in numero eorum ponendus eſt, in quibus ſpes à nobis futurę eximię dignitatis conſtituatur?*

PAV.

PAV. *Videtur uero repudiandus quiſquis ille eſt: nec mihi uenerat in mentem, cum tamen iam quotidie magis ex te, & in* Ariſtotele *ipſo, quem te hortante ac pręmonſtrante in manibus habeo, poſſim incipere noſſe hoc tantum & tam eximium bonum ueritatis.* Sed *cur de ea mentionem in hoc extremo, ut tute inquis, loco faciendam tibi reſeruaueris, id ego audire ex te expeto.* IA. *quia anceps eſt in utranque partem & cum in omne genus doctrinæ ſcientiæ q; diffuſa, tum ad bonum morem etiam pertinens: quoniam autem de more, & diſciplina domeſtica, qua in primis aſſuefaciendus ad omnia recta & honeſta eſt adoleſcens, dictum à nobis fuit: non quin plura alia poſſim dici, ſed quia hæc futura ſunt ſatis.* Nunc *autem ad ea tendimus, quæ non tam conſuetudinis, quàm certi conſilij, & ſuapte ſcientia ac ratione directæ uoluntatis ſunt: ueritatem in utroque genere inſtituendi pręcipuã & primas ferentem parteis, in hoc potiſſimum loco conſtituimus, ut cum una eademq; dominetur utrobique, una quoque & morale illud ac modeſtum facileq; monenti recte obtemperans cogat agmen, & hoc ſapiens eruditumq; ducat.* PAV. *quaſi ueritatem uinculum dicas, quo ambo genera iſta contineantur.* IA. *Immo lumen, à quo ambo & creantur & illuſtrantur, hoc quidem diurno ſydere tanto potentius, quòd ſol iſte oculis, ueritas mentibus lucem & diem affert, atque hic facit ut res, quales ſunt, tales etiam cernantur: illa, ut quod ſunt, id illud ipſum ſint.* Sed *hoc lumen & proprie & proxime philoſophia ipſa ſectatur: omnemq; ſuam curam, omnem operam ſtudiumq;*

impendit in eo, ut huius luminis percipienda ueritate fiat compos, quod cum apprehenderit, ſuumq; & proprium tenuerit, iam ipſa in luce & in ueritate habitans, attollit in altũ circũcirca errantibus, ut cõmunicatione lucis illi ad moniti, minus ruant in tenebris, minus perturbentur: in quo maximus eſt concurſus omnium mortalium, maxima uarietas: hi enim quanquam luminis aliqua ex parte participes, umbris tamen plurimis impediti atq; implicati, quæ quo longius abſunt ab editiore lumine, hoc uoluntate maiores, ſæpiſſime falluntur in eo, quod appetunt, & pro bonis mala amplectuntur: cumq; ſe pedem tutò ponere exiſtimauerint, labuntur præcipites: hoc lumen, quod eſt ſua cuiq; ratio, certiſſimis ſcientijs ac doctrinis illuminata, & ſibi ipſa in omni conſilio actioneq; prægrediens, neq; alieno indigens ductu, philoſophia ipſa continet: ad quam quod ſit rectum iter tertia mox noſtræ inſtitutionis pars indicabit. Sed *ut in hoc lumine ſumme & maxime ueritas eſt, ſic in illo genere poſteriore uirtutis, quod diſciplina & monitis diximus cõparari, queadmodũ luminis, ita & ueritatis radius quidam ineſt: non principē, ſed accerſitam inſinuans lucem.* De *quo nobis reſtabat ali quid dicendum, antequam de moribus & diſciplina ſermonem totum compleremus:* Ideoq; *ſeruauimus in hunc locum, ut à radio ad lumen, & ad ueritatem ipſam à ueritatis ſimulachro propinquus tranſitus foret.* PAV. Commode *ſanè & ita fuit faciendum. Sed quis eſt, qui iſta conſiderans, non ad amorem & ſtudium philoſophię totus rapiatur?* IA. Deberet *hoc quidem ita eſſe: ſed*

tamen

tamen non deſunt Paule, qui illam contemnant, atque adeo uituperent, & in inuidiam ad populum adducant.

PAV. *Iniquos homines narras: eſtq; propterea iandudum à te ſuſcepta philoſophiæ defenſio aduerſus uituperatores huiuſmodi, quam ut perficias, atq; aliquando edas, cum alij ſæpe multi, tum uero duo doctiſſimi & tibi amiciſſimi homines* Paulus Iouius, & Lazarus Bonamicus *te quotidie flagitant: quorum de uirtute & doctrina quid ſentias crebro ex te audire ſoleo.* IA. *Quid ni audias de hominibus cum amantiſſimis noſtri, tum digniſſimis ipſis, qui ab omnibus amentur, quorum magnum in utroque noſtræ ætati poſitum eſt decus.* Nam *Iouius non ſolum medicinæ ſcientia, in qua excellit, tum cognitione artis, quàm utilitate ex ea & obſequio erga amicos, uerum omnibus ingenuis & liberalibus diſciplinis inſtructus, inprimisq; eloquentia, & dicendi genere quodam magnifico contulit ſe ad ſcribendam hiſtoriã, in qua ueterum optimorum ſcriptorum & fidem & gloriam in noſtram ætatem refert.* Lazari *uero in* Latinis & Græcis *literis, præſertimq; in hac, de qua loquitur, philoſophia, tanta eſt eruditio, eaq; preſtantis ingenij uis, ut ipſum cum audimus, nullius ex antiquis aut nouis doctoribus, aut ſcientiam maiorem, aut copiam requiramus: quod quidem in eo ſpecioſius exiſtit, quòd ita uiuit, & ita factus ipſe eſt, ut in oĩ uirtutis & humanitatis officio, philoſophiam habuiſſe uideatur nõ dicendi magiſtram, ſed faciendi. Quibus quidem ambobus hoc quod dicis à me deſiderantibus, quippiã negare eſſe arbitror nefas. Sed qui*

ſcit an diuino quodam conſilio hic illi noſter dialogus for te prępoſitus fuerit. PAV. *Quid ita?* IA. *Vt per gra dus, & uelut planiore uia, ab his pręceptis, & recte cõſue ſcendi diſciplina, ad illa altiora philoſophię conſilia, & ipſum apicem uirtutis aſcendatur.* PAV. *Veriſimile hoc quidem, nam & bene cogitantibus ſemper adeſt Deus.* IA. Redeamus Paule *ad patrem illã ueritatis quã moralis huius diſciplinæ eſſe diximus, aut potius quò melius hęc ue ritatis diuiſio intelligatur ſic agamus.* PAV. *Quo pa cto?* IA. *Falſum natura quædam eſt maxime contra ria & inimica ueritati.* PAV. *Ita eſt.* IA. *Huius partes ſunt duæ.* PAV. *Quæ?* IA. *Vna pars cernitur in eo, cum ipſi nosmetipſos decipimus, & praua aliqua opi nione inducti, aut captioſis rationibus argumentisq; con ſtricti, quæ cum aliquam cupiditatem ualentem in nobis ſuffragatricem nacta ſunt, maximam habent uim ad mo uendum & perſuadendum, ſcire nos arbitramur quod ne quaquam ſcimus, hæremusq; in eo, & reſtamus confiden ter: quod accidit, cum uel id quod eſt, non eſſe, uel quod non eſt, eſſe, aut cuius eſt generis, rationis, qualitatis, efficientiæ, id non illius, ſed alterius modi eſſe ſuſcipi mus.* PAV. Intelligo. IA. Hoc *falſum* Paule *quod eſt erro ris mẽdacij, & totius ignorãtię caput,* Dijs *mediusfidius et hoĩbus eſt inimiciſſimũ, q̃q̃ in diuinã naturã non cadit falſi tas, neq; error: uerũtamen tanquam è regione illi ſempiter næ ueritati oppoſitum, non ſolum hominum mentes quo tidie, ſed & illas cœleſtes, & incorporeas potuit olim per uertere: nec uero grauiore ullo malo, acerbiore atq; exi*

tioſiore

tioſiore alia ulla peſte uita noſtra conflictatur & perturbata eſt, quàm huius labe ignorantiæ, quæ ſibi ipſa ſcientia eſſe uideatur: hinc ſuperbia, hinc contumacia, hinc illa immoderata atq; infinita cupiditas, hinc nimius ſui ipſius amor, & iuris atq; iniuriæ parum æqua deſcriptio: ex qua deinde illa inuitam tot incommoda dimanãt, iræ, inimicitię, bella, cædes, urbium & nationum funditus euerſiones; unicuiq; ſecum, non ſolũ aduerſus alios, ſemper ferè diſſenſio, & cum popularibus, cum ciuibus, cum affinibus, cum cognatis grauis ſępe diſcordia: denique omnis hominum ad homines ſocietas, quæ naturæ fœdere ipſo & conciliata & ſancta eſt, huius tanti perniciei mali iandudum uiolata, conuulſa, & in totum penè diſſipata eſt. P A V. *Magnum incommodum prædicas ignorantię, mi pater.* I A. *Quid mirum, cum illa lumen animi noſtri mentem ipſam extinguat, & falſis perſuaſionibus tanquam clauis excæcet, ſi erroris & temeritatis & uariarum offenſionum plena ſunt omnia.* S*ed hoc tantum malum ſola philoſophia ſe ablaturam eſſe pollicetur: idq; adeo pręſtat, ſi rite tractetur, ſitq; ad* Deum *& ſummum rerum omnium bonum tota cum fide & religione conuerſa. Quod nobis uerum* Deum *& filium* Dei *colentibus, unis aſſequi diuinitus eſt conceſſum.* P A V. *Sanè præclarum eſt hoc & philoſophiæ, &* Chriſtianæ *religionis donum.* I A. *Res ipſa indicio fuit ita eſſe, ſicut dicis* Paule: *Sed quoniam non eſt huius temporis inſiſtere in his diutius, ad alteram partem falſi, quo de agimus, accedamus.* P A V. *Equidem te in his morari diu*

uellem:

uellem: nec eſt quicquam, quod audiam iucundius, rurſusq́; philoſophiæ amore incendor. Sed uereor ne mea ignorantia mihi quoque ad illam adipiſcendam impedimento ſit. I A. *Nequaquam Paule, nec tu iſtam ignorantiam pertimueris, quæ ad diſcendum, & accipiendum parata eſt, tanquam uacua domus & patens, utq́; honeſta ſupellectile inſtruatur expectans. Illam tu mihi ignorantiam præſta ut caueas, quæ falſis opinionibus referta, in eisq́; pertinax, cum orichalcum pro auro ipſo amplexa fuerit, ueras amplius opes nil moratur: aderit tempus, uel potius adeſt, cum explebis cupiditatem iſtam tuam, & nobiliſſimorum amorum fies compos: quorum iam guſtum aliquem ex Ethicis Ariſtotelis, ad quę pauloante es ingreſſus, percipere potes.* P A V. *Sic faxit ille ſummus noſtri generis conditor, idemq́; poſt eiuſdem per unigenum filium ſuum contaminati & perditi liberator effectus, cui me tota mente atque omni corde deuoueo.* I A. *Atqui hoc ſentire & ſic facere Paule, & prima & ſumma eſt philoſophiæ ueritas. Nunc attende de altero illo falſo quid rei ſit.* P A V. *Dic modo.* I A. *Hoc falſum tanquam uirgultum & propago ab illius prioris falſi radice proueniens, conſiſtit in eo, ſiquis non ſe ipſe fallens nec mentiens ſibi ipſi, ſed callidus & gnarus apprime, quid agatur, alterum uelit circumuenire & fallere, ut in errorem inducat, ut aliud illi pro alio obijciens, longe eum abducat & dimoueat à uero: idcirco autē proficiſcitur à primo hoc alterū falſum, quod nequaquam circum-*

circumuenire & fraude irretire alterum conaretur quiſpiã, niſi eſſet ipſe prius praua illa opinione captus & circumuentus quęrendum eſſe quoquomodo auaritię, libidini, aut cuiq; cupiditati paſtum. Sed hęc conſuetudo atq; exercitatio fallendi alterum, & mentiendi, ijs, quibus hodie utitur moribus, ſic in omnes ferè uitę ſectas ac quotidiana uitæ officia effuſa eſt & dimanauit, ut anguſtum admodum inter homines locum ueritati & fidei reliquiſſe uideatur. PAV. *Fertur uulgo quidem ita ſe rem habere.* IA. *quid ni feratur quod extat ante oculos, quod eminet. quis enim eſt uel paulum modo in hęc communis uitę ſtudia ingreſſus, qui commercia hominum inter ipſos uiderit, qua fide gerantur, non intelligat quemadmodum gladio in pręlijs milites ad deijciendum capiundum'ue hoſtem, ſic fraude plurimum & mendacio uti homines; qui quidem malitię quaſi gladius eſt, ad proximum conſtringendum, ut ſupplantato altero, ad ſua quiſq; optata facilius perueniat. Sed quamuis deſueta iam hiſce moribus ac temporibus, quamuis neglecta atque poſthabita, tamen quo rarior, hoc clarior eſt & pretioſior fidei poſſeſſio, Licet qui uafri ſunt, aſtuti, uerſipelles, cuiuis pretij homines ducantur, his'que à populo plaudatur interdum, & qui callide circumuenire aliquem, aut lepide norunt imponere alicui, omnia'que ad gratiam & ad uoluptatem agere, in aulis etiam principum, magni habeantur: tamen nec unquam tuta, & ſemper ipſis turpis, alijs etiam pernitioſa horum eſt ratio uitę, atq; exercitatio: nihil enim poteſt eſſe decorum neque ſplendidum, neq;*

eidem

idem ſibi fidens, aut ſat munitum aduerſus caſum, atque fortunam, unde abſit ueritas, quę cuius inſedit in animo, & ſancto cum illo fœdere copulata, omnium eius dictorum atq; factorum fit particeps, admirabilem quandam illi authoritatem et ſpeciem præbet inter homines, tanquã mortalis Dei. *Debet igitur pater huius poſterioris falſi (quando ad illud maius, quod à philoſophia ipſa depellitur, ętas adhuc non eſt adoleſcentis) culpam omnem & labem à filio propulſare: monereq́; & pręcipere diligenter, ut ne unquam inducat animum aliud ſentire intus, aliud loqui. Sed in puero facilis eſt pręceptio, neq; enim multum malitia illa ętas peccat: cum adoleſcente iam facto, accuratius eſt inſiſtendũ, ut animaduertat, ſibiq́; perſuaſum habeat, neq; uirtutis um, neq; exẽplũ optimi moris, nec uero honorem illũ qui ab ęqualibus expetitur, nec dignitatem, ad quàm oĩa conſilia diriguntur, ſine fidẽ & integritate cuiquam conſtare poſſe: ut aſſueſcat abhorrere à mendacio, & linguam habeat ſemper cordi conſonantem: nec ſolum in uerbis & ſermonibus ad alterum, recta, uera, ſimplicia diſcat loqui: ſed in conſilijs & factis nihil fictũm, nec fallax, nec ſimulatum habeat: quò enim facta uerbis potiora ſunt, hoc magis in iis quàm illis mentiri decipereq́; eſt dedecoroſum: mentiuntur autem qui uerſutiloquis (ut ille ait) malitijs, honeſtam ſpeciem uirtutis parũ honeſtę pręttendunt cupiditati, neq; ad ueritatem referunt, neq; quia ita decet, neq; quia ita rectũ eſt, ſed inclinant et uergunt ad alterũ aliquẽ finem: qua quidẽ ementita uirtute nullum uitium eſt monſtroſius. Atq; horum quidem illa*

obſtructio

obſtructio ſimulationis neq; diuturna eſt, & ab acutioribus ſtatim perſpicitur, dant enim manus, oculi, uultus, celeriter aliqua ſigna: nec unquam uſq; eò occuli & abſcondi poteſt ueritas, ut non emergat aliqua, atq; appareat: ubi uero deprehenſi ſunt, & perſona detracta producti in publicum, maiore in uituperatione ignominiaq; uerſantur, quàm ſi uitium palàm ex initio fuiſſent profeſſi. Atqui ex fide bona adoleſcens ſtuduerit uirtuti, decusq; & ornamentum uitę à ueritate ſibi duxerit, nullum unquam locum ſimulationi & mendacio in moribus ſuis eſſe ſinet: niſi ioci interdum cauſa: cum non fraus fuerit, ſed luſus, atq; id tamen parce & molliter, ut ne lędat eum cui uult illudere: ſcite enim & apte ſcire hoc agere, condimentum eſt nonnunquam ſodalitij & familiaritatis: nec nos auſterum, aut tetricum, aut difficilem eſſe adoleſcentem uolumus, ſed hilarem, & comem, deſcendentem ad omnia, quę illa ętas natura fert, modeſtiam tamen & mediocritatem ſecum deferentem. In eandem quoq; mendacij & ſimulationis affinitatem tranſit imitatio: quid enim aliud eſt imitari, quàm capere ſimilitudinem eius quod non ſis? Sed hoc ſi fiat in eam partem, ut effingas imitando quę recta honeſtaq; ſunt, ut ſi eius geſtum uultumq; imitere, qui dolorem corporis fortiter tulit, aut in uoluptate fuit temperans, aut amiſſam iam aciem reſtituit, referas eum uoce, motu, corpore, laudabilis eſt imitatio, nec ueritatem reijciens illa, ſed aduocans: quemadmodum etiam noſtra hęc, de qua diſſerimus, probata domi diſciplina, uerę uirtutis dicta eſt imitatio. Si uero imitationem conuerteris ad deteriora,

ad deteriora, & aliquos mimorum motus, uultusq́; ſcurrarum, eorumq́; dicta & facta, captandi riſus gratia, uolueris imitari: nihil eſt hoc genere ludendi illiberalius, nec quod pudori & modeſtiæ magis contrarium ſit: extremæ enim impudentię eſt, adde etiam ſi uis ſtultitiæ ac leuitatis, uelle deridiculum eſſe: nec aliquid bonæ indolis reſidere in eo poteſt, qui id agit ipſe ut rideatur. Sed ut hoc turpe & ſordidum luſionis genus reijcimus, ſic multas relinquimus adoleſcenti lætitiæ & hilaritatis uias. Decet enim adoleſcentem, hunc quem nos inſtituimus, ita ſtudere præſtare cęteris in omni ornamento honoreq́; uirtutis, ut ad illa, quæ ſunt adoleſcentium communia, cum paribus ſuis æqualiter ſe dedat: currere, ſaltare, ludere, eos utiq; luſus, quibus corpus exerceatur. choreas ducere interdum, conuiuium habere, cachinnari aliquando liberius, iocis & dictis hilaritatem accerſere, ſed ut ſeruet in his quem ſępius diximus modum, in quo ipſo ineſt id, quod decet: quod non erit illi difficile notare ab illis patrijs inſtitutis, diſciplinaq́; domeſtica: per quam ſenſim illa diuina decori ſpecies moribus eius addita & inſinuata fuerit. Conſequetur autem ex his, ut cum propter facilitatem, humanitatem, comitatem q́; naturæ plurimum eum ſui ęquales diligant, tum uero propter uirtutem, integritatem, elegantiam morum, etiam cum quadā illum admiratione uenerentur: ſummamq́; habeant illi omnium rerum fidem, & propè uoluntarij illius ſeſe imperio ſubijciant, multi etiam ut ſtudeant imitari: & quidem omnes ferè ex quotidiana conſuetudine atq; uſu, ali-

qua ex illo uirtutis lineamenta in ſuos mores transferent: nonnulli uero accedent propius, et ſimiles fieri conabuntur, ut quod alias diximus, & dicendum ſæpius eſt, perfacile poſſit iudicari, quantum ſit bonum euenturum ciuitati, primum ſi puerorum recta educatio publice excolatur: Deinde *ab unius ſæpe bene inſtituti adoleſcentis imitatione atq; exemplo. quod potuiſti modo in te expertus commode exiſtimare* Paule, *cum enim in te unum ſpectet iuuentus noſtræ ciuitatis, cunctaq; ſeſe ad te applicet, & familiaritate tua maiorem in modum gaudeat, potuiſti reprimere pauloante maledicentiam, quæ increbuerat in iuuentute tam prompte de altero & tam libenter detrahendi: à quo more cum pro natura tua abhorrens ipſe, comiter ab iis petiiſſes ut abſtinerent, facta eſt iuuentus tua opera modeſtior.* PAV. E*quidem quid egerim neſcio, nec ſi quid etiam ago, id mihi pater tribuendum eſt, ſed tibi: ueruntamen illud & cognoſco & fateor, plurimum in eo fore ornamenti & commodi ciuitati, ſi iuuentus bene inſtituta ſit: quod ut contingat, utinam ea omnes, quam tu mihi modo præſcripſiſti utantur diſciplina: quicunq; ille quidem extiterit ſic educatus atq; alitus, hic maximum habiturus eſt profecto* Deorum *immortalium erga ſe beneuolentiæ teſtimonium.* IA. N*imirum ita eſt* Paule, *orandusq;* Deus, *ut quamplurimos uelit ſuę huius benignitatis eſſe participes.* V*erum nos hoc tranſacto bonorum morum & diſciplinæ rectę curriculo, rurſus alium curſum ueluti reprehendentes ad caput et pueritię principia iam tertio redeamus.*

PAV.

tum id Paule, *quod eſt maxime neceſſarium, uirtus ipſa uidelicet, cuius umbram rectum eſſe morem iam toties diximus: nobis uero ueſtigandum & tenendum corpus eſt, ne tanquam in ſomno uiſis inanibus decepti, ſed uigilantes, & re uera ſummi boni efficiamur compotes.* PAV. Iam *intelligo te uelle philoſophiam dicere.* IA. Volo *in quam uero: illa enim eſt una, ſine qua nullius hominis uita (diuinam ſemper excipio ſortem) ſuopte certe ipſa conſilio, nec ſapiens unquam, nec beata eſſe poteſt.* PAV. Cur *igitur non quamprimum ad illam tertiam partem noſtræ inſtitutionis tendimus? in qua ut arbitror, philoſophia ipſa ineſt: cuius tota eſt, ut dicis, uirtutis expolitio.* Et *ſi enim me ſummopere hæc delectant, quę dicta ſunt & dicuntur, tamen ad ipſum fontem & caput omnium uirtutum cupio accedere.* IA. Vnum *etiam reſtat* Paule, *de quo à nobis aliquid dicendum eſt, quod cum honore atque utilitate primarium ſit, propter quandam tamen opportunitatem in oratione à nobis factum eſt poſtremum: nullum enim adhuc uerbum de ueritate fecimus.* At *ea eſt præcipua non ſolum bene moratę, ſed etiam uere beatæ & ſapientis uitæ procreatrix, ſine qua nihil neque probum, neque prudens, neque liberale, neque magnificum uere poteſt exiſtere. quis enim mentiri & fallere non dico aſſuefactus (monſtrum enim illud hominis potius quàm homo eſt) ſed uel paululum modo inducens animum, licere aliud ſentire aliquando, aliud loqui, & habere linguam à corde diſcrepantem, in numero eorum ponendus eſt, in quibus ſpes à nobis futurę eximię dignitatis conſtituatur?*

PAV. *Videtur uero repudiandus quiſquis ille eſt: nec mihi uenerat in mentem, cum tamen iam quotidie magis ex te, & in* Ariſtotele *ipſo, quem te hortante ac præmonſtrante in manibus habeo, poſſim incipere noſſe hoc tantum & tam eximium bonum ueritatis.* Sed *cur de ea mentionem in hoc extremo, ut tute inquis, loco faciendam tibi reſeruaueris, id ego audire ex te expeto.* IA. *Quia anceps eſt in utranque partem & cum in omne genus doctrinæ ſcientiæque diffuſa, tum ad bonum morem etiam pertinens: quoniam autem de more, & diſciplina domeſtica, qua in primis aſſuefaciendus ad omnia recta & honeſta eſt adoleſcens, dictum à nobis fuit: non quin plura alia poſſim dici, ſed quia hæc futura ſunt ſatis.* Nunc *autem ad ea tendimus, quæ non tam conſuetudinis, quàm certi conſilij, & ſuapte ſcientia ac ratione directæ uoluntatis ſunt: ueritatem in utroque genere inſtituendi præcipuã & primas ferentem parteis, in hoc potiſſimum loco conſtituimus, ut cum una eademque dominetur utrobique, una quoque & morale illud ac modeſtum facileque monenti recte obtemperans cogat agmen, & hoc ſapiens eruditumque ducat.* PAV. *quaſi ueritatem uinculum dicas, quo ambo genera iſta contineantur.* IA. *Immo lumen, à quo ambo & creantur & illuſtrantur, hoc quidem diurno ſydere tanto potentius, quòd ſol iſte oculis, ueritas mentibus lucem & diem affert, atque hic facit ut res, quales ſunt, tales etiam cernantur: illa, ut quod ſunt, id illud ipſum ſint.* Sed *hoc lumen & proprie & proxime philoſophia ipſa ſectatur: omnemque ſuam curam, omnem operam ſtudiumque*

impendit in eo, ut huius luminis percipienda ueritate ſiat compos, quod cum apprehenderit, ſuumq; & proprium tenuerit, iam ipſa in luce & in ueritate habitans, attollit in altũ circũcirca errantibus, ut cõmunicatione lucis illi ad moniti, minus ruant in tenebris, minus perturbentur: in quo maximus eſt concurſus omnium mortalium, maxima uarietas: hi enim quanquam luminis aliqua ex parte participes, umbris tamen plurimis impediti atq; impliciti, quæ quo longius abſunt ab editiore lumine, hoc uolitant maiores, ſæpiſſime falluntur in eo, quod appetunt, & pro bonis mala amplectuntur: cumq; ſe pedem tutò ponere exiſtimauerint, labuntur præcipites: hoc lumen, quod eſt ſua cuiq; ratio, certiſſimis ſcientijs ac doctrinis illuminata, & ſibi ipſa in omni conſilio actioneq; prægrediens, neq; alieno indigens ductu, philoſophia ipſa continet: ad quam quod ſit rectum iter tertia mox noſtræ inſtitutionis pars indicabit. Sed *ut in hoc lumine ſumme & maxime ueritas eſt, ſic in illo genere poſteriore uirtutis, quod diſciplina & monitis diximus cõparari, quẽadmodũ luminis, ita & ueritatis radius quidam ineſt: non principẽ, ſed acceṙſitum inſinuans lucem.* De *quo nobis reſtabat aliquid dicendum, antequam de moribus & diſciplina ſermonem totum compleremus:* Ideo*q; ſeruauimus in hunc locum, ut à radio ad lumen, & ad ueritatem ipſam à ueritatis ſimulachro propinquus tranſitus foret.* PAV. *Commode ſanè & ita fuit faciendum. Sed quis eſt, qui iſta conſiderans, non ad amorem & ſtudium philoſophiæ totus rapiatur?* IA. *Deberet hoc quidem ita eſſe: ſed*

tamen

tamen non deſunt Paule, qui illam contemnant, atque adeo uituperent,& in inuidiam ad populum adducant. P A V. *Iniquos homines narras: eſtq; propterea iandudum à te ſuſcepta philoſophiæ defenſio aduerſus uituperatores huiuſmodi, quam ut perficias, atq; aliquando edas, cum alij ſæpe multi, tum uero duo doctiſſimi & tibi amiciſſimi homines* Paulus Iouius, & Lazarus Bonamicus *te quotidie flagitant: quorum de uirtute & doctrina quid ſentias crebro ex te audire ſoleo.* IA. *Quid ni audias de hominibus cum amantiſſimis noſtri, tum dignißimis ipſis, qui ab omnibus amentur, quorum magnum in utroque noſtræ ætati poſitum eſt decus.* Nam Iouius *non ſolum medicinæ ſcientia, in qua excellit, tum cognitione artis, quàm utilitate ex ea & obſequio ergo amicos, uerum omnibus ingenuis & liberalibus diſciplinis inſtructus, in primisq; eloquentia, & dicendi genere quodam magnifico contulit ſe ad ſcribendam hiſtoriã, in qua ueterum optimorum ſcriptorum & fidem & gloriam in noſtram ætatem refert.* Lazari *uero in* Latinis & Græcis *literis, præſertimq; in hac, de qua loquitur, philoſophia, tanta eſt eruditio, eaq; preſtantis ingenij uis, ut ipſum cum audimus, nullius ex antiquis aut nouis doctoribus, aut ſcientiam maiorem, aut copiam requiramus: quod quidem in eo ſpecioſius exiſtit, quòd ita uiuit,& ita factus ipſe eſt,ut in oĩ uirtutis & humanitatis officio, philoſophiam habuiſſe uideatur nõ dicendi magiſtram, ſed faciendi. Quibus quidem ambobus hoc quod dicis à me deſiderantibus, quippiã negare eſſe arbitror nefas.* Sed *qui*

 ſcit an

ſcit an diuino quodam conſilio hic illi noſter dialogus for te præpoſitus fuerit. PAV. *Quid ita?* IA. *Vt per gra dus, & uelut planiore uia, ab his præceptis, & recte cõſue ſcendi diſciplina, ad illa altiora philoſophię conſilia, & ipſum apicem uirtutis aſcendatur.* PAV. *Veriſimile hoc quidem, nam & bene cogitantibus ſemper adeſt Deus.* IA. *Redeamus Paule ad patrem illã ueritatis quã moralis huius diſciplinæ eſſe diximus, aut potius quò meliùs hęc ue ritatis diuiſio intelligatur ſic agamus.* PAV. *Quo pa cto?* IA. *Falſum natura quædam eſt maxime contra ria & inimica ueritati.* PAV. *Ita eſt.* IA. *Huius partes ſunt duæ.* PAV. *Quæ?* IA. *Vna pars cernitur in eo, cum ipſi nosmetipſos decipimus, & praua aliqua opi nione inducti, aut captioſis rationibus argumentisq; con ſtricti, quæ cum aliquam cupiditatem ualentem in nobis ſuffragatricem nacta ſunt, maximam habent uim ad mo uendum & perſuadendum, ſcire nos arbitramur quod ne quaquam ſcimus, hæremusq; in eo, & reſtamus confiden ter: quod accidit, cum uel id quod eſt, non eſſe, uel quod non eſt, eſſe, aut cuius eſt generis, rationis, qualitatis, efficientiæ, id non illius, ſed alterius modi eſſe ſuſcipi mus.* PAV. *Intelligo.* IA. *Hoc falſum Paule quod eſt erro ris mẽdacij, & totius ignorãtię caput, Dijs mediusfidius et hoĩbus eſt inimiciſſimũ, q̃q̃ in diuinã naturã non cadit falſi tas, neq; error: uerũtamen tanquam è regione illi ſempiter næ ueritati oppoſitum, non ſolum hominum mentes quo tidie, ſed & illas cœleſtes, & incorporeas potuit olim per uertere: nec uero grauiore ullo malo, acerbiore atq; exi*

tioſiore alia ulla peſte uita noſtra conflictatur & perturbata eſt, quàm huius labe ignorantiæ, quæ ſibi ipſa ſcientia eſſe uideatur: hinc ſuperbia, hinc contumacia, hinc illa immoderata atq; infinita cupiditas, hinc nimius ſui ipſius amor, & iuris atq; iniuriæ parum æqua deſcriptio: ex qua deinde illa inuitam tot incommoda dimanãt, iræ, inimicitię, bella, cædes, urbium & nationum funditus euerſiones, unicuiq; ſecum, non ſolũ aduerſus alios, ſemper ferè diſſenſiõ, & cum popularibus, cum ciuibus, cum affinibus, cum cognatis grauis ſępe diſcordia: denicq; omnis hominum ad homines ſocietas, quæ naturæ fœdere ipſo & conciliata & ſancta eſt, huius tanti perniciæ mali iandudum uiolata, conuulſa, & in totum penè diſſipata eſt. P A V. *Magnum incommodum prædicas ignorantię, mi pater.* I A. *quid mirum, cum illa lumen animi noſtri mentem ipſam extinguat, & falſis perſuaſionibus tanquam clauis excæcet, ſi erroris & temeritatis & uariarum offenſionum plena ſunt omnia. Sed hoc tantum malum ſola philoſophia ſe ablaturam eſſe pollicetur: idq; adeo pręſtat, ſi rite tractetur, ſitq; ad Deum & ſummum rerum omnium bonum tota cum fide & religione conuerſa. Quod nobis uerum Deum & filium Dei colentibus, unis aſſequi diuinitus eſt conceſſum.* P A V. *Sanè præclarum eſt hoc & philoſophiæ, & Chriſtianæ religionis donum.* I A. *Res ipſa indicio fuit ita eſſe, ſicut dicis Paule: Sed quoniam non eſt huius temporis inſiſtere in his diutius, ad alteram partem falſi, quo de agimus, accedamus.* P A V. *Equidem te in his morari diu uellem:*

uellem: nec eſt quicquam, quod audiam iucundius, rurſusq́; philoſophiæ amore incendor. Sed uereor ne mea ignorantia mihi quoque ad illam adipiſcendam impedimento ſit. IA. *Nequaquam Paule, nec tu iſtam ignorantiam pertimueris, quæ ad diſcendum, & accipiendum parata eſt, tanquam uacua domus & patens, utq́; honeſta ſupellectile inſtruatur expectans. Illam tu mihi ignorantiam præſta ut caueas, quæ falſis opinionibus referta, in eisq́; pertinax, cum orichalcum pro auro ipſo amplexa fuerit, ueras amplius opes nil moratur: aderit tempus, uel potius adeſt, cum explebis cupiditatem iſtam tuam, & nobiliſſimorum amorum fies compos: quorum iam guſtum aliquem ex* Ethi*cis* Ariſtotelis*, ad quę pauloante es ingreſſus, percipere potes.* PAV. *Sic faxit ille ſummus noſtri generis conditor, idemq́; poſt eiuſdem per unigenum filium ſuum contaminati & perditi liberator effectus, cui me tota mente atque omni corde deuoueo.* IA. *Atqui hoc ſentire & ſic facere Paule, & prima & ſumma eſt philoſophiæ ueritas.* Nunc *attende de altero illo falſo quid rei ſit.* PAV. Dic modo. IA. Hoc *falſum tanquam uirgultum & propago ab illius prioris falſi radice proueniens, conſiſtis in eo, ſiquis non ſe ipſe fallens nec mentiens ſibi ipſi, ſed callidus & gnarus apprime, quid agatur, alterum uelit circumuenire & fallere, ut in errorem inducat, ut aliud illi pro alio obijciens, longe eum abducat & dimoueat à uero: icirco autē proficiſcitur à primo hoc alterū falſum, quod nequaquam*

circumuenire & fraude irretire alterum conaretur quiſpiã, niſi eſſet ipſe prius praua illa opinione captus & circumuentus quærendum eſſe quoquomodo auaritię, libidini, aut cuiq; cupiditati paſtum. Sed hęc conſuetudo atq; exercitatio fallendi alterum, & mentiendi, ijs, quibus hodie uiuitur moribus, ſic in omnes ferè uitę ſectas ac quotidiana uitæ officia effuſa eſt & dimanauit, ut anguſtum admodum inter homines locum ueritati & fidei reliquiſſe uideatur.

PAV. Fertur uulgo quidem ita ſe rem habere. IA. quid ni feratur quod extat ante oculos, quod eminet. quis enim eſt uel paulum modo in hęc communis uitę ſtudia ingreſſus, qui commercia hominum inter ipſos uiderit, quæ fide gerantur, non intelligat quemadmodum gladio in prę lijs milites ad deijciendum capiundum'ue hoſtem, ſic fraude plurimum & mendacio uti homines; qui quidem malitię quaſi gladius eſt, ad proximum conſtringendum, ut ſupplantato altero, ad ſua quiſq; optata facilius perueniat. Sed quamuis deſueta iam hiſce moribus ac temporibus, quamuis neglecta atque poſthabita, tamen quo rarior, hoc clarior eſt & pretioſior fidei poſſeſſio, Licet qui uafri ſunt, aſtuti, uerſipelles, cuiuſuis pretij homines ducantur, his'que à populo plaudatur interdum, & qui callide circumuenire aliquem, aut lepide norunt imponere alicui, omnia'que ad gratiam & ad uoluptatem agere, in aulis etiam principum, magni habeantur: tamen nec unquam tuta, & ſemper ipſis turpis, alijs etiam pernitioſa horum eſt ratio uitę, atq; exercitatio: nihil enim poteſt eſſe decorum neque ſplendidum, neq;

idem ſibi fidens, aut ſat munitum aduerſus caſum, atque fortunam, unde abſit ueritas, quę cuius inſedit in animo, & ſancto cum illo fœdere copulata, omnium eius dicto=rum atq; factorum ſit particeps, admirabilem quandam illi authoritatem et ſpeciem praebet inter homines, tanquã mortalis Dei. *Debet igitur pater huius poſterioris falſi (quando ad illud maius, quod à philoſophia ipſa depellitur, ętas adhuc non eſt adoleſcentis) culpam omnem & labem à filio propulſare: monereq; & pręcipere diligenter, ut ne unquam inducat animum aliud ſentire intus, aliud loqui. Sed in puero facilis eſt pręcęptio, neq; enim multum malitia illa ętas peccat: cum adoleſcente iam facto, accuratius eſt inſiſtendũ, ut animaduertat, ſibiq; perſuaſum habeat, neq; uirtutis ullum, neq; exẽplũ optimi moris, nec uero honorem illũ qui ab ęqualibus expetitur, nec dignitatem, ad quàm oĩa conſilia diriguntur, ſine fide & integritate cuiquam conſtare poſſe: ut aſſueſcat abhorrere à mendacio, & linguam habeat ſemper cordi conſonantem: nec ſolum in uerbis & ſermonibus ad alterum, recta, uera, ſimplicia diſcat loqui: ſed in conſilijs & factis nihil fictũm, nec fallax, nec ſimulatum habeat: quò enim facta uerbis potiora ſunt, hoc magis in iis quàm illis mentiri decipereq; eſt dedecoroſum: mentiuntur autem qui uerſutiloquis (ut ille ait) malitijs, honeſtam ſpeciem uirtutis parũ honeſtę pretendunt cupiditati, neq; ad ueritatem referunt, neq; quia ita decet, neq; quia ita rectũ eſt. ſed inclinant et uergunt ad alterũ aliquẽ finem: qua quidẽ ementita uirtute nullum uitium eſt monſtroſius. Atq; horum quidem illa*

obſtructio

obſtructio ſimulationis neq; diuturna eſt, & ab acutioribus ſtatim perſpicitur, dant enim manus, oculi, uultus, celeriter aliqua ſigna: nec unquam uſq; eò oculi & abſcondi poteſt ueritas, ut non emergat aliqua, atq; appareat: ubi uero deprehenſi ſunt, & perſona detracta producti in publicum, maiore in uituperatione ignominiaq; uerſantur, quàm ſi uitium palàm ex initio fuiſſent profeſſi. Atqui *ex fide bona adoleſcens ſtuduerit uirtuti, decusq; & ornamentum uitę à ueritate ſibi duxerit, nullum unquam locum ſimulationi & mendacio in moribus ſuis eſſe ſinet: niſi ioci interdum cauſa: cum non fraus fuerit, ſed luſus, atq; id tamen parce & molliter, ut ne lędat eum cui uult illudere: ſcite enim & apte ſcire hoc agere, condimentum eſt nonnunquam ſodalitÿ & familiaritatis: nec nos auſterum, aut tetricum, aut difficilem eſſe adoleſcentem uolumus, ſed hilarem, & comem, deſcendentem ad omnia, quę illa ętas natura fert, modeſtiam tamen & mediocritatem ſecum deferentem.* In eandem quoq; mendacÿ & ſimulationis affinitatem tranſit imitatio: quid enim aliud eſt imitari, quàm capere ſimilitudinem eius quod non ſis? Sed hęc ſi fiat in eam partem, ut effingas imitando quę recta honeſtaq; ſunt, ut ſi eius geſtum uultumq; imitere, qui dolorem corporis fortiter tulit, aut in uoluptate fuit temperans, aut amiſſam iam aciem reſtituit, referas eum uoce, motu, corpore, laudabilis eſt imitatio, nec ueritatem reÿciens illa, ſed aduocans: quemadmodum etiam noſtra hęc, de qua diſſeruimus, probata domi diſciplina, uerę uirtutis dicta eſt imitatio. Si uero imitationem conuerteris ad deteriora,

ad deteriora, & aliquos mimorum motus, uultusq; ſcurrarum, eorumq; dicta & facta, captandi riſus gratia, uolueris imitari: nihil eſt hoc genere ludendi illiberalius, nec quod pudori & modeſtiæ magis contrarium ſit: extremæ enim impudentię eſt, adde etiam ſi uis ſtultitiæ ac leuitatis, uelle deridiculum eſſe: nec aliquid bonæ indolis reſidere in eo poteſt, qui id agit ipſe ut rideatur. Sed ut hoc turpe & ſordidum luſionis genus reijcimus, ſic multas relinquimus adoleſcenti lætitiæ & hilaritatis uias. Decet enim adoleſcentem, hunc quem nos inſtituimus, ita ſtudere præſtare cęteris in omni ornamento honoreq; uirtutis, ut ad illa, quæ ſunt adoleſcentium communia, cum paribus ſuis æqualiter ſe dedat: currere, ſaltare, ludere, eos utiq; luſus, quibus corpus exerceatur. choreas ducere interdum, conuiuium habere, cachinnari aliquando liberius, iocis & dictis hilaritatem accerſere, ſed ut ſeruet in his quem ſępius diximus modum, in quo ipſo ineſt id, quod decet: quod non erit illi difficile notare ab illis patrijs inſtitutis, diſciplinaq; domeſtica: per quam ſenſim illa diuina decori ſpecies moribus eius addita & inſinuata fuerit. Conſequetur autem ex his, ut cum propter facilitatem, humanitatem, comitatemq; naturæ plurimum eum ſui ęquales diligant, tum uero propter uirtutem, integritatem, elegantium morum, etiam cum quadā illum admiratione uenerentur: ſummamq; habeant illi omnium rerum fidem, & propè uoluntarij illius ſeſe imperio ſubijciant, multi etiam ut ſtudeant imitari: & quidem omnes ferè ex quotidiana conſuetudine atq; uſu, ali-

qua ex illo uirtutis lineamenta in ſuos mores transferent: nonnulli uero accedent propius, et ſimiles fieri conabuntur, ut quod alias diximus, & dicendum ſæpius eſt, perfacile poſſit iudicari, quantum ſit bonum euenturum ciuitati, primum ſi puerorum recta educatio publice excolatur: Deinde *ab unius ſæpe bene inſtituti adoleſcentis imitatione atq; exemplo. Quod potuiſti modo in te expertus commode exiſtimare* Paule, *cum enim in te unum ſpectet iuuentus noſtræ ciuitatis, cunctaq; ſeſe ad te applicet, & familiaritate tua maiorem in modum gaudeat, potuiſti reprimere pauloante maledicentiam, quæ increbuerat in iuuentute tam prompte de altero & tam libenter detrahendi: à quo more cum pro natura tua abhorrens ipſe, comiter ab iis petijſſes ut abſtinerent, facta eſt iuuentus tua opera modeſtior.* PAV. *Equidem quid egerim neſcio, nec ſi quid etiam ago, id mihi pater tribuendum eſt, ſed tibi: ueruntamen illud & cognoſco & fateor, plurimum in eo fore ornamenti & commodi ciuitati, ſi iuuentus bene inſtituta ſit: quod ut contingat, utinam ea omnes, quam tu mihi modo præſcripſiſti utantur diſciplina: quicunq; ille quidem extiterit ſic educatus atq; alitus, hic maximum habiturus eſt profecto* Deorum *immortalium erga ſe beneuolentiæ teſtimonium.* IA. *Nimirum ita eſt* Paule, *orandusq;* Deus, *ut quamplurimos uelit ſuæ huius benignitatis eſſe participes.* Verum *nos hoc tranſacto bonorum morum & diſciplinæ rectæ curriculo, rurſus alium curſum ueluti reprehendentes ad caput et pueritiæ principia iam tertio redeamus.*

PAV.

PAV. *Nempe ut quę literarum iam & doctrinę ſunt, artiumq́; earum quas uocamus optimas, eorum ornatu & ordine inſtituas adoleſcentiam?* IA. *Nę: atq; ut ubi uera reſidet uirtus, non ubi imitatio agitur uirtutis, eam illuc dęducamus.* PAV. *A Dijs penatibus ad Apolli nis & muſarum uidelicet.* IA. *quid ſi ad eam ſapientiam potius, quę è capite patris prognata, & eodem amoris ſpiritu cum patre ipſo nexa atque concors, ad omnem mortalium illuſtrandā uitam olim egreſſa eſt, et cum nihilominus permaneret in patre, ad nos ſe contulit, ut abiectos hu mi, & nil ſublime meditantes, ad cœleſtium bonorum, & certam immortalitatis ſpem excitaret? huic enim debetur quodamq; perfectum eſt, quod in trinitate potiſſime eſt ſpectandum.* PAV. *Sic quidem oppido melius, ſed ego latino more locutus ſum.* IA. *quod quidem ego mi nime reprehenderim Paule: dare enim aliquid ſtilo & con ſuetudini eius linguę, in qua uelis loqui, conceſſum ſanè eſt: Sicut & nos ubi de diuinis nominatim non agitur, fi guras illas & modos Latinę dictionis ad illuminandam orationem non inuiti adſciſcimus: ut meherule interdum dicamus medius fidius, Deos etiam immortales plurium numero nonnunquam proferimus, non ſenſum ex his uerbis ullum, ſed ſonum duntaxat quęrentes, atq; ut ſplendi dior & fortior, nec abhorrens ab ipſa antiquitate procedat oratio: quando ea quidem ſuis ornata atq; inſtructa dotibus, ad docendum quid uerum, ſanctum, rectum'q; ſit, & ad impellendum in id quod conueniat agi, maius multo pondus & maiorem quandā uim affert.* PAV. Na

uiter

uiter ſtudendum eſt igitur orationi,& ſtilo, ut te intelligo loqui. IA. *Et maxime quidem ſi quid agere aut perficere uis quod ſit egregium: nam philoſophia,& quam præcipue quærimus, uirtus ac ſapientia, ſi tibi tecum uiuẽdũ eſſet ſoli, forſitan ſe una contenta foret, neq; requireret quicquã amplius. Cum uero tibi in cœtu hominum,& cum plurimis uiuendum ſit, omniumq; ſtudiorum, utilitatum, officiorũq; & tuorum cum illis & illorum tecum communicatio facienda, ad hanc humanę uitæ ſocietatem apte commodeq; gerendam, nullum inſtrumentum eſt oratione pręſtantius. Itaq; et facio ſępe,& facturus ſum: ut te adhorter in primis ad hæc ſtudia, quibus dicendi egregia & pręſtans ratio comparatur: hoc etiam ſtudioſius, quòd me quãtum proficias,& quid mihi ſpei præbeas nil pœnitet.* PAV. *Faciam equidem quod meum eſt, ut labore & diligentia tibi ſatisfaciam mi pater: q̃tum uero effici per me poſſit, totum tuo iudicio permittã.* IA. *Dabitur hac in re opa ab utroq; noſtrum* Paule, *ut recte ſit. Sed nos aliud initiũ noſtri ſermonis facientes, redeamus ad eandẽ pueritiã de qua totiẽs iam iterauimus loqui: ut eam alio quodam itinere, alia ſemita ad indagandum melius uirtutem deducamus: nam quæ adhuc de uirtute dicta ſunt,& ſi ueriſſima ea ſunt, creduntur tamen à iuuene, non intelliguntur.* Hic autem *tertius quaſi actus noſtræ deductionis reliquis perfectior, in eum locum adducet adoleſcẽtiam, unde nõ alienos imitari greſſus, ſed ipſamet cernere quo & qua uadendum ſibi ſit tanquam è ſpecula poterit, ſuiq; erit conſilij domina & uoluntatis.* Igitur *puerum ut primum fari commode, &*

uerba diſerte proloqui poterit, aliquosq́; ingenijs cœperit igniculos iacere pueriles, ſtudioſe inducat pater in opinio nem & deſiderium addiſcendarum literarum: quod per quam apte fiet, ſi accerſendis maiuſculis pueris, qui iam aliquantum in legendo profecerint; & illis auſcultandis, laudauerit præſente filio recte recitantes, exoſculatusq́; fuerit, aliquid etiam dederit muneris ac præmij: mouebitur enim animus filij ad eadem æmulanda ſtudia, in quibus alterum ſic probari perſpexerit: ipſeq́; ultrò petet, ipſe flagitabit eaſdem ſibi tabellas; & eandem exercitationem dari. quæ dandæ erunt, cum ornatæ ipſæ & concinnæ per ſeſe, tum illuſtribus ſcriptę literis, ut omnibus rebus, quibus capi poteſt illa ætas, ad amorem & cupiditatem legendi perliciatur. Semper enim prouidendum diligenter eſt, ut literarum deſiderium ita antecedat in puero, ut nunquam ſatietas nimia conſequatur. Sed etſi pater eiuſmodi ſit, ut omnibus ipſe optimis artibus literisq́; eruditus, docere poſſit filium, & præclare eum in omni doctrinæ genere inſtituere, cenſuerim tamen idoneum illi magiſtrum eſſe eligendum, qui huic uni uacet negocio, nullaq́; omnino re alia, neq; occupatione teneatur. Sed ſit in hanc curam erudiendi filij totus intentus, à qua patrem ſæpe familias, tam forenſibus quàm domeſticis negocijs neceſſe eſt auocari: hanc noſtram de adſciſcendo liberis magiſtro ſententiam M. Cicero comprobat, qui cum ea eſſet ingenij, literarum & omnis ſcientię gloria, ut locupletaſſe ipſe & ornaſſe potius eloquentiam, quàm ulla ab ea ornamenta ſumpſiſſe uideretur, in eru=

diendo

diendo tamen filio alienis magiſtris uſus eſt: uerum hoc, quod facile eſt præceptu atque imperatu, re ipſa & experiundo uehementer fit difficile. Rari *enim ſunt, utinam'que adeo rari iſti, aliqui tamen eſſent, qui comprehendiſſent animo, quid ſit uere ſapere, & uinculum illud, quo omnes humanitatis artes inter ſe continentur, ad cuius unius ſapientię ſpem & alimus & conſtituimus filium, quale ſit tenerent: neque ij aut oſtentandi ſui cauſa, aut lucrifaciendi, aut popularis auræ colligendæ, ad ſingulas addiſcendas ſeſe dederent artes: ſi tamen addiſcere eſt ignorare, quem ad finem percipiendum ſit quod addiſcas. Sed quoniam de hoc errore uulgato & propè cōmuni in noſtro de laudibus philoſophię libro ſatis eſt dictum, & alibi ſæpe dicetur, reuertamur ad puerum eum, quem in manibus habemus, magiſtrumq́; illi præficiamus è literario ludo, cuius mores probati ſint, & diligentia in docendo cognita: qui ita quotidianum penſum legendi & ſcribendi à puero exigat, ut nulla in re ſit aſper, nec minis, aut uiolentia utatur: ſummopere enim cauendum eſt, ne eas literas odiſſe incipiat puer, quas nondum poteſt ipſarum cauſa diligere: ſpe ille potius & laude prouocandus eſt, interdumq́; ex pacto agendum, ut cum plures horas ſibi ipſe ſumpſerit ad pueriles obeundos luſus, unā aliquam præbeat magiſtro.*Legendi *ergo & ſcribendi prima pręceptio eſt pueritiæ, & primum rudimētū: quod prompte & celeriter facere debet puer, ac ſine ulla dubitatione uel minima noſſe literas, uel ipſas ꝑ ſeſe, uel in yllabis dictionibusq́; coniunctas: nec noſſe ſolum ſed pro*

nuntiare commode ſono uocis ſimplici recto'q;, literis neque oppreſſis nimium, neque expreſſis : itemq́; perlegere curſim quicquid ſcriptum oblatum fuerit : idq́; & prorſus & rurſus retro contra'q; reuoluere : hæc enim quamuis minima uidentur, tamen quoniam fundamenta ſunt cæterorum, firmius ſunt ſtatuenda, immorandum'q; in his aliquanto diutius, quoad planè reſideant, atque comprehendant. Quod autem de literis, uel de literarum potius elementis ac notis dictum eſt, non de latinis tantum, ſed de Græcis quoque uolumus intelligi : harum enim utranq; linguarum ab eo uolumus addiſci, qui ad eximiam ſpem ſummę uirtutis alatur: utriuſq; enim maximi & doctiſſimi autores ſunt, omnia'q; doctrinarum genera in utraq; egregie ſunt tradita : tum autem prudentiæ, ſapientiæ, eloquentiæ utrobiq; ſumma uis, & ita nexa inter ſe, ac mutuo ſe continens, ut qui alteram ſine altera perceperit, debile quiddam & mancum eſſe adeptus uideatur. Ad utranq; igitur & Græcam & Latinam orationem legendis & ſcribendis literis ſtatim de principio imbuendus eſt puer: in quo illud primum admodum occurrit laudabile, quod eſt in more poſitum, ut ſimul cum literarum notis, elementa quoque Chriſtianæ religionis in puero inſinuentur : nam ut dictum eſt, nec uirtus, nec doctrina, nec ſpes honeſtæ aut beatæ agendæ uitæ ulla eſt, qua non pertinet, nec comes eſt religio : graues'q; tum ſententię ſummorum autorum proponendæ illi ſunt, ad ſanctitatem uitæ, & ad exemplum fugiendarum aut expetendarum rerum pertinentes, quas animus tener bene

appre-

apprehendat, deferatq́; ſecum in omnem poſteriorem uitam. Sed hanc conſuetudinem legendi iam ſcribendiq́; familiariter ſequitur continuo grammaticæ ars: cuius nomen ductum quidem à literis, tenuem uidetur habere appellationem, ſed eſt eius facultas uberior: non literas enim ſolum, & nomina, uerbaq́;, ac reliquas omnes orationis partes, ſed poetarum quoq; & oratorum cognitionem ita complectitur, & pertractat, ut paruum in ijs relinquere uideatur uelle alijs artibus quibuſdam locum: quod meo eſt animo non tam grammatices proprium, quàm eorum, qui ad ſuam ex alijs generibus facultatem doctrinamq́; oſtentandam, huius artis nomine abuti uoluerunt. Scripſerunt enim de ea complures docti uiri, cum Græci, *tum* Latini: *ſed alij alio modo, preſſe caſtigateq́; nonnulli, multi abundantius: niſi forte neceſſario credimus tria millia librorum amplius à* Didymo *in arte grammatica fuiſſe ſcripta.* Apollonius *in Græcis, &* Herodianus *probatiores: magnam laudem apud noſtros meruit* Donatus, *& qui illum* Seruius *æmulatus eſt: tum deinde multi. Sed noſtrum non eſt enumerare ſcriptores: potius illud uideamus, quomodo & quatenus grammaticæ tradenda puero eſt: neq; uim artis totam, ſed captum ętatis illius conſideremus: nam ſiqua ſunt in illa arte difficilia & ardua, non tam neceſſarijs quàm ſubtilibus implicata diſputationibus, reijciantur in id tempus, cum alijs pluribus diſciplinis inſtructus adoleſcens, ocium conterere in huiuſmodi quęſtionibus poterit: quæ tunc ultrò ſeſe illi offerent, & ex aliena quadam facultate acutius diſceptabuntur: te-*

nerum quidem pueri animum onerare his difficultatibus, nullius conſilij eſt. Quid enim illi proderit noſſe controuerſiam, utrum participium ſit pars orationis, an redigatur ſub uerbo: & utrum uocabuli an nominis in rebus appellandis potior uſus ſit: & ſimilia multa, quæ ne intelligentibus quidem admodum uſui eſſe poſſunt? Potius mihi is ad illa aperte & ſimpliciter perdiſcenda ducatur, quę neceſſariam habent utilitatem, ut literas diſtinguat, aliasq́; nouerit uocales, quę purum ex ſe proferant ſonum, alias conſonantes, quæ cum illis iunctę & compoſitæ ſonent, rurſusq́; ex conſonantibus ſemiuocales, quarum ſonus incipiat à uocali: cæteras mutas, in quibus uocalis ſonus tantum deſinit. Intelligat etiam biſſonas, quas διφθόγγους *Græci, ex duabus uocalibus eſſe compoſitas: tum his adiungat omnibus pronunciationem congruam. Ad dictionum uero ſyluam ita traducatur, ut ſine ulla ambiguitate addiſcat octo illas peruulgatas orationis partes: quarum ſingularum proprietates, & quaſi inſignia quędam, debet cognoſcere, ut ſciat internoſſe: ut uerbi cauſa, Nomen eſſe quod rei naturam aut qualitatem denotet in ſuo ſtatu manentem, idq́; caſibus deflecti, ſpeciebus diuidi, numeris mutari, generibus uariari, figuris diſtingui. Verbum eſſe, quod rem in motu aliquo ſignet uel agendi uel patiendi, in quo pro caſibus ſunt temporum flexiones. Participium, quod affine utriq; & uerbo & nomini: tempus & motum accipiat à uerbo in reliquis ſequatur nomen. Pronomen uero, quod uicem præbeat nominis, in ijs nominibus ſcilicet, quę propria ſunt, & certam per=*

tum perſonam aliquam indicant. Aduerbia porrò & prępoſitiones illa, quod niſi uerbo adiuncta uim habent nullam, hę uel nominibus ſeparatim appoſitæ, idq; ferè ſemper præeundo atq; antecedendo, unde nomen nactę ſunt, uel etiam cum his & cum uerbis in compoſitione copulatę augent, uel minuunt, uel uertunt ſenſa eorum, quibus cũ componuntur. Cõiunctiones uero, quod ſuperiores quinq; partes orationis binas trinas ue adhęreſcendo coniungunt. Interiectiones è contrario, quod curſum & ſenſum clauſulę interpungunt aliqua uoce humani affectus indice interpoſita, quę habeat ſpem, lætitiam, metum, dolorem, alacritatem, admirationem, & ſimilia quędam. Sed hęc, quę in puerili diſciplina commodius traduntur, perſtringenda tantũ modo nobis ſunt, indicamus enim iter duntaxat, non diſciplinam ipſam tradimus. Sequuntur flexiones quatuor primarum partium orationis, quarum tres caſibus, uerbum ipſum temporibus tantum inclinatur, quę probè & penitus memorię mandandę ſunt: earumq; uarietas facillime eſt & familiariſſimè diſcernenda: tum autem qui cuique uerbo caſus ſubſequatur, quiue antecedat, hęc enim ſumma eſt meo quidem animo grammaticæ facultas, ſcire ita ſtruere & contexere orationem caſibus, numero, genere, tẽporibus, ut nihil ſit perturbatum, nihil non concors, nihil non inter ſe apte cohęrens & conſonum, quod tam in uerſibus, quàm ſoluta oratione tenendum grammatico eſt: eſt enim & huius artis propria quãtitatis ſyllabarum notio, & quis cuique carmini pes conueniat, tum uerborum & nominum quę communi analogię præuaricata

ſunt, & diſcrepantes à conſimilium cæterorum ratione in duere formas, uſus & cognitio, non tam ſcrupuloſis anxijsq́; præceptis, quàm ex bonorum autorum crebra lectione percipienda eſt: quod idem de rectè ſcribendi ſcientia, quę Grçcè orthographia eſt, dicimus: hanc enim oneroſam & difficilem pueris ad noſcendum, ſi per regulas pręceptaq́; tradamus, aſſiduus legendi ſcribendiq́; uſus melius confirmat, et in uniuerſum tota gr̄amaticæ ars plurimum communi conſuetudine loquendi, & ueterum doctorum autoritate nixa eſt: cuius extremum & finis eſt ſcire apte conſtruere, & coagmentare orationem ut nihil diſcors in ea, neque præpoſterum ſit: idq́; tum proſa, tum carmine, in quo ſyllabarum præterea quantitas expendatur. Hoc cum efficere poterit puer prompte & paratè, atque ut in agendo nihil hęſitet, eſt enim proptera quòd hæc ars fundamentum eſt, & ueluti ſolum reliquarum artium, ut ſi ea debiliter comprehenſa ſit, omnem ſuperextructionem mutare oporteat, diligentius in ea elaborandum, optimè ut teneatur. Cum inquam fuerit hęc puero bene percepta, & cognita, tum audentius quicquid libuerit oneris eſt illi ĩponendũ: nam & ipſe his nodoſis & minutis difficultatibus expeditus, quę laborẽ aĩ in puero nõ mediocrẽ, delectationem habẽt propemodũ nullã, tanquam equus modo domitus geſtiet in campos procurrere liberiores, & ſuarum uirium, ſuiq́; ingenij aliquod periculum facere. Ita quę ſequentur iam non laborioſa illi, ſed grata iucundaq́; erunt. Igitur è ueſtigio ad exercitationes & pręcepta artis rhetoricę traducendus eſt: cui eadem

quidem

quidem quę ipſi grammaticę ſubiecta eſt materia, nominũ & uerborum uidelicet, & omnis formandæ cõponendęq; orationis, uerũ alio modo. Illa enim, ut diximus, ſat habet ſtruere aptam inter ſe & congruentem perſonis temporibusq; orationem, aut carmen ſuis pedibus & numeris inte grũ componere, eoq; functa officio quieſcit, nec habet cauſam ulterius progrediendi. Rhetorica uero hoc quidẽ accipit ab illa, tanquam ſibi neceſſariũ, ſed nulla eſt in neceſſarijs dignitas. Itaq; ſic excolit acceptum atq; exornat, ut illo apparatu inſtructuq; orationis nihil fieri poſſit admirabilius. Hac de arte plura dicẽda eſſent, quippe è qua tan tum ſit humanę uitę ornamentum, niſi in Cicerone pręclariſſime expreſſa eſſent omnia: quem & meo hortatu, & uoluntate tua aſſiduum in manibus Paule geris: hic enim tibi & nunc, & poſtea, & ſemper legendus eſt: nec legendus ſolum, ſed omnibus intimis ſenſibus & modis deuorandus: nulla eſt enim laus prudẽtię, nullum lumen orationis, nulla ſententiarum dignitas, nulla uerborũ, nullus in dicendo lepos, nullum acumen ingenij, nulla uis animi, quæ non in eo non dicam appareat atq; extet, uerum ita emineat, acrisq; ad permouendum uehemensq; ſit, ut torrente quodam omnium ſuauitatum obruat ſenſus animosq; legentium. Sed etſi in hoc uno oĩa inſunt, quę ad huius præclari generis facultatem uidentur eſſe requirenda: pręterea q; & doctrinæ et ſapientię maxima cum his coniuncta uis: tamen ubi te ad huius imitationem conformaueris, neq; colorem ſolũ, ſed ſucum etiã & habitum illius orationis fueris nactus: tum legendi cęteri quoq; tibi ſunt authores Latini, Gręciq;,

tum

tum oratores, tum etiam poetæ. Eſt enim huic ætati, in qua tu es Paule, & uero etiam conſequenti magno ornamentō ſimul & emolumento, uidere multorum ingenia atque ſcripta: quod & multa addiſcūtur à multis, quæ ad uſum & manum quotidie opportuna accidere poſſunt: & lectio uaria ac multiplex iudicandi uim prudentiamq́; confirmat: quæ ſi in uno duntaxat genere uerſetur, nec habeat quicum quid comparet, non delectu ullo ad id ſe applicuiſſe, etiam ſi ſit optimum, ſed caſu & fortuna in illud ſolum incidiſſe uideatur. At nos delectu uolumus & iudicio ualere uel maxime eius adoleſcentis naturam, de quo iandudū inſiſtimus loqui: quanquam non eſt adoleſcentiæ iudicare, ſugere ingenio illi ætati potius conuenit: porrò autem ingenij eſt cum percipere celeriter id, quod tradatur, tum uero arrepto à demonſtrante principio, præcurrere aliquantum, & ex paucis ſtatim plura aliqua intelligere: quod quidem eximium, in primisq́; optabile Deorum immortalium in nobis donum eſt: iudicandi autem ipſa uis, non tam celeritatem, quàm pondus habet, neque in præuidendo magis, quàm in circunſpiciendo eſt poſita: ex multis enim circumcirca ſeſe offerentibus eligat illud oportet, quod maxime ſit accommodum: quòd quidem fieri ſine cōparatione plurium non poteſt: quam nobis probandi & adſciſcendi potiora facultatem uſus rerum multarum, & in hominum conſilijs, fortuitisq́; euentibus longa agitatio, in primisq́; lectio erudita & uaria affert: neque tamen absque illo naturæ munere, quo bono ingenio præditi in lucem uenimus: nam ſi ingenium abſit, pro nihilo cuncta ſunt:

ut naturam

ut naturam ubiq; præcipue dominari appareat. Sed etſi non eſt iudicatio propria adoleſcentiæ, eis tamen armis, & eo cultu comitatuq; rerum illa ornanda ætas eſt, ut cum maturum fuerit, acute queat & recte iudicare: in quo maximam partem literarum ſcientia adiuuabit, & cognitio uetuſtatis, & lectio quamplurima ſummorum probatiſſimorumq; authorum, quorum nemo eſt aſpernandus ex ijs, quos iniuria temporum de multis reliquos nobis fecit: nec ſolum egregia utilitas, ſed maxima quoq; delectatio ex illorum lectione uaria percipietur. Iuuabit *cognoſſe ac mirari unà uim illam incredibilem uehementiamq;* Demoſthenis: *cuius oratio ſic ſenſis inter ſe, quaſi hamis, conſerta eſſe mihi uidetur, ut ſi literam unam tollas, ſeriem totam labare ſit neceſſe: ita quidem eſt pugnax, ut ſemper uincere: ita plena ac referta, ut obruere: ita arguta, ut nunquam non decipere aduerſarios poſſit: quàm crebra præterea in ea prædicatio antiquitatis, qui delectus uerborum ac ſententiarum, quàm multę ad laudem & ad decus ſumptæ ex tempore & ex cauſa cohortationes? ut merito huius unius principis in dicendo gloria Graię gentis eloquentia nitatur.* Huius *inimicus & in repub. aduerſarius* Aeſchines *toto genere omiſſior, canorum tamen habet quiddam & profluens.* Subtilis Lyſias *& uerbis maxime proprius.* Nam Iſocratis *eloquentiam probatam alioquin, nimię cóncinnitates, & quædam quaſi delitiæ, ut minus uideretur uirilis efficere.* Horum *et cæterorum, ut dico, crebra lectio non ſolum uoluptate afficit cognoſcendis ſummorum hominum ingenijs ac diſſimi-*

litudinibus

litudinibus, ſed auget etiam facultatem inter diſſimilia et uaria genera dijudicandi. quod idem de rerũ geſtarum ſcriptoribus eſt dicendum, quorum noſtris meherc ule non minor eſt quàm Græcis aut elegantia aut copia: atq; in his aliquanto etiam expreſſius apparet, quod ad confirmandã prudentiam hominum pertinet: ueterum enim ducum, & eorum, qui in gubernatione rerum publicarum floruerunt cõſilijs actisq; perdiſcendis, & quid cauendũ in uita, et quid ſectandum ſit ex euentis illorũ facile intelligitur. quid de Poetis dicam? quorũ cernis profecto & quę in utraq; lingua copia, & quanta non ſolũ ad demulcendos, uerũ etiam ad impellendos animos noſtros uis ſit: atq; hoc genus ſanctum, & Dijs amabile ſemper habitum eſt: non enim tam ſtudio humana'ue cogitatione, quàm ſpiritu quodam diuinitus inflati, uidentur illa effundere, quę ſonis numerisq; conſtructa aures ſenſusq; corripiunt: & ad permiſcendos animos noſtros tanq̃ illiquefacta funduntur: ut in quacunq; impulerint partem, non uideatur poſſe obſiſti. quo etiam ex illa Platonis rep. quam is in libris perfectã condidit, poetę exire iuſſi ſunt, ne ſi ad ſuum arbitrium, et quodcunq; eorũ animis libuiſſet ſcribere ac diuulgare agreſſi eſſent, quod in communi liberum erat Græcia, ciuium ſuorum mores facillime corrumperent: & re uera plus eſt in hac facultate momenti, quàm quiſquam forte ſuſpicetur, tum ad frangendos, atq; eneruandos uoluptate, aut cæteris permotionibus animos, tum rurſus ad eoſdem uirtute & conſtantia corroborandos. Sed quoniam hoc uidetur eſſe communis Muſicę officium, cuius pars uel præcipua poeticę eſt, eaq; adeo ſedes &

des & baſis, qua tota ars Muſica collocata eſt, & ſuſtine tur, de ea eſt aliquid dicendum, ſiquid nobis uelmus hoc curſu & hac commemoratione artium ingenuarum, et quẽ ad finem contendamus prius expoſuerimus. PAV. *Equidem pendeo animi quo tu loco ſtatuas eſſe* Poetas, *& illã* Platonis *ſententiam pertimeſco: ſed tamen cum recordor me te authore cum illis uiuere iamdudũ familiariter, eosq́; ſæpius in manibus habere, conſolor ipſe me, nec uereor ut tu mihi illam uel oblectationem & requiem à ſeuerioribus ſtudijs, uel etiam ut ego experior non mediocrem utilitatem ad linguam & uitam excolẽdam, adimas: nam ſiquis mei ingenij captus eſt ad iſta expẽdenda, in quibus tamen quotidie uerſor, nec intelligo quid* Homero *uberius aut magnificentius legere poſſim, nec quid* Virgilio *diuinius: qui duo cum ſint non ſingulorum ſępe hominum ſtudio ſolum, ſed ipſarum nationum contentione inter ſe comparati, utri dandus ſit in hac laude principatus, ſoleo crebro uſurpare ſententiam tuam: qui ſic dicere es ſolitus, plurima eſſe in* Homero, *quæ in cœlum tolli, nihil in noſtro, quod melius poſſit optari: ab illo tamen tanquam fonte & patre omniũ doctrinarum cæteros ueluti riuos fluxiſſe putas. Nã quod comœdiam ſæpe affirmas priuatę uitę & ciuilis conſuetudinis eſſe magiſtram, ſpeciem habet, ut ego arbitror, hos quoq; poetas non repudiantis: quorum* Terentius *ceu ſedatus amnis quemadmodum fluat pure & leniter, nihil ſecum turbidum neq; fucatum deferens: utq́; ſe accommodet ad omnia quæ incidunt, apte, ſcite, eleganterq; & narranda & reſpondenda, quis legens non cum quadam animi delectatione*

lectatione miretur? in quo mihi uidetur habitare ipſa modeſtia: ſic enim cauet ab obſcœno ſpurcoq́;, ut interdum quid quanq; deceat perſonam parum attendere uideatur. Plautus fortaſſe licentior: ſed tamen quid eo ad locupletandam latinam orationem & facilitatem ſermonis copiamq́; uerborum, poteſt eſſe utilius? De poetis cæteris nõ loquar, quorum eſt & Græcis & Latinis feſtiua copia: plura enim genera poetarum habentur, quod in oratoribus fortaſſe non ita eſt. Sed hoc dicam communiter de uniuerſis, cum ſit aliquid in unoquoque quod excellat in aliqua in ingenij parte, & in pleriſque laudabilia permulta, non uideri hoc genus ab inſtitutione bonorum morum & à ſtudijs doctrinę eius, quam expetimus, repellendum eſſe. Quod ſi fortunę & temporis iniquitas aut nobis in uetuſtis cõſeruandis autoribus tragœdiã reliquiſſet, aut non ademiſſet Gręcis comœdiam, magnam opinor uoluptatem ex Græcorum & Latinorum inter ſe ſcriptorum contentione caperemus. Sed quando hoc nobis bonum ereptum eſt, ſiue hęc hominum iniuria fuerit, ſiue temporis, ex alternorum tamen lectione licet animaduertere, quę ſit utriuſq; generis uis, quanquam tragœdia forte turbulentior, & ad concitandos diuerſis affectibus animos non parum certe potentior. I A. *Polite iſta admodum & perquam commode Paule: itaque gaudeo tua iſta in expendendis ſcriptoribus Gręcis & Latinis attentione ac diligentia, in qua ſpecimen nobis eximium tui ingenij prębes: mihi quidem non paruam laboris partẽ ademiſti in diſcernendis & dijudicandis poetis, nam hos*

modo

modo quos commemoraſti, & alios ferè horũ ſimiles non legendos ſolum, ſed habendos tibi perquamfamiliareis puto: nec uſq; eò Platonis illud interdictum horreo, ut non putem bonum morem potius poetis, quàm poetas bono mori legem eſſe laturos. Sed tamen neq; ille in eo ſtatuendo nõ aliquid ſecutus eſt: et nos te nolumus in numero ducere poetarum ſotadicos iſtos impuros uerſificatores, qui ad omnem petulantiam progreſſi, omnia ſcurrilibus probris referſerunt. P A V. *Nequaquam mi pater, intelligo enim quos dicas, niſi ſiquando illi legendi ſunt, ut excellentium et grauium poetarum uirtus & ſapientia magis eluceat. Sed quod de Muſica te uelle dixiſti dicere, id ego audire ſanè aueo.* IA. *Quippe qui in hac arte patris tui cura apprime à pueritia inſtructus fuiſti. Sed ego non ea dicam, quę huius uulgatę & triuialis Symphonię ſint, cuius auribus tantum ſuauitate demulcendis omne eſt lenocinium, & quę in ſola penè uocum flexione ac modulatione ipſa conſiſtunt: hanc enim uelut bonis moribus inimiciſſimam iure et ab rep. ſua excluſit* Plato, *& in ſuas ciuitates* Aegyptij *nunquã admiſere. Sed dicendũ eſt de uera Muſica, cuius animis ab agreſti illo rigidoq; ſenſu ad urbanitatem reflectendis, & eiſdẽ rurſus ne mollicia nimia perfluant, uirtute & conſtantia uinciendis, totum officiũ eſt: & quoniã diximus eſſe quiddã, quod anteuertendũ primo nobis uidetur, ſic habeto: cũ quemadmodũ in ſtadio fieri ſolet, nos in hoc diſciplinarũ & artiũ ingenuarũ ueluti decurſu quaſi è carceribus deducamus adoleſcentiam, ut eam in loco ubi eſt premium certaminis poſitum ſiſtamus: ſummum eſſe illud*

& extremum

& extremum quo tendimus ipſam illam de qua toties iam locuti ſumus perfectricem naturæ humanę ac rationis & beatę uitę largitricem philoſophiam: ad quam cum fuerit peruentum, conſtituenda in ea ſedes eſt, & omnium conſiliorum collocandum domicilium: quippe cum nec quod ad ſalutem noſtri, tranquillitatemq; pertineat, nec quod ad ſani animi plurimas capiundas uoluptates utile ſit, quicquã ibi poſſit deeſſe: porrò exorſus huius noſtræ deductionis grammaticæ ipſa extitit: è qua cum tantum inſtiteris in ea quantum fuerit neceſſe, ad ornandam & excolendam, alia quadam arte et doctrina orationem diſcedendum eſt, cuius in primis neceſſarię & maxime pręclarę facultatis ſtudiũ in omnem reliquam deinceps uitam pertinere debere diximus: tanquam ſine qua magnus uir quiſpiam, & inter cęteros gloria eminens nec domi, nec uero etiam belli exiſtere facile poſſit. Verum etſi hanc exercitationem grauiter, diſtinctę, ornateq; diſſerendi, qua de re cunq; fuerit propoſitum comitem adoleſcenti, in omnem ętatem tradimus, ut cum unà cum eo. ad philoſophiam tãquã ad mare fluuius peruecta fuerit, coaleſcat cum illa in unum quaſi corpus et confluat: ſic eam uolumus aliarum artium ac diſciplinarum, tanquam aquarum & fluminum acceſſu, uberiorem fluere. Itaq; nulla eſt earum artium, quę liberales ſunt, et in genuo homine dignę exiſtimantur, non ſuſcipienda adoleſcenti quatenus commodum ſit, hoc eſt ut tantum in unaquaq; ponatur temporis, quantum fuerit ſatis, nam neque rit negocium difficile, & illę tamen ſocietate & conſenſu quodam nexę inter ſe & colligatę ſunt, ut qui in unam

penitius

penitius intrarit, facilè ſibi aditum patefaciat ad cęteras. Itaq; antiqui illi Graeci, qui hęc curioſius et in maiore ocio q̃ noſtri tractauerunt, cum cernerent ad perfectam ſummamq; ſapientiam, quam illi in gubernatione rerum publicarum: & in excellendo ac pręſtando caeteris hominibus conſilio ac eloquentia poſitam arbitrabantur, iter eſſe per huiuſcemodi artes, pręceptores quidem dicendi ſimul & ſapiendi, quos illi Sophiſtas uocabant, quaſi ciuilis prudentię magiſtros, impenſo conducebant pretio liberis: ut affixi illis ſemper, ab eorum latere nunquam diſcederent: ad alios uero doctores Geometras, Muſicos, Aſtronomos, filios tanquam deambulatum iubebant duci: apud quos tamen aliquid reperirent quod operę precium eſſet addiſcere. Sed cum aetas puerilis & paulo etiam magis adoleſcens plurimo igni citata & uiuida, quieſcere nullo pacto queat, ſemperq; in agitatu motuq; ſit, nec garriendi, curſandi, clamandi conſtituat modum, quas putauerunt artes regendae illi aetati & temperamento quodam fingendae idoneas potiſſimum eſſe, eas primas adhibuerunt, gymnaſticam uidelicet & muſicam, quarum altera corporis in puero motus, altera animi, effuſos ipſos per ſeſe & immoderatos, ſub leges quaſdam redigeret: ut cum ſuos naturae curſus impetusq; permiſiſſet, affingeret tamen quiddam ex arte & diſciplina, quod cum uenuſtatem omnibus illis motionibus, tum corpori ualetudinem, animo modeſtiam praeterea poſſet afferre. Ac quod ad corpus quidem & eius exercitationes attinet, permulta ex illo antiquo uſu contraria conſuetudine ſublata ſunt: non enim nos neque frequenti-

bus balneis utimur, neque quotidie lauamus, quod illi ſtudio faciebant: nec oleum iandiu aut palęſtram ullam nouimus: tantum quę erant Romanæ *exercitationis propria in noſtris moribus remanſerunt, pleraque equitare, currere, pila ludere, iaculum mittere, certare rudibus, & ſiqua eiuſmodi ſunt ad laborem corporis ualetudinemq́; ſpectantia, quæ non tam ſunt artis, quàm ſtudij: & in quibus decor omnis accerſendus eſt, non à pręceptis magiſtri, ſed ab ipſius ingenio & modeſtia adoleſcentis.* V*num etiam reliquum eſt commune gymnaſticę & muſicæ agitandi corporis artificium, quod in choreis ſitum eſt, & in ipſa arte ſtudioq́; ad fidium ſonitum tibiarium'ue ſaltandi.* In *quo ipſo tamen muſicæ priores partes obtinet, ad quam, quoniam de gymnaſtica ſatis eſt dictum, eis coloribus, quos probauit antiquitas in puerorum animis depingendam iam tranſeamus.*

P A V. Q*uàm uereor, ne hoc quicquid ego didici muſicæ, ex eo genere ſit, quod tibi minus probandum eſſe uideatur, quanquam ego iandudum ab illo propè deſueui, & ut tu uidere potes, minus minusq́; eo quotidie delector, & ad hanc grauiorem & nobiliorem muſicen, quam conſpicor in poetis, libentius me dedo, quæ animum meum illis numeris & dignitate ac grauitate ſententiarum propè in cœlum rapit.* IA. Q*uod didiciſti* Paule *de uocibus & tonis (ſic enim uos appellatis) aut tollendis in acutum, aut rurſus in graue deprimendis, itemq́; de certis, falſisq́; uoculis, nec non de eo quantum integer tonus, quantum dimidiatus pendat, quæ*

in diapaſon uis, quæ in diapente, qui gradus uocum numeriq́; & ipſorum inter ſe permutationes, quæ cui uoci cum uoce quaque conſonantia, & ſiqua ſunt talia muſici ludi documenta, non inficiabor ea abs te & rite & neceſſario percepta eſſe. Sed harum rerum cognitio eſt non difficilis: illud uidendum, ne malo uſu ars ſine dubio ad hominis naturam in primis accommodata, ſi corrupta ea ſit, mores deinde quoque & animos noſtros ipſa corrumpat: etenim nihil eſt profecto ad obligandum & comprehendendum animum numero potentius, nec quod ſe magis illi inſinuet, aut normam legemq́; preſcribat, quemadmodum eum uelit moueri & affici: declarat hoc tacitè ipſa ſæpe lectio oratorum & poetarum, & quando in utriſque numerus modiq́; ſunt, & menſurę interuallaq́; uerborum, & ſi in poetis id multo eſt expreſſius: ſed tamen hos cum legimus, ſentimus nos intus affici, & qua numeroſa illa uis ſeſe inferat, cum hac unà ferri, & in omnem partem pertrahi ſenſus noſtros. Quod ſi uox cantusq́; accedat illi cōpoſitioni accommodatus & cōgruens, uix ullum animi robur obſtiterit, quin det manus, & ſe ducēdum tanquam addictū prębeat. Quid ergo eſt? quò plus in hoc genere eſt actionis & uirium, hoc magis prouidendum erat, quod tamen nequaq̄ fit, ut ne cuiq; liberum eſſet, quemadmodum quiſq; uellet muſicę modos & uariare et flectere, ſed ſtatis quibuſdā et publicè probatis oēs cogerentur uti: quod quidem antiquitus Lacędęmone uſq; eò ſeuere fuit obſeruatum, ut Timotheum Citharœdum nobilem in primis ma-

gno concurſu artem Spartæ profitentem, quod chordam unam addidiſſet in cithara, tanquam ſoluentem leges, & labefactantem iuuenum diſciplinam, illa ciuitas exterminandum curauerit. quod ſi quæratur qui modus ſit in muſicis tenendus, hæc ego omnia attendenda eſſe puto: cum conſtet chorus ex tribus, ſententia, rythmo (hic enim numerus nobis eſt) & uoce, primum quidem omnium & potiſſimum ſententiam eſſe, utpote quæ ſit ſedes & fundamentū reliquorum, & per ſe ipſa ualeat non minimum ad ſuadendum animo uel diſſuadendum: numeris autem modisq; contorta penetret multo acrius: ſi uero etiam cantu & uoce fuerit modulata, iam omnis intus ſenſus & hominem totum poſſideat. Videndum eſt igitur acute uel ciuitati, ſi quæ forte aliquando publice huius rei ſuſceperit curam, uel priuato ciui, qui bene & pudice erudiendi filij certe ſit curioſus, ita ut addiſcatur hæc ars, ut quod ſubiectum materiesq; eſt artis, uerba uidelicet & ſententiæ, ex genere eo ſint, quod ad optimos conſeruandos alendosq; mores ualeat plurimum: quod idonee fiet, ſi aut laudes clarorum uirorum, eorum'ue dicta & pronunciata ad uirtutem pertinentia, aut diuinæ res, & de Deo ipſo ea prædicabuntur, quæ habent illius bonitatis, benignitatis, clementiæq; commemorationem, cum maxima noſtra utilitate beneficijsq; coniunctam: cuiuſmodi primum ſcripſit in originibus Cato, uſurpatum fuiſſe apud ueteres Romanos, ut poſt epulas ad tibiam fortium uirorum laudes, & preclara in patriam merita canerentur: altero interdum utuntur poetæ, ut apud Virgilium Iopas, de ſole, & luna, & cœle=

& cœleſtibus rebus illic canens: apud nos uero ſublimius multo atque ſanctius, qui ſacris numeris diuinæ poteſtatis, & ergà nos beneficentiæ myſteria cecinerunt: quod & nuper muſis omnibus approbantibus fecit homo ingenio & eloquentia & Chriſtiana pietate in omni poetica facultate præſtans Actius Syncerus: hac quidem baſi ſuppoſita & collocata, adhibendus iam deinceps numerus eſt: qui nequaquam poterit profecto fluidus eſſe, & mollis, & inconſtans, ſi dignitatem illius ſententiæ apte debeat modulari: ſed habebit ſuauitatem auſteram & uirilem neceſſario, grauesq́; conſectabitur modos: non enim aut natura ipſa fert, aut noſtra poteſt pati expectatio, ut factum egregium Mutij Scæuę ſiquis narrando aſtringat, numeris celeribus id iambis debeat euoluere: feſtinationis enim & auiditatis, & turbati iratiq́; animi pedes illi ſunt, non conſtantis inuictęq́; uirtutis: neque item deuotio illa Deciorum, & in medios hoſtes procurſus, cum ſe illi pro patriæ ſalute ad certam proiecere mortem, mollibus elegis aut fluentibus dithirambis uinciendus eſt: ſed heroum quęrit carmen, ut dignitatem rerum par numerus conſequatur: Porrò ſententia & numero conſonantibus non poterit uox illis ſolidum & uirile tenentibus ipſa infracta & muliebris eſſe, qui iam erit concentus non ſolum ad bonos mores & diſciplinam utilis, ſed etiam, ut mea fert opinio, iucunditate ipſa, & amœnitate longe ſuperior: non enim dulci quodam ueluti decocto ſatietatem cito afferet, & ſenſus faſtidio ab alienabit, ſed ſuauita-

tem autoritate condiens tenebit diutius, atque in ado-leſcentium animis inſinuans præclarum illud fœdus ho-neſtatis cum uoluptate, quod caput eſſe bonorum mo-rum diximus, idoneum erit id & conciliare in animo, & conſeruare. Hanc ego *muſicam & tibi* Paule *& o-mnibus adoleſcentibus, qui uirtutis uolunt eſſe ſtudioſi, & ſectandam cupide, & firmiter comprehendendam præcipio: quanquam tu quidem noſtra monita tuo ſtudio antecedis.* Nam *iſta, quę nunc uulgo & paſſim ce-lebris eſt muſica, quid habere in ſe poteſt recti ac decori, quæ aut nulla uerborum fermè & ſententiarum ſede ſuf-fulta ſit; aut ſi etiam habeat ſubiectam aliquam ſenten-tiam, illius tamen ſenſum ac notionem conciſe fractis ac uibratis inter fauces uocibus infuſcet & impediat: qua-ſi uero idcirco reperta muſica ſit, non quę mulceat tem-peret q; animos, ſed quę auribus tantum deſeruiat, & imitetur uolucrum ac beſtiarum cantus, quarum tamen ſimiles eſſe nollemus: at hoc eſt corporeum animum ef-ficere, & minime compotem ſui: à quo iure optimo cum abhorreret* Plato*, huic eſſe tali in ſua ciuitate noluit locum: nanque ubi molles, infractę, uoluptariæ q; ſen-tentię paribus numeris, & ſimili uocum modulamine proferuntur, uel ad libidines fluxæ, uel in doloribus languentes, uel ad ſubitos turbidi animi motus præcipites, & cōcitatæ, quā tu ibi labē uirtutis, quā bonorum morum naſtitatem fieri putas?* Et *nimirū hoc modo primū priſtinū ſuum morem rectum & laudabilem corrupit Græcia theatris & ſcenis nimium frequentandis, choris q; il-lis in*

lis in primis adſciſcendis, qui ſuauitate aures, animos autem maxime affectionibus uarijs permouiſſent: inde in urbem Romam *deuecta illa pernicies, neruos antiquę grauitatis perfregit, & diſcidit: noſtra autem hac ætate quid ſperari debeat boni ex huiuſcemodi muſicæ, promptum eſt cognoſcere, cum uideamus quibus moribus ſint ij, qui eam tradunt & profitentur. Quaombrem non illa hęc eſt digna homine libero, ſed quam paulo ante protulimus, laudabili ſententia, grauibus numeris, uoce uirili ad ſtudium uirtutis animum accendentem: cui ſi adiungatur præterea motus agitatioq; corporis ad ſonum numerumq; conuerſa, iam ſaltatio exoritur, & choreæ ipſæ, quarum nos uſum non penitus interdicimus adoleſcentiæ, raro modo illæ & ſobrie exerceantur: non inutiles erunt exhilarandis animis, & ex ſtudiorum labore & contracta illa cura reficiendis: uerum miſſas eas facere celeriter oportet, & ſaltationem totam deſerere: mature enim fit inepta, neque poteſt cum grauitate uirili, ſedatioribusq; moribus ullo pacto in unum locum tempusq; conuenire: paulatim deinde quoq; cantus & uocis modulatio relinquenda eſt, ut ne utamur ea ipſi, non ut ne audiamus utenteis alios.* Nam *auditio cuicunque ætati conceſſa ſane ſit, etiam ſenectæ, & ultimę, dum modicæ fiat, neque nimis dedita opera expetatur.* Rhythmos *quidem & ſententias numeris aſtrictas ex illo genere graui, ſiue in legendis poetis, ſiue in carminibus interdum etiam pangendis, omnis uitę comites uolumus eſſe,*

habent enim amœnum iuxta atque opportunum à ſeuerio ribus ſæpe ſtudijs & publicis curis occupationibus'ꝗ diuerſorium. PAV. *Percepi planè mi pater, & quid tu adſciſcas, probes'q; in muſicis, & quid repellas: dabo operam igitur ut tibi in utroꝗ ac ueritati ipſi ſatisfaciam.* IA. *Ne Arihmetica quidem Paule non aduocanda eſt in cæterarum conſortium diſciplinarum, quę eſt ipſa ars & ſcientia numerandi: cuius uſus ita nobis neceſſarius eſt, ut uideamur abſꝗ ea ne quot digitos quidem habeamus in manibus, aut quot oculis intueamur ſcire poſſe: quod ridicule uidetur accidiſſe priſcis hominibus ante* Palamedem, *cuius hoc inuentum apud* Troiam *fuiſſe fertur: quo quidem tempore neque* Agamemnon *tanti exercitus dux, neque is, qui in conſilijs excellere ab* Homero *dictus eſt* Neſtor, *naque uero* Vlyſſes *mortalium omnium uerſutiſſimus, numerum earũ nauium, quibus appulerunt ad* Troiam, *potuiſſent dicere. Sed fabulis miſſis, huius artis ſcientia atque exercitatio adoleſcentibus tradenda eſt, quatenus quidem expedit: principia enim certe percipienda ſunt, & introrſum nonnihil penetrandum, ut numerorum differentias, paris'que & imparis tum ac ipſorum inter ſe multiplices ac uarios intelligamus nexus, reſponſus'ꝗ propè mirabiles referentium certis interuallis & ſpatijs priores in numeris antecedentibus affectiones. ac notas poſteriorum ſemper numerorum, ac ſiqua ſunt alia eiuſdem modi, quæ cum ingenua oblectatione noſcende, artis liberaliſſimę, ad acuendum excitandumꝗ ingenium pręcipue idonea ſunt: mentem'q; pręterea à corporeis ab-*

ſtrahunt

ſtrahunt rebus, & ad meliorem ſuimet uſum conuertunt: ut ſua ui nixa, neque ſenſibilium rerum diuerberata, cogitationibus in illa ęterna et immobili ueritate intuenda firmius hęrere poſſit, id quod ſcientia hęc habet inprimis: eſt enim numerorum ea natura & uis, ut nullo aut minimo cõmercio cum fluxis rebus, & nunquam in eodem ſtatu manentibus, implicata ſit, ſed tanquam pura & ſimplex, et ſibi ſepoſita uirgo, non adeuntium oculis, nec manibus, ſed caſtis tantummodo mentibus attrectetur: quo etiam deterius ſibi ex illa & ſuę ui tę auſpicium faciunt, qui illam eius partem, quę in ſubducendis & colligendis ſummis poſita eſt, quam ratiocinatiuã appellamus, conferunt ad quęſtum, neq; emolumentum ex ea ſibimet ipſis, ſed arcę & loculis ſuis appetunt: & ſi enim huic quoq; miniſterio appoſita eſt, non alio fini tamen recte uſurpatur, quàm ut belli & domi bene geratur reſpub. & priuatę quoq; rationes ordine adminiſtrentur, quę ſine hoc ſtudio teneri rite non queunt. Ac quęſtus quidem ingenuis animis turpis ſemper & ſordidus eſt: recta autem communis rei priuatęq; gubernatio ſapientis hominis propria. Quid quod ab iſta arte cęteris omnibus artibus, quas mathematicas uocamus, principia traduntur, nec ſine hac illę ſuum munus obire poſſunt? quid enim ſine notione numerorũ Muſica? quid Geometria? quid ipſa cœli & ſyderum ſpeculatrix Aſtrologia poteſt efficere? quę cum artes ab hac arte numerum tanquam animum acceperint, ueſtiunt deinde illum ipſę, & de ſuo aliquid quaſi corpus adglutinant: ut uerbi cauſa, unitati, qua nihil eſt in natura rerum ſimplicius,

neque

neque in ſeipſa contractius, & ab omni omnino aliena re abſolutius, ſitum & poſitionem Geometria addit, M*u*ſi*ca ſonum, uiſum etiam & motum adiungit* Aſtrologia. *Quid Geometriam quibus uerbis honeſtabimus? cuius uis diſciplinæ latius etiam permanat, & in omneis artes penitus opificiaq́; humanæ uitę diffuſa eſt? cum enim puncti ſit linearum, ſuperficierum, figurarum tam in plano, quàm in ſolido ſcientia, certiſſimisq́; nixa rationibus & fundamentis, nuſquam labatur, nunquam titubet, cum ad mirabiles præbet in tuenda ueritate animis uoluptates, tum omnibus apta rebus non ſolum atque appoſita, uerum in primis etiam & maxime neceſſaria eſt: illud enim quòd unum continet omnia, quę arte & manu effici ſolent, libratio ipſa & collocatio, & unius ad alterum pro portione facta commenſio* Geometriæ *tota eſt: neque ſtarent tecta urbium & mœnia, illaq́; ampla & præclara operum monumenta, quæ in templis, theatris, fornicibusq́; uetuſtis* Romanæ *urbis adhuc conſpicimus, non tanta admiratione nos afficerent, niſi geometricis fuiſſent elaborata menſionibus. Quid columnę, porticusq́;? Quid belli inſtrumenta, & machinę? Quid fingendi, pingendi, & aut ex ęre, aut ex marmore cudendi tantis opificum ingenijs nobilitata quondam, & ſolis ingenuis permiſſa ars? ipſaq́; tota nauigatio, & locorum, orarum, regionum, littorum ex geographia ſumpta deſcriptio? agrorumq́; dimenſus, & aquarum deriuationes? ac denique ne ſingula memorem, quicquid uel oculis ſpectabile & magnificum, uel ad uſus uitæ commodum ac neceſſarium eſt, huius omne eſt artis*

& geome

& geometricæ facultatis inuentum. Quanquam quid nos manu facta recenſemus, cum ipſa hęc cœleſtia, quę ſupra nos, circumq; torquentur: quorum & ſpecies & utilitas nulla eſt oratione explicabilis, ipſaq; item leuis & grauis in inferiore mundo & commutabili connexio librataq; paribus momentis æqualitas, qua diuerſę res, & plurimum inter ſe repugnantes, ita ligantur & uinciuntur unà, ut cū ſe alternę maxime fugiant, ſic maxime contineantur, ratione geometrica quidem, ſed ea diuina, fabricata ſint. Hanc *tantam huius artis uim & poteſtatem cum intelligeret* Ar*chimedes, qui unus fuiſſe traditur in hac ſcientia longe omnibus pręſtans, dictitare ſolitus erat, confidere ſeſe, ſi alter inuentus foret terrarum orbis, hunc poſſe ad illum applicare & adiungere: & ſanè ea ille de ſe indicia perhibebat, ut non id loqui temere, neq; inaniter, & falsò gloriari uideretur: ponderum enim & menſurarum rationes, quibus reguntur, diriguntur q; omnia, cum ex* Geometria *optime calleret, intelligebat earum uim non quotidianis modo his inſtrumentis ſubſidijsq; communis uitæ, ſed maximis etiam uoluendis & moliendis rebus idoneam eſſe.* Atque *hic tantus uir, qui patrię ſuæ obſeſſæ contra exercitus* Ro*mani uim, & maximi imperatoris uirtutem, propter* Geo*metrię & ponderum ſcientiam unus fuit auxilio, reprehenſione tamen non caruit, quod ſcientiam hoc ipſo in primis nobilem, quod à ſenſibus oculisq; remota, ſola mentis ui intelligentiaq; nitatur, quaſi direpto honore produxiſſet in publicum: etenim apud illos eruditos academię pulueres, ubi iſta quondam liberalius tractabantur, potior quę-*

dam &

dam & magis occulta expendebatur huiuſce artis uis, fru ctusq́; petebatur alendis atq; ornandis bonis ingenijs multo uberior, qui non in oculis & admiratione uulgi, ſed in ipſius ueri contemplatione artisq́; ſpeculamentis, quę theoremata Gręci uocant, poſitus eſſet, quæ ꝑpetua ſerie aliud ex alio, tanquam orta tractaq́;, ſic ſubtiliter uere perſpicueq́; monſtrantur ut illa cognoſcendi ſuauitate contentus animus, nil amplius requirat: nec ſuæ tranquilliſſimę uoluptati populari extrinſecus plauſu uelit obſtrepi. PAV. *Dij immortales tot'ne et tanta nobis cognoſcenda eſſe pręcipis, præſertim properantibus ad philoſophiam? quę uideantur ſingula unius ætatem hominis diſtinere facile poſſe? etſi tibi ego aſſentior, fateorq́; debere omnia percipi, ſi etiam potis eſt, ad eamq́; rem ſanè alacris animo ſum: ſed audio tamen ſæpe permultos accuſantes breuitatem hominum uitæ, & difficultatem, ac magnitudinem huiuſcemodi artium uerbis exaggerantes, quaſi earum finis nulla capi poſſit. Itaq; habent illud* Theophraſti *identidem in ore, qui moriens accuſaſſe naturam dicitur, quæ brutis animantibus, uolucribusq́; nonnullis perlonga uiuendi ſpatia tribuiſſet, cum eorum nihil illa res intereſſet: hominem uero qui eſſet ad intelligendum & contemplandum natus, tunc potiſſimum extingueret, cum is mente & ratione bene uti uix cœpiſſet: quorum de opinione quid ſentias, itemq́; ad philoſophiam percipiendam, quã pręcipue ſectamur, ecquã in iſtis, quas commemoraſti, artibus opportunitatem eſſe conſtituas, audire ſi placet ſanè uelim.* I A. Maximam *Paule, ut tibi ad poſterius tuum reſpondeam prius: neque*

eam

eam ſimplicem & uniuſmodi, ſed multis rationibus utilem & accommodatam: nam cum omnis cognitio & ſcientia eſt liberalis, tum autem artes hę, de quibus iandudum loquimur, illius ipſius quam appetimus philoſophię, tanquam unius magni corporis quaſi membra quędam ſunt: quicquid enim in rerum naturis tractandis noſcendisq;, quocunq; illę è genere ſint, & in illarum uero intuendo uerſatur atq; inhęret, totum ſub ditione philoſophię eſt, ac lumine illius, tanquam ueritatis radio illuſtratur: porrò in philoſophia quędam ſunt quę cęterorum maxima pręſtantiſſimaq; habentur: qualis eſt de ſummo omnium bono cognitio, deq; eo, quod ſumme eſt, quodq; cęteris cauſam ut ſint praebet: & ſiqua ſunt alia eiuſdem modi naturę illius eximię & principis cognata atq; affinia: ad quae intelligēda, quoniā in excelſiſſimo montis loco poſita ſunt, per huiuſmodi ſtudia et diſciplinas, tanq̃ per cliuos gradusq; ſcanditur: multaq; adhibentur ex hiſce ipſis facultatibus mentem ãium'q; adminiculantia, & in ſublime tolli adiuuãtia: ſine quibus labare atq; errare fermè eſſet neceſſe, ut harum in hac quoq; parte egregia artium opera utilisq; reperiatur: uerum illa palmaris, quod auocant animũ à ſenſibus, ipſumq; docent, per ſemetipſum quae conſideranda ſunt, ea ſeorſum à ſenſionum corporearum ſtrepitu, ſolum in ſemetipſo conſiderare & cernere, quod eſt maxime certum et proprium philoſophi munus: nam cum naturas rerum omnium, & illud ipſum quod ſunt, uel ſummouerit procul natura à conſpectu noſtro, uel quas etiam obtulit, & tradidit nobis penè conturbernales, tantis eas tamen in uolucris contexerit,

ut aures,

ut aures, oculos, cęterosq́; ſenſus permoueant modo, menti autem ipſi, conanti apprehendere illud quod quidq; eſt, offundant tenebras: non fuit mediocris operę, neque exigui laboris, facere animum ipſum ſibimet uiam per mediam turbam, concurſionemq́; ſenſilium, & illud ipſum inuenire, quod quęq; res una eſt, unum ipſum ſcilicet idemq́; ſemper, neq; tempore ullo, neq; mutatione uariabile. Quod quoniam nullo pacto fieri potuit, niſi coërcitis & relectis ſenſibus, ac illis etiam imaginum ſimilitudinibus, quæ ex ſenſionibus rerum exterarum introductæ in animum atque impreſſæ uolitant uagæ, contemplantiq́; obſtrepunt, ſilere penitus iuſſis: idcirco ut quęq; ars ſic ſe gerere animum, atq; à ſenſibus quoad poteſt diſcedere, rediréq; in ſeſe maxime docet, ita maxime ad philoſophiam utilis ea, atq; opportuna eſt, quod in his numerandi metiendiq́; diſciplinis pręcipue licet cernere: illæ enim menti ea tractanda cogitandaq́; proponunt, quæ à motu, quæ à ſenſu, quæ à tempore, quę à uarietate, à diſcrepantia à contrarijs pulſionibus penitus remota alienaq́; exiſtunt, perpetuamq́; obtinent & immutabilem in ſe ipſis conſtantiam ac ueritatem: quę cum ſit familiaris philoſophię facultas, mathematicę iſtę artes & ſcientię, uel quod animum ſic erudiunt, ut ſolus ad ſpeculandum ſua ui niti & confidere conſueſcat: uel quod ipſę quoque philoſophię partes & membra quodã modo ſunt, ad illam ipſam aſpirantibus noſcendę quadam tenus, nec ſine honore debito ſunt pręt ereundę. Nam *quod magnitudo earum deterreat nonnullos, & deſperare vene ſibi cogat, non eſt*

hoc

hoc artis nec difficultatis ex arte, ſed imbecillitatis, & deſidię uitium: equidem non eo inficias, eſſe in artibus ipſis non difficultatem mehercule, neq; operoſitatem (ut ita loquar) abhorret enim res à natura uerbi, ſed ſubtilitatem potius, & abſtruſionem quandam rerum intelligibilium, nequaquam expoſitam populo, nec patentem hebetibus tardisq; ingenijs, quę tamen acutorum, & ualentium ingeniorum aciem non effugiat, quo illa paruo ductu exiguaq; monſtratione intenta tam facile tamq; celeriter penetrant, non ut alienas & inhoſpitas peragrare regiones, ſed uti in ſuo regno dominari uideantur: eſt enim permagna hominum ingenijs innata uis, in quibus illa hominibus ab natura bene locata & conſtituta ſunt: atq; ita magna, ut neque numero rerum, quas concipiunt, apprehendunt q;, uincantur, neque amplitudine & mole opprimantur, nec tenuitate acumine q; fruſtrentur. Sed quemadmodum oculi, quibus à natura uegeti & perſpicaces ſunt traditi, facili leniq; conuerſu in quã ſe cunq; dederint partem celeriter o͞ia & ſine labore quę uolunt contuentur. Sic mēs bene inſtituta, & ſubornata à natura ad omnia comprehendenda in quę intenderit eſt perſpicax. An ſi hoc eſſet difficile, tantopere plurium artium ſcientia & copijs ſe inſtruere, tot olim è ſcholis Gręcię doctiſſimi homines produiſſent: illamq; magnificam & glorioſam (ut tum quidem uidebatur) promulgaſſent uocem, ſeſe paratos eſſe omnibus quacunque de re quis quęreret ſtatim reſpondere. quod primus feciſſe traditur Leontinus Gorgias: cui quidem ob eam rem tanti honores à communi Gręcia

habiti

habiti ſunt, ut ex omnibus uni non inaurata Delphis, ſed aurea ſtatua collocaretur: quę tamen nouę oſtentationis pro feſſio principio in admiratione habita. poſtea turba & mul titudine idem facientium, profitentiumq́; euiluit: atq; alij ta men ſuo ingenio & ſtudio oſtētando artium iſtarum, quas liberales dicimus, & bonarum literarum regionibus ſe te nuerunt. Hippias *uero, qui in olympiorum celebritate to tius* Græcię *multo maxima non ſolum ingenuas omneis di ſciplinas callere ſeſe, earumq́; idoneum cuiuis authorem & magiſtrum ſe fore profeſſus ſit, ſed palàm audiente* Græ*cia, etiam annulum quem in digito haberet, ſoccos quibus indutus, pallium, quo amictus eſſet, ab ſeſe factos & fa bricatos gloriatus eſt, non ne declarat nullam eſſe artem, quę effugere hominis ingenium aciemq́; poſſit? qu anquam iſte quidem fortaſſis nugator, & cęteri cum illa gloria nô ferendi.* Ad *illos te reuoco, qui ſummam uim & gloriam perfectæ ſapientię ſine ulla oſtentatione conſecuti ſunt.* An *tu putas quicquam fuiſſe in rerum natura, aut in ullius artis ſcientia, quod aut amplitudinem, prudentiamq́;* Plato*nis, aut acumen ingeniúq́;* Ariſtotelis, *aut ubertatem* Theo*phraſti, aut* Polemonis, Arceſilę, Chryſippi, Carneadis *copiam diligentiamq́; pręterierit? quanquam horum quidē talium & multitudine & gloria redundauit uetus* Græ*cia, ut ſingulos nominare non ſit neceſſe.* Noſtri *in hoc ge nere infrequentiores, quod accidit fortunę uitio.* Vix *enim aperto ad philoſophiam additu, primus* M. Varro *ueterū omnium doctiſſimus, deinde flumen illud aureum eloquen tię* Cicero *eò ſe immiſerat,* Romanaq; *ingenia ſecum per trahebat,*

*trahebat,cum repente cõmutato reip. ſtatu,barbari & mores & literę ſilentiũ optimis artibus indixere. Sed ut ab illis antiquis ſęculis ad noſtra tempora deueniamus:nõ te puto arbitrari eũ,quẽ maxime miraris,quẽ ſemper in manibus habes,quem aſſidue legis,*Petrum Bembum, *ſine multarũ diſciplinarũ cognitione & ſcientia ad tam eximiã laudem eloquentię totiusq́; ſapientię ꝑuenire potuiſſe:in quo quidẽ homine maximũ eſt ornamentum ętati noſtrę conſtitutum, & mihi ſingularis ex eo lætitia,quando nos inter nos ſanctiſſimo fœdere amicitię iã inde ab adoleſcentia coniuncti, nihil germanis fratribus in amore mutuo concedimus. quid de* Hieronymo Aleandro? *quid de* Deſiderio Eraſmo *dicã, hominibus doctiſſimis & oĩum artium ad doctrinarum cognitione,uſu,memoriaq́; celebratiſſimis? quid de* Andrea Alciato *noſtro? ac ne longius abeas: tuus* Paule Gregorius Lilius,*cuius tu primo cũ patre tuo etiam dũ cum eſſes,autoritate & diligentia bonis literis imbutus es: non'ne cõpluriũ doctrinarũ ſcientiã ſine difficultate tanta aſſecutus eſt? Nam is quo cum ipſe aſſidue uiuit,quem nos quoq; admirari ſoliti ſumus uir clariſſimus & nobiliſſimus* Ioan. Franciſcus Picus,*cuius tandẽ ſcientię aut diſciplinę expers ulli unquam uiſus eſt? qui cum haberet domeſticum exemplum quod imitaretur,hominis oĩum in omni uirtute & doctrina maximi,*Ioannis Pici *patrui ſui,ſuo ingenio,diligentiaq́; perfecit,ut non illũ deſiderare iam mortuũ,ſed eũ in huius ipſius eodem ſanguine procreati,doctrina & moribus recognoſcere poſſimus. Verũ ne ſit infinitum numerare oẽs, qui ſtudio acri atq; ingenio pręditi in pluribus artibus facultatibusq́; uiguerunt,ſic in præſentia concludamus. Cum*

hęc quæ in ingenuis & pręclariſſimis artibus poſita ſunt, habeant quandã in diſſimilibus generibus, conſimilẽ tamen ad quęrendũ & inueſtigandũ uiam, per quam tanq̃ uno eo demq; ſpiritu oĩa contineantur: facile patere ea bonis & acutis & uigilantibus ingenijs, ijsq; ad comprehendendum parata expoſitaq; eſſe: tardis aũt, atq; hebetibus, et imbecillitate deſidiaq; corruptis apparere difficillima, ueriſſime ut dictum eſſe uideatur, aut cito ea ꝑcipi, aut nunq̃: quod non uarietatis in illis, neq; artiũ difficultatis, ſed ingeniorũ et uoluntatũ omne ſit diſcrimen. Nec ſiqui extiterunt, extantq; quotidie, qui ſingularem aliq̃ ex his artem cum ſibi tractandam cognoſcendamq; propoſuiſſent, oẽm ſuam ętatem in ea conſumpſerunt, id ſanè mirandũ eſt: qđ idem poteſt contingere nauigantibus, ut cum ſibi portum aliquem propoſuerint, quò uelint proficiſci, capti forte inter nauigandum alicuius loci amœnitate, dimiſſo priſtino curſu, reſideant ibidem, & ſua oĩa componant: properantibus quidẽ ad philoſophiã, ut tu modo dixiſti, in qua eſt portus noſtris fortunis conſtitutus, hæc tanquam diuerſoria capienda ſunt, cõmorandumq; in his quoad expedit, & cognitioni ſatis ſit, quæ hactenus eſſe debet, ut locorũ ſitum et mores, cultusq; hoĩum non tanquã ciuis & incola, ſed ut curioſus uiator inſpexiſſe uideare: ut cum eodẽ fortaſſe redeundũ tibi fuerit, non itineris monſtrator quęrendus, ſed notum & familiare hoſpitiũ ſit ineundũ. Sic in diſciplinis & artibus cęteris, ꝑ quas gradimur tendimusq; ad philoſophiã, ipſa artiũ principia & fundamẽta cognoſcenda ſunt, capitaq; illa rerum è quibus oĩs poſtea ad ſingulas tractandas & confirmandas res argumentatio ducatur, ꝑcipienda penitus, et in

memoria ſunt conſtituenda: aliquę etiã ſingulares noſcendę quæſtiones, neq; oẽs tamen, quęcunq; in illa arte colligi et concludi poſſunt: id enim iã infinitum eſt, & in quo com plures uiri boni tempus oẽ ſuũ atq; ocium diſpoſuere, capti illecebra deſidioſæ cuiuſdã delectationis: parit enim ex ſeſe ſemper aliquid atq; gignit ipſa in unaquaq; arte aſſidua uo lutatio, qđ cum uoluptate contemplere, dũ res cunctas mi- nutatim obire uult, quę ſub illius artis cadunt notionẽ: nec modũ ſibi facit, niſi is ſe euoluat et explicet qui quemadmo dum Vlyſſes *maiore ui ad ſe eijciendũ nixus eſt, quàm ut ad* Sirenarũ *cantus poſſit adhęreſcere.* Illud *poſſum ego cõ firmare & polliceri audacter, ſiquis per haſce facultates et diſciplinas contenderit ad philoſophiã, & illarũ cognitione doctrinaq; mediocri nõ tã inſtructus quàm imbutus, huic oĩum ſcientiarũ dominę totum ſeſe dediderit, fore uti poſtea cum uſus acciderit, ad illarũ unam quancunq; rediens, et ali quid in ea noſſe tractareq; inſtituens, multo id & facilius agat & melius quàm ſi expers philoſophiæ in illius unius ſtudio ętatem totam contriuiſſet: reuertetur enim ex opibus copijsq; philoſophię et aĩo et ĩgenio multo paratior.* PA V. Iam *intelligo mi pater & facilitatem illã, quã dicis, & mo dum, et ordinẽ, quem tenendũ putas, prorſusq; ita agi opor tere pſuaſus ſum.* Sed *quod ſæpius iam mihi te loquente ac cidit, ut amore quodã ferrer ad philoſophiam, eo nunc ue= hementius me inflãmari ſentio, qđ nihil uſquam pręclarum neq; appetendũ eſſe uideo, qđ non ex illa, aut propter illã ſit.* Ecquis *igitur mihi ille erit dies, cum in tanti poſſeſſione boni* Deorũ *immortalium ſummo, et tuo pater beneficio po ſitum eſſe me cognoſcam?* IA. Et *breue eſt qđ tibi uiæ ẽt*

nũc reſtat, et oĩa futura ſunt tuo iſti aĩo facillima: ac mora lis quidẽ philoſophię initia iã attigiſti, ad ſummas aũt et altiſ ſimas philoſophie partes ac rationes certa ſemita eſt, qua ego te deducam, cum curriculũ hoc confeceris, quod tamen totum penè percucurriſti: cęteris enim liberalibus diſcipli nis à te perceptis, Geometriæ aliquantum plus & Aſtrologię quoq; ſtudij ac temporis eſt impendendũ: quod tamẽ utrunq; una ęſtas effecerit, atq; ita ut oĩa è Græcis ſcripto ribus petas, quando latina perturbatius ſcripta ſunt. Et quò niam de Aſtrologia adhuc nihil diximus, ne ea quidẽ ſilen tio uidetur prætereunda eſſe, quæ eſt cœleſtium non tam naturarũ et corporũ (id enim philoſophię munus eſt) quàm motuum illorum tot atq; tantorũ, & diurnarũ ac nocturna rũ concurſionum circuitionumq́; tam in uniuerſis globis cõ tinẽtibus oĩa, quàm in ipſis ſtellis ſideribusq́; ſcientia: cuius non omneis partes, neq; ſingula articulatim mẽbra noſſe ne ceſſe eſt, niſi ſiquis illã artem uelit profiteri: ſcire quidem quantũ ſatis eſt, ad philoſophiã tendentibus, & quod in fa cultatis illius principijs conſiſtit addiſcere, certe humanum eſt. Quis enim eſt tam agreſti animo, et tam auerſus aureis ſuas ab ipſa uoce naturæ, qui non ſpectaculo et contempla tione tantorũ luminũ, ad aliquã eorũ conſiderationẽ moueatur? aut qui nõ ſtudeat noſſe locũ, in quo ſiti ſumus, medius infimus, an ſummus ille ſit: ortus quoq; ſignorũ & obitus, ſolisq́; & lunę, & cæterorũ errantium conuerſiones, tum diſpares inter ſe, tum ſuis tamen unam quanq; ſpatijs et tẽ poribus ſolennes atq; ſtatas: aſtrorũ quoq; ipſorum unius ad aliud acceſſus, & plerũq; anteceſſus, ſubitos et interdũ receſſus: defectus itẽ (ut poeta inquit) Solis uarios, Lunæq́; labores

labores, cur tantū oceano properent ſe tingere ſoles Hyber*ni, uel quę tardis mora noctibus obſtet, & cætera eiuſdem modi, quæ qui percipere animis ſuis contemnunt, nō ut phi loſophiam ijdem percipiant, ſed ut homines eſſe exiſtimentur magnopere eſt illis elaborandū.* PAV. *Vere ita eſt, nam ſi orta eſt ex admiratione cura cognoſcendi & percipiendi, ut te ſæpe audio loqui, nihil eſt profecto rerū iſtarum, quæ in cœlo ſunt, contemplatione admirabilius.* IA. Hoc *quidē curſu* Paule *confecto (quoniam ad tuæ ætatis ſpatia iam acceſſimus, nihil enim tibi, aut paulum quiddam adhuc deeſt ex ijs, quæ ſupra dicta ſunt) intrandum demū eſt in philoſophię campos latos atq; patentes, eoſdemq; feraces & frugiferos rerum omnium, quarū ad alendam beatiſſimam uitam uſus eſſe aliquis atq; opportunitas poteſt: qđ nos quidē facere in te cœpimus, qui te admonuimus ad* Ari*ſtotelis* Ethica: *qua ex lectione intelliges quæ tibi in moribus recta atq; ingenua ſunt, uſu & diſciplina comparata, non ipſam uirtutem eſſe, ſed ſimulachrū imaginemq; uirtutis: cui tamen, ut alio loco diximus ſpiritum atq; aīam philoſophia infuſura, & ſimulachrū exanime ac mutum, uitale ſimul ac uocale effectura eſt.* Verum *huic philoſophię ſtudio dialecticam eſſe adiunctam oportet, quam eandē & logicam appellamus: cuius artis partem eam, in qua de figuris & modis argumentandi traditur, iampridem te docuimus, quarū ipſe argumentationum multis iam rebus uſum utilitatemq; cognoſti: ſed reſtāt multa atq; ardua, quę ſi in tractata imperceptaq; ſint, labare mentem noſtrā in maximis inueſtigandis rebus fermè ſit neceſſe: eſt enim certa quę dā uia & perſubtilis ratio explorandi in unoquoq; genere,*

quo

quo de quęratur aliquid, quid ſit illius generis cognatū in primis & propriū, unde ad concludendum et demonſtrandum firmiſſime res argumentationesq; ducantur, quod hoc enucleatius ſcire, noſſeq; oportet, qđ infinitę penè ſunt aptę ad fallendū & in ſe quidē ipſæ longę alienę à uero, ſed ueri tamen ſimilitudinē præ ſe ferentes rationes: quæ non imbutos modo mediocriter, ſed ſæpe hoīes doctiſſimos eruditiſſimosq; peruertunt, ſtantesq; deijciunt, & circumueniunt cautos: quibus niſi arma dialecticæ ſcienter periteq; tractētur: minime poſſit obſiſti. Sed quoniā & hęc ipſa, quæ nūc de dialectica dicimus et totā illius uim & poteſtatem paulo poſt in ipſis Ariſtotelis libris nobis monſtrātibus cogniturus es, nō attinet plura loqui, niſi id tātum monere et pręcipere, quoniā in ipſo iā limine philoſophiæ conſtitutus es, ut optimos autores ſcientię pręſtantiſſimę, tibi ſemper legendos uolutandosq; proponas: Platonem in primis, et Ariſtotelem: quorū quidē duorū cœleſtibus ingenijs admirabiliq; ſciētia, iure ſe oībus gētibus anteponit Gręcia, tum aūt Gręcos potiſſimū interpretes: nam hos, qui latinā ſcriptionē profeſſi, barbara oīa, pollutaq; reddiderunt, & inquinatis literis, præpoſterisq; quęſtionibus, magnas offuderunt philoſophiæ tenebras, magnopere tibi uitandos et fugiendos eſſe ſentio: nihil enim afferunt ingenui neq; recti: ſed cum uerā ignorent philoſophię uim, & rationes nothas, quas Græci ſophiſmata uocant, pro legitimis & ueris rationibus conſectētur, ad clamandū quidē & litigandū ualde robuſti ſunt, in doctrina uero, & in ipſa ſapientia prorſus ſunt imbecilles: qui etiā uanitate quadā ingenij ignorantiaq; inducti, in eis rebus populi aucupantur famam, quarū eos rerū maxime

xime pudere oporteret: ſed horũ turba ineptijsq́; reiectis, tu Paule ſic philoſophiã amplexator, ut eã intelligas artem eſſe bene beateq́; uiuendi: nec intelligendi ſolum, ſed etiam agendi, faciendiq́, magiſtrã: hęc tibi conſtantiã et firmitatẽ in bonis moribus allatura eſt: hęc copiã et ubertatem pulcherrimarũ rerũ ac ſententiarũ orationi tuę ſuppeditabit: hęc te optimis inſtituet et conſilijs et uoluntatibus, fideiq́; tibi erit et officij et integritatis ſemꝑ magiſtra: hęc efficiet ut illud excelſum & erectũ & liberũ in aĩo, in quo ineſt dignitas, nunquã cedat fortunę, non ſecundis ullis rebus, nõ aduerſis permoueatur. Quod ſiqui huc peruecti & uberibus philoſophię aliquandiu aliti, ad alia uitę ſtudia deinde ſe conuerterint, ſiue ius ciuile uoluerint exequi, ſiue reipub. curã domi belli'ue, ſiue quancunq; aliam artem ſectamq́; earum, quę cum honore laudeq́, ſi ſcipiuntur, ſciant illi ad quã ſe cunq; dederint partem, & facilitatis multo plus in aſſequendo, & in agendo prudentię atq; induſtrię eſſe ſecum delaturos. Qui uero in philoſophia perpetuũ uitę ſuæ domiciliũ conſtituerint, eos Dei potius ſimiles, quàm ex cõmuni hoĩum more ac natura iudicandos eſſe. Quorũ quidẽ de numero te in primis cupio eſſe Paule, ut tua ad uirtutẽ indoles, noſtrumq́; deſideriũ optimo ac pręclariſſimo fini terminetur. Egoq́;, qui nullos refugio ut te erudiã & inſtituam labores, hac potiſſimũ in te poſteritatis ſpe conſolationeq́; ſuſtenter. FINIS.

Venetijs per Io. Antonium et Fratres de Sablo, ſumptu & requiſitione D. Melchioris Seſſæ. Anno Domini M D XXXIII. Menſe Iulio.

BIBLIOTECA VITTORIO EMANUELE IN ROMA

BIBLIOTECA